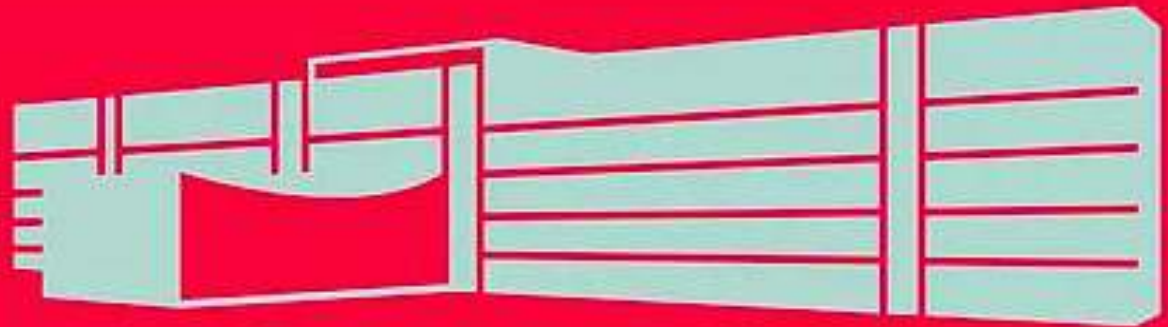

Integreren in een Kunstenaarsbroedplaats?

Een analyse van Broedplaats LELY; een gemengde woonvorm waar kunstenaars samenwonen en werken met (creatieve) nieuwkomers en culturele organisaties.

LELY

Broedplaats
Urban Resort

**We dagen je uit jezelf te leren kennen door de jas die je niet past. De schoonheid van de tegenpool, het onbekende.
Laten we elkaar ontmoeten. We botsen vast hier en daar. Beter.
Motel Mozaique, 2018**

Bron voorpagina: Urban Resort (z.d)

Universiteit Utrecht

**Utrecht University
Faculty of Geosciences
Master's Human Geography**

Opdrachtgever: Urban Resort, Amsterdam

Auteur Nina (E.J.) de Vos, master student, 5845009, nej.devos@gmail.com
Supervisors Dr. Irina van Aalst, Utrecht University
Bas van der Geyn, Urban Resort

Utrecht, 2018

VOORWOORD

Voor u ligt mijn masterthesis, getiteld "Integreren in een kunstenaarsbroedplaats? Een analyse van kunstenaarsbroedplaats LELY, een gemengde woonvorm waar kunstenaars samenwonen met nieuwkomers". Het initiatief voor dit onderzoek kwam van Urban Resort, een broedplaatsontwikkelaar in Amsterdam. Door een stijging van het aantal nieuwkomers dat naar Nederland kwam was er in 2015 plotseling een gebrek aan geschikte woonruimte voor deze doelgroep. Urban Resort heeft bijgedragen aan het faciliteren van woonruimte voor deze doelgroep door het realiseren van een kunstbroedplaats waar 7 statushouders met een kunstenaarsachtergrond in een creatieve omgeving samenwonen met 50 andere kunstenaars.

Deze nieuwe woonvorm riep vragen op over hoe de bewoners het ervaren om in de broedplaats samen te wonen en wat de voor- en nadelen zijn van het wonen in een kunstenaarsbroedplaats met nieuwkomers. Er zijn de afgelopen jaren steeds meer initiatieven gekomen die de woonomgeving van statushouders willen koppelen aan kansen op werk. Doordat dit een recente ontwikkeling is, zijn hier (nog) weinig onderzoeken naar uitgevoerd. Urban Resort bood daarom een casestudie aan welke mij de mogelijkheid gaf tot het onderzoeken van een maatschappelijk relevant en actueel onderwerp.

Daarnaast gaf dit onderzoek mij de mogelijkheid om in contact te komen met een diverse en inspirerende omgeving. Een plek waar mensen op een andere manier kijken naar de gebouwde omgeving en wanneer ze iets zien waarvan zij denken dat het beter kan samen de handen uit de mouwen steken om mogelijkheden te creëren.

Ik wil Urban Resort bedanken voor het openen van hun deuren en voor alle hulp en adviezen maar ook voor de vrijheid die zij hebben geboden tijdens dit onderzoek. Bas van de Geyn en Marijke Eckhardt wil ik graag speciaal bedanken voor al hun adviezen en de mogelijkheid om al mijn vragen aan hen te kunnen stellen.

Daarnaast wil ik graag dr. Irina van Aalst, mijn scriptiebegeleidster, bedanken. Zij heeft mij veel bruikbare feedback gegeven en mij geïnspireerd om altijd kritisch te blijven kijken en niet de structuur uit het oog te verliezen wanneer ik mij soms verloren voelde in zeeën aan informatie.

Ook ben ik dankbaar voor alle respondenten die de tijd hebben genomen om met mij te praten over hun ervaringen en visies. Zij hebben mij de mogelijkheid geboden om door hun ogen te kijken naar de wereld om mij heen. Hopelijk wordt u ook geïnspireerd door een ontmoeting met broedplaats LELY.

Ik wens u plezier met het lezen van mijn afstudeerscriptie.

Nina de Vos

Utrecht, Augustus 2018

SAMENVATTING

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Urban Resort om te achterhalen wat de mogelijkheden en onmogelijkheden van de opvang van statushouders in een creatieve omgeving zijn. De gemeente Amsterdam kreeg in 2015 te maken met een groeiend aantal vluchtelingen die huisvesting nodig hadden. Door krapte op de woningmarkt kon huisvesting niet worden geboden vanuit de bestaande voorraad sociale huurwoningen en daarom werd er gezocht naar nieuwe oplossingen waaronder gemengde huisvesting (Gemeente Amsterdam, 2015). Daarnaast moeten nieuwkomers wanneer een verblijfstatus is verkregen zo snel mogelijk beginnen aan het integratieproces. Dit proces houdt in dat binnen drie jaar de inburgering en examens die hier bij horen worden afgerond (Butter, 2017). Ondanks dat het Nederlandse beleid steeds meer inspeelt op de kansen en mogelijkheden voor nieuwkomers zijn er nog steeds veel problemen op dit gebied zichtbaar door tegenvallende integratiecijfers (Antenbrink et al., 2017) maar ook een moeizame positie verwerving op de arbeidsmarkt (Óde & Dagevos, 2017). Er zijn verschillende verklarende factoren die hier mee samenhangen. Huddleston et. al. (2013 in: Óde & Dagevos, 2017) onderscheiden de volgende factoren: individuele kenmerken van de doelgroep, de maatschappelijke context waarin migranten integreren en het integratiebeleid in de bestemmingslanden (p.448). Broedplaats LELY werd in 2016 ontwikkeld door Urban Resort met de ambitie om een oplossing te bieden voor bovenstaande maatschappelijke problemen, onder andere door het realiseren van huisvesting in een tijd dat de gemeente hier een gebrek aan had. Daarnaast was de verwachting dat een kunstenaarsbroedplaats kon bijdragen aan de integratie van nieuwkomers in Amsterdam. Dit resulteerde in een kunstenaarsbroedplaats met bewoners met 18 verschillende nationaliteiten waaronder 7 nieuwkomers. Met daarnaast ook ruimte voor creatieve ondernemers en drie grotere culturele organisaties: de Appel, Steim en Mix Tree. Naar aanleiding van dit project wilde Urban Resort graag weten wat zijn de mogelijkheden en onmogelijkheden van de opvang van statushouders in een kunstenaarsbroedplaats waren. Deze context kan van invloed zijn op het integratieproces van nieuwkomers daarom is deze vraag vertaald naar de onderstaande onderzoeksvragen. Middels een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van de bewoners en gebruikers van de broedplaats is geprobeerd te achterhalen of de broedplaats bijdraagt aan het integratieproces van nieuwkomers:

Welke elementen in een kunstenaarsbroedplaats kunnen bijdragen aan het integratieproces van nieuwkomers?

Hebben kunstenaars wonend in kunstenaarsbroedplaats LELY hier betekenisvolle ontmoetingen en ervaringen met nieuwkomers?

Hebben nieuwkomers wonend in kunstenaarsbroedplaats LELY hier betekenisvolle ontmoetingen en ervaringen met andere bewoners en gebruikers?

Welke interacties vinden plaats tussen nieuwkomers en de instellingen die aanwezig zijn in de kunstenaarsbroedplaats?

Door middel van een kwalitatieve benadering werd in deze casestudieonderzoek beoogd te achterhalen op welke manier een broedplaats bijdraagt aan de integratie van nieuwkomers. De onderstaande sectie geeft een beschrijving van de belangrijkste concepten in dit onderzoek, welke zijn geïntroduceerd in het theoretische kader en later terugkomen tijdens de interviews. Hieruit blijkt dat integratie bestaat uit socio-economische en sociaal culturele aspecten. Het eerste domein verwijst naar de positie van migranten op de arbeidsmarkt, inkomsten verdeling, huisvesting en ruimtelijke spreiding. Het tweede domein verwijst naar de afstand die verschillende leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan, maar ook de verschillende cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen van verschillende etnische groepen (de Gruijter & de Winter-Kocak, 2018, p.5). Het is belangrijk om hier te vermelden dat diversiteit een begrip is dat verschilt per tijd en plek en dat de criteria die ertoe leiden dat iemand tot een bepaalde groep behoort ook verschillen. Over het algemeen worden leden tot verschillende groepen gerekend binnen het integratiebeleid op basis van taal en etniciteit. Grzymala-Kazłowska & Phillimore (2018) benoemen dit als een probleem omdat deze focus niet past in een superdiverse samenleving met een grote diversiteit in demografische en sociaal-culturele aspecten. De focus op etnische achtergrond bagatelliseert variabel die ook van invloed zijn zoals een verschil in educatie, tijd van verblijf en legale status (p.180). Hierdoor hoeft iemand niet gezien te worden als anders op basis van zijn of haar etniciteit. Dit is het geval in de LELY. Door het grote aantal verschillende nationaliteiten is dit geen aspect meer dat van belang is. Dit verschijnsel kan worden gerelateerd aan het concept alledaagse diversiteit. Diversiteit wordt gezien als een normaal onderdeel van iemand leven (Wessendorf, 2012). Uit de data blijkt dat een van de aspecten waardoor iemand als anders wordt gezien te maken heeft met interesse. Door een gemeenschappelijke interesse in kunst, door enkele respondenten beschreven als een universele taal, is er een verbindende factor. Wanneer een bewoner geen interesse in kunst had verliep het contact moeizamer maar hier kunnen ook nog andere aspecten een invloed op hebben gehad. Een conclusie die overeenkomt met de conclusie van Martinello (2015) waarin wordt aangegeven dat kunst kan werken als een verbindende factor die etniciteit overstijgt. Ook bezoekers van de LELY hebben een interesse in kunst en wanneer deze interesse er niet is zal er niet snel een bezoek aan de broedplaats worden gebracht. Hierdoor is er een scheiding zichtbaar op basis van leefstijl. De LELY is een plek waar mensen op afkomen met gemeenschappelijke waarden en identiteiten waardoor de plek gezien kan worden als een location. Doordat de LELY gezien kan worden als een location is er de mogelijkheid is tot het ontmoeten van onbekenden maar de kans groot is dat er overeenkomstige interesse zijn.

Sociale interactie wordt gezien als een belangrijk voorwaarde voor integratie. Gebaseerd op de contacthypothese waarin wordt aangegeven dat ontmoetingen tussen mensen met een andere identiteit de potentie hebben om angst en vooroordelen te veranderen in tolerantie. Uit onderzoek naar recentelijk aangekomen nieuwkomers blijkt dat individueel contact met anderen de relatie tussen de ontvangende samenleving en nieuwkomers verbetert (Gidley, 2016, p.4). Uit de data van dit onderzoek blijkt dat in de LELY het al dan niet plaatsvinden van ontmoetingen en de resultaten hiervan afhankelijk zijn van in welk type ruimte iemand zich bevindt. Deze ruimtes kunnen geïdentificeerd worden als verschillende relationele sferen die zich onderscheiden in toegankelijkheid en onderlinge relaties tussen de personen die hier aanwezig zijn (Lofland, 1989). Er zijn ruimtes waar een ons-kent-ons-publiek op afkomt zoals de Appel, Steim en Mix Tree. Dit betreft bezoekers die doelgericht hun bestemming hebben gekozen. Bewoners die een gedeelde privé ruimte hebben in de broedplaats enkel toegankelijk voor medebewoners. Ook zijn er gemeenschappelijke ruimtes toegankelijk voor iedereen maar deze kenmerken zich door een gebrek aan spontane interactie.

Doordat de LELY gezien kan worden als een plek die gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van mensen met een gemeenschappelijke leefstijl en waar ook bezoekers naartoe komen voor een bezoek aan de culturele programma's is er de kans dat er ontmoetingen plaatsvinden met mensen die zich op een andere manier identificeren maar met gemeenschappelijke interesse hebben. Er was hierdoor de verwachting dat zich binnen de broedplaats "micro-public" plekken konden bevinden en dat er daardoor betekenisvolle ontmoetingen zouden plaatsvinden. "Micro-public's" zijn plekken waar groepsactiviteiten plaatsvinden en mensen met verschillende achtergronden samenkomen door een gemeenschappelijke activiteit of interesse (Amin, 2013; 2002). Dit zijn locaties die de mogelijkheid hebben om waarden tegenover de ander op een positieve manier veranderen. De plekken die een potentie hadden om geïdentificeerd te worden als een micro public waren de evenementen en tentoonstellingen in de broedplaats. Uit de interviews bleek echter dat bewoners deze niet zo vaak bezochten en nieuwkomers bijna helemaal nooit. Hierdoor vonden er geen betekenisvolle ontmoetingen plaats met mensen met een andere identiteit.

Plekken in de broedplaats waar wel veel ontmoetingen plaatsvinden en de bewoners vooral te vinden zijn, zijn in de woongroepen. Zoals hierboven benoemd kan een dergelijke plek worden beschreven als een privésfeer aangezien de ruimte alleen voor bewoners toegankelijk is. Door het delen van gemeenschappelijke voorzieningen komen bewoners elkaar hier dagelijks tegen. Korte (non-)verbale interacties tussen mensen uit verschillende sociale kringen kan ertoe leiden dat mensen leesbaarder, voorspelbaarder en benaderbaarder worden voor elkaar (Specht & van der Zwaard, 2011). Hierdoor is er de mogelijkheid om te leren over de stad en van elkaar. De woongroep wordt door veel bewoners gezien als een thuis. Hierdoor is het concept "amicaliteit" belangrijk. Bewoners geven elkaar de mogelijkheid om zich thuis te voelen en de ander deze ruimte ook te geven ondanks dat je je niet altijd verbonden met elkaar voelt (Blokland & Nast, 2016). Daarnaast kan de woongroep gezien worden als een netwerk voor nieuwkomers. Een plek waar mensen vragen kunnen stellen mocht dit nodig zijn. Deze gemengde woonvorm kan daarom gezien worden als het belangrijkste van de broedplaats op het gebied aan nieuwkomers. Een plek om zich thuis te voelen en te beginnen aan de opbouw van een leven in een nieuwe omgeving. Een plek onder de mensen die een versnelde toegang kan bieden tot informatie.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
Samenvatting	5
Hoofdstuk 1: Introductie	10
1.1: <i>Achtergrond</i>	10
1.2: <i>Probleemstelling, aanpak en doelstelling</i>	10
1.3: <i>Begrippen en onderzoeksvragen</i>	13
Begrippen	13
Onderzoeksvragen.....	14
1.4: <i>Wetenschappelijke relevantie</i>	15
1.5: <i>Opbouw</i>	16
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	17
2.1: <i>Inleiding</i>	17
2.2: <i>Wat is integratie?</i>	17
2.3: <i>Wat biedt een kunstenaarsbroedplaats?</i>	19
Geleerde lessen van gemengde woonvormen	21
2.4: <i>Wat weten we over het samenleven in een diverse omgeving?</i>	21
Kosmopolisme	22
Homogeniteit van een plek	23
Welke verschillende type plekken zijn er en bieden de mogelijkheid tot ontmoetingen met diversiteit?.....	24
Identiteit van een plek?.....	24
Welke mogelijkheden tot omgang met diversiteit biedt een kunstenaarsbroedplaats?	25
2.5: <i>Geografie van ontmoetingen: wat weten we over de rol van ruimtelijke nabijheid en ontmoetingen/ contacten en interactie?</i>	26
Voorwaardes van betekenisvolle ontmoetingen.....	27
Waarom geen betekenisvolle ontmoetingen stimuleren in de openbare ruimte.....	28
2.6: <i>Waar moeten gelijkwaardige ontmoetingen dan plaatsvinden?</i>	29
2.7: <i>Betekenisvolle ontmoetingen en broedplaatsen</i>	30
Hoofdstuk 3: methodologie	32
3.1: <i>Inleiding</i>	32
3.2: <i>Onderbouwing onderzoeksmethode</i>	32
3.3: <i>Beschrijving onderzoeks gebied</i>	33
3.4: <i>Dataverzameling</i>	34

Hoofdstuk 4: Broedplaats LELY	40
4.1: <i>Inleiding</i>	40
4.2: <i>Beschrijving van het onderzoeksgebied</i>	40
Ontstaansgeschiedenis.....	40
Broedplaats Lely: concept	41
Realisatie	43
Locatie	44
4.3: <i>Probleem analyse</i>	46
Problemen waar gemeenten momenteel tegenaan lopen	48
Conclusie	48
Hoofdstuk 5: Data-Analyse	49
5.1: <i>Inleiding</i>	49
5.2 <i>Op welke locaties is er de mogelijkheid tot ontmoetingen en met wie?</i>	49
Woongroep.....	50
Culturele instellingen en ondernemingen	52
Publieke ruimtes.....	58
Conclusie	59
5.3: <i>Mogelijkheden voor interactie</i>	60
Samenwerkingen	60
Woongroep.....	61
Evenementen	63
Conclusie	65
5.: <i>Beperkingen van invloed op het plaatsvinden van interactie</i>	66
Persoonlijke barriers	66
Externe barriers	68
5.5 <i>Resultaten van interactie</i>	71
Conclusie	72
Hoofdstuk 6: Conclusie	74
Literatuur	76
Bijlage	81

1.1 : ACHTERGROND

“ In Amsterdam kan iedereen zichzelf zijn, wat je achtergrond, sekse, huidskleur, geloof, levensovertuiging, seksuele voorkeur of lichamelijke beperking ook is. Dat maakt wonen in Amsterdam zo prettig en soms zo ingewikkeld. Want hoe doe je dat? Leven in een stad met mensen van 180 nationaliteiten, jong en oud en ook nog eens honderdduizenden toeristen en dagjesmensen” (Gemeente Amsterdam, 2018)

De bovenstaande quote beschrijft de diversiteit in Amsterdam en stelt tevens de vraag hoe je hier mee om kan gaan. De afgelopen decennia heeft er in Amsterdam een verandering plaatsgevonden van een diverse stad naar een superdiverse gemeenschap waarbinnen geen duidelijke meerderheidsgroepen te onderscheiden zijn. Tussen 1992 en 2016 is het aandeel autochtonen in Amsterdam afgenomen van 62 procent naar 48 procent. Ondanks dat er al jaren veel mensen met verschillende etnische achtergronden in de stad wonen, vestigden zich in 2014 bijna twee keer zo veel immigranten met variërende etnische achtergronden als in 2000 (Smits et al., 2016, p.1-2).

Superdiversiteit als een concept dat niet alleen gekarakteriseerd wordt door een diversiteit in etnische achtergrond maar ook door variatie in migratiegeschiedenis, educatie, legale status, hoe lang iemand al in het land is en economische achtergrond. Het ontstaan van super diversiteit is zichtbaar in veel verschillende steden in de industriële wereld en vindt plaats in een variatie van verschillende snelheden, schalen en spreidingen (Meissner & Vertovec, 2015 geciteerd in Grzymala-Kwaloska & Phillmore, 2018, p.179). Deze toename in diversiteit is een globaal fenomeen dat veel invloed heeft op het lokale niveau. Het is hier dat mensen samenwonen in elkaars nabijheid waardoor er de mogelijkheid is om in contact komen met andere religies, etnische achtergrond, leeftijd en gender en er nieuwe vormen van omgang met diversiteit ontstaan. Dit gaat soms gepaard met enige spanningen (Grzymala-Kazlowka & Phillimore, 2018). Door deze super diversiteit is het van belang na te denken over verschillende manieren waarop mensen met een andere achtergrond met elkaar in contact komen en omgaan. Een plek in Amsterdam waar deze super diversiteit duidelijk zichtbaar is, en zichtbaar is hoe mensen op lokaal niveau omgaan met diversiteit is in broedplaats LELY.

1.2 : PROBLEEMSTELLING, AANPAK EN DOELSTELLING

Vanaf 2015 heeft er een stijging plaatsgevonden in het aantal vluchtelingen dat naar Nederland toe kwam. Vier miljoen Syriërs zijn het land ontvlucht waardoor hierdoor heeft het conflict in Syrië een grote invloed gehad op de migratiestromen richting Nederland en Amsterdam. In Amsterdam resulteerde dit in een onverwachte toename van het aantal statushouders. Waar voorheen gemiddeld 325 mensen per jaar in Amsterdam gehuisvest moesten worden liep dit in 2015 op naar 1375 (Smits et al., 2016, p.1-2). Deze ontwikkeling leverde nieuwe uitdagingen op voor het vinden van geschikte huisvesting, de integratie van nieuwkomers en de omgang met diversiteit. Uitdagingen die veel aandacht krijgen in het nieuws en waar veel mensen verschillen in mening over de juiste aanpak. Discussies over voor wie er plek is in de stad en angst voor een verlies van de ‘nationale’ identiteit. Dergelijke ideeën leiden tot een tweeledige beschrijving van de interactie tussen migranten en de ontvangende samenleving.

Integratie

In de Monitor Gemeentebeleid Arbeidstoeleiding 2017 wordt aangegeven dat door de hoge toestroom van vluchtelingen de afgelopen jaren, met piekjaar 2015, de vraag hoe vluchtelingen het beste kunnen worden ondersteund in hun proces van integratie en participatie weer actueel is (Razenberg et. al., 2017). Onderzoek van de Algemene Rekenkamer (Antenbrink et al., 2017) naar integratie- en inburgering wijst

echter uit dat de cijfers op dit gebied tegenvallen. Waar de gemeente eerst de regie had bij dit proces is deze door bezuinigingen grotendeel verdwenen en zijn nieuwkomers zelf verantwoordelijk geworden voor het goed doorlopen van dit proces. Nieuwkomers vinden het lastig om zelf het traject te bepalen en hierdoor lukt het veel mensen niet om binnen drie jaar het inburgeringsexamen te behalen (Antenbrink et al., 2017). Momenteel heeft van de statushouders die in 2014 een verblijfvergunning kregen slechts 11% na twee en een half jaar een baan en dan meestal in deeltijd met een contract voor bepaalde tijd (Óde & Dagevos, 2017, p.449). Hiervoor worden verschillende oorzaken genoemd. Om goed te kunnen integreren in de Nederlandse samenleving moeten taalproblemen, niet erkende diploma's en culturele verschillen worden overwonnen. Radboud Engbersen, onderzoeker bij platform 31 naar onder andere ondernemerschap van nieuwkomers, noemt enkele essentiële elementen die noodzakelijk zijn voor een goede integratie:

“Zit er vanaf het begin bovenop, koppel statushouders aan netwerken, zorg voor goed taalonderwijs, breng ze zo nodig ondernemersvaardigheden bij, creëer broedplaatsen en maak echt contact met statushouders. Intensief en persoonlijk contact vergroot het succes van ondernemende statushouders aanzienlijk. Een routineuze aanpak werkt niet: gemeenten moeten de urgentie voelen, scherp en alert zijn.”(Gemeente van de toekomst, 2018)

Grzymala-Kazłowska & Phillimore (2018) benoemen ook het belang van een op maat gemaakte begeleiding van nieuwkomers. Ze geven aan dat het huidige integratiebeleid waar voornamelijk de focus wordt gelegd op etnische achtergrond niet past bij een superdiverse samenleving vanwege de complexe demografische en sociaal-culturele aspecten. De focus op etnische achtergrond bagatelliseert variabelen zoals educatie, taal, tijd van verblijf en legale status (p.180). Hierdoor is het noodzakelijk om te kijken naar nieuwe op maat gemaakte initiatieven die aansluiten bij het individu. In broedplaats LELY zijn nieuwkomers geselecteerd op basis van een interesse in kunst. Dit aspect heeft mogelijk invloed op de interactie in de broedplaats en daarmee op het integratieproces van nieuwkomers.

Tijdelijke woonruimte

Zoals hierboven al is aangegeven heeft de plotselinge toestroom van vluchtelingen enkele problemen blootgelegd op het gebied van het huidige integratiebeleid. Daarnaast heeft dit proces ook gezorgd voor een grotere druk op de sociale woningmarkt. Extra woonruimte voor nieuwkomers werd daarom niet alleen gezocht in de bestaande voorraad maar ook in meer onorthodoxe maatregelen, zoals permanente of tijdelijke herbestemming van lege gebouwen, prefab- of tijdelijke woonruimten of woningdelen (Gemeente Amsterdam, 2015, p.5). Een van de oplossingen waar ook broedplaats LELY een voorbeeld van is. Een gemengde tijdelijke woonvorm waar verschillende spoedzoekers op de Nederlandse woningmarkt samenwonen. Dit type huisvesting kan gezien worden als een nieuw fenomeen op de Nederlandse huizenmarkt. Platform 31 is begonnen met het onderzoeken van deze recente ontwikkeling omdat er de verwachting is deze woonvorm een groep mensen kan helpen die in de huidige vastzittende woningmarkt tussen wal en schip terechtkomt. Spoedzoekers zijn mensen die per direct een woning zoeken maar niet onder urgenten vallen. Binnen de groep urgenten zijn mensen zoals mantelzorgers of slachtoffers van huiselijk geweld, doelgroepen die per direct een nieuwe woning nodig hebben. Statushouders behoren sinds een wetswijziging in 2016 in de meeste gemeentes niet meer tot deze urgente groep (Butter, 2017, p.12). De afgelopen jaren is het aantal spoedzoekers gegroeid en evaluatie heeft uitgewezen dat een menging van verschillende Nederlandse en buitenlandse doelgroepen in een complex waarschijnlijk positief uitpakt voor gebruiker en huisvester (Velden, van der. et al., 2016). Er zijn verkennende onderzoeken uitgevoerd naar gemengd wonen in Nederland omdat er de verwachting is dat het een doelgroep faciliteert die anders tussen wal en schip terechtkomt. Het is echter nog onduidelijk hoe bewoners van gemengde woonvormen zelf aankijken tegen deze woonvorm (Velden, van der. et al.,

2016), of deze ook door nieuwkomers als positief wordt ervaren zal worden achterhaald in dit onderzoek. Statushouders wonen in een tijdelijke woonruimte omdat er onvoldoende permanente locaties aanwezig zijn. Tijdelijke opvang biedt onzekerheid terwijl dit een doelgroep is die gebaat is bij zekerheid. Daarom is er in het geval van een tijdelijke huurovereenkomst alleen sprake van passende huisvesting als een garantie op gelijkwaardig vervolghuisvesting kan worden gegeven (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, 2016, p.2) .

Broedplaats LELY

Binnen de context van een superdiverse samenleving in Amsterdam, de veranderende woningmarkt en een vaak nog traditioneel inburgeringsbeleid in Nederland is kunstenaarsbroedplaats LELY onderzocht als een gemengde woonvorm die mogelijk kan bijdragen aan het integratieproces van nieuwkomers. Kunstenaarsbroedplaats LELY is gelegen in Amsterdam Nieuw-West. Het is een nieuwe woon- en werklocatie met als doel een toegankelijke en diverse stad te creëren, een broedplaats waar kunstenaars met 18 verschillende nationaliteiten wonen waaronder 7 kunstenaars met een vluchtelingenstatus. Deze broedplaats werd in 2016 door Urban Resort ontwikkeld met de ambitie om een oplossing te kunnen bieden voor maatschappelijke problemen die aanwezig zijn in de stad. Een daarvan is de zoektocht van de gemeente Amsterdam naar geschikte huisvesting voor statushouders en het faciliteren van woon- en werkruimtes voor kunstenaars die anders geen plek meer hebben in de stad. Ook biedt het innovatieve concept waarbij nieuwkomers samenwonen met kunstenaars mogelijk voordelen op het gebied van integratie. Het opvangen van statushouders in een kunstenaarsbroedplaats is zeer ongebruikelijk in Nederland en hierdoor biedt broedplaats LELY de mogelijkheid om te kijken naar de sociaal maatschappelijke voordelen en nadelen van deze vorm van huisvesting voor nieuwkomers met een kunstenaarsachtergrond. Mogelijk biedt deze achtergrond een andere identiteit en hierdoor een andere kijk op diversiteit. Zoals in de bovenstaande quote al aangeeft, zijn er verschillende vormen van diversiteit die allemaal van invloed kunnen zijn op het samenwonen in een kunstbroedplaats. Dit wordt onderzocht vanuit het perspectief van de gebruikers zelf.

BEGRIPPEN

Broedplaats LELY is een kunstenaarsbroedplaats waar kunstenaars met of zonder vluchtelingenstatus samenwonen en met elkaar werken. **Broedplaatsen**, worden door Urban Resort op de website beschreven als plekken om te werken waar gebruikers vrijuit kunnen experimenteren op artistiek en maatschappelijk vlak. Deze ruimtes worden voor een lage huur aangeboden met als doelstelling het creëren van een toegankelijke en diverse stad . Een **kunstenaarsbroedplaats** is een broedplaats waar voornamelijk culturele instellingen gevestigd zijn en kunstenaars in wonen en werken.

Het idee van het samenwonen van kunstenaars en nieuwkomers in een locatie is interessant vanuit verschillende perspectieven die een relatie hebben met het **sociaal culturele aspect** van **integratie**. De definitie van integratie die in dit onderzoeksrapport wordt aangehouden is omschreven door de Gruijter & de Winter-Kocak (2018):” *Integratie is het proces dat plaatsvindt als iemand in contact komt met een dominante samenleving en zich hieraan aanpast maar ook een deel van de eigen cultuur behoudt*”(p.5). Gruijter & de Winter-Kocak (2018) hanteren een scheiding tussen de socio-economische en sociaal culturele aspecten van integratie, ook wel formele en informele integratie. Het sociaal -economisch domein verwijst hierin naar de maatschappelijke posities die migranten innemen op de arbeidsmarkt, inkomensverdeling, huisvesting en ruimtelijke spreiding. Het sociaal-culturele domein verwijst naar de afstand die leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan, maar ook naar de verschillende cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen tussen verschillende etnische groepen (idem). De verwachting dat kunstenaarsbroedplaats LELY voornamelijk op het sociaal culturele gebied van integratie een belangrijke rol speelt is verbonden aan de “geography of encounters”. Er is de mogelijkheid dat verschillende type bewoners en gebruikers elkaar hier ontmoeten.

In broedplaats LELY wonen **kunstenaars**, dit zijn mensen die actief zijn op cultureel gebied en een minimaal een hbo opleiding hebben afgerond in een kunstdiscipline en **nieuwkomers**. **Nieuwkomer** is in dit onderzoek de term die wordt gebruikt voor het beschrijven van een heterogene groep mensen die noodgedwongen en onverwachts het land van herkomst heeft moeten ontvluchten en een asiel of andere (voorlopige) verblijfstatus is toegekend (Dourleijn & Dagevos, 2011, p. 26). Zij hebben een gemeenschappelijke identiteit door hun migratiemotivatie en onderscheiden zich van de rest van de samenleving door een andere etnische achtergrond.

ONDERZOEKSVRAGEN

De onderzoeksvraag voor dit onderzoek is uitgezet door Urban Resort. Urban Resort heeft de ambitie om in 2020 een nieuwe kunstenaarsbroedplaats te ontwikkelen waar 50 statushouders worden gehuisvest en 50 kunstenaars wonen en werken, en tientallen bedrijven zich gaan vestigen. Deze locatie moet ruimte bieden aan initiatieven die de bewoners gaan ondersteunen bij het integratieproces van nieuwe Amsterdammers. Dit vanuit de ambitie om kunstenaars, creatieve ondernemers en sociale initiatieven ruimte te bieden in Amsterdam. Om die reden wilde Urban Resort graag inzicht in de kansen en bedreigingen van het huisvesten van statushouders in een kunstenaarsbroedplaats. Zoals hierboven beschreven biedt broedplaats LELY de mogelijkheid tot het onderzoeken van de elementen van een broedplaats die bijdragen aan de sociaal culturele aspecten van integratie. Bovengenoemde vraag vanuit Urban Resort en de genoemde veronderstellingen leidde tot de volgende onderzoeksvragen:

Situatie:

Welke elementen in een kunstenaarsbroedplaats kunnen bijdragen aan het integratieproces van nieuwkomers?

Omgang met diversiteit:

Hebben kunstenaars wonend in kunstenaarsbroedplaats LELY hier betekenisvolle ontmoetingen en ervaringen met nieuwkomers die wonen in de broedplaats?

Hebben nieuwkomers wonend in kunstenaarsbroedplaats LELY hier betekenisvolle ontmoetingen en ervaringen met andere bewoners en gebruikers?

Welke interactie vindt plaats tussen nieuwkomers en de instellingen die aanwezig zijn in de kunstenaarsbroedplaats?

Om deze deelvragen te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van een combinatie van onderzoeksstrategieën zoals een literatuurstudie en kwalitatieve onderzoeksmethode. De inzichten uit de literatuurstudie gelden als achtergrond voor de uitgangspunten bevestigd tijdens de interviews. Dit zijn de elementen waarvan verwacht wordt dat ze invloed zullen hebben op het integratieproces van nieuwkomers en waarschijnlijk in de broedplaats aanwezig zullen zijn. De kwalitatieve onderzoeksmethode wordt gebruikt om de ervaringen van de bewoners te herleiden.

1.4: WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

Zoals eerder aangegeven vormen **gemengde woonvormen** in Nederland een recentelijke ontwikkeling die inspeelt op een gebrek aan woningen voor spoedzoekers. Binnen deze woonvormen zijn er maar enkele voorbeelden te vinden van huisvesters die huisvesting bieden aan nieuwkomers met een andere doelgroep. Voorbeelden hiervan zijn plan Einstein en Riekerhaven. In beide initiatieven wordt actief gewerkt aan mogelijkheden voor de toekomst van de bewoners, er is alleen nog niet veel bekend over de ervaringen en motivaties van de bewoners zelf (Beuzenberg & Wassenberg, 2017; Velden et al., van der. 2016). Dit onderzoek biedt de mogelijkheid om hier meer kennis over te krijgen.

De **geografie van ontmoetingen** gaat over de ontwikkeling van vertrouwen en sociale cohesie door ontmoetingen. Hierin is de contacthypothese van Alport (1964) een theorie die vaak wordt genoemd. Deze theorie beschrijft dat de beste manier om vooroordelen te voorkomen en sociale integratie te bevorderen het samenbrengen van verschillende groepen is. Aanvulling op deze theorie is dat het niet voldoende is om enkel in elkaars nabijheid te verkeren maar dat om betekenisvolle ontmoetingen te hebben, er interactie moet plaatsvinden (Phillips et al., 2014, p.45). Wil deze interactie plaatsvinden dan moet er aan verschillende voorwaarden worden voldaan Valentine (2008) noemt als belangrijkste aspect voor het hebben van betekenisvolle interacties de vervulling van gelijkwaardige rollen en de motivatie om contact te hebben (p.334). Gemeenschappelijke ruimtes waar gezamenlijk gelijkwaardige activiteiten uitgevoerd worden zijn mogelijk aanwezig in de broedplaats en hierdoor is er de kans om in contact te komen met de andere bewoners en gebruikers van de LELY.

Alle bewoners van de LELY zijn ook geselecteerd op hun **kunstenarsachtergrond**. Martiniello (2015) geeft aan dat in kunstdisciplines de mogelijkheid ligt om ontmoetingen te faciliteren tussen bevolkingsgroepen met verschillende etnische achtergronden die in dezelfde stad of buurt wonen. Mensen kunnen hun identiteit baseren op etniciteit of religie, maar er zijn ook mensen (voornamelijk jongeren) die gezien kunnen worden als post-etnisch, post-religieus, omdat ze hun identiteit baseren op gedeelde interesses (p.1232). Hierdoor zou het kunnen zijn dat bewoners van de LELY een gemeenschappelijke identiteit ervaren, afhankelijk van hoe ze zichzelf zien. Een onderwerp dat volgens Martiniello (2015) tot op heden weinig onderzocht is.

1.5: OPBOUW

Dit onderzoek bestaat uit 6 hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk heeft een introductie gegeven van de onderzoekscase, probleemstelling, doelstelling en de onderzoeksvragen. Hoofdstuk twee geeft een overzicht van de relevante literatuur in relatie tot de concepten die van belang zijn voor dit onderzoek. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de elementen die aanwezig kunnen zijn in een kunstenaarsbroedplaats en mogelijk bijdragen aan het integratieproces van statushouders.

Hoofdstuk 3 geeft informatie over de methodologie van dit onderzoek. Er wordt een overzicht en onderbouwing gegeven van de gebruikte onderzoeksmethode, onderbouwing van het gebruik van een casestudie en welke mogelijkheden en beperkingen dit met zich meebrengt. Vervolgens komt de operationalisering van de belangrijkste gebruikte concepten aanbod: diversiteit, integratie en betekenisvolle ontmoetingen. Dit hoofdstuk eindigt met een overzicht van de respondenten en de selectie van de respondenten.

Hoofdstuk 4 geeft een uitgebreide beschrijving van de casestudie, waaronder een beschrijving van de onderzoekslocatie en een uitgebreide beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van de broedplaats. Het tweede deel van dit hoofdstuk beschrijft het proces van de opvang van nieuwkomers in Nederland en welke rol het Rijk en de gemeente hierin vervullen. Ook wordt er aangegeven tegen welke problemen gemeentes momenteel aanlopen op het gebied van integratie en welke relatie deze hebben met broedplaats LELY.

In het vijfde hoofdstuk worden de resultaten besproken naar aanleiding van de interviews met bewoners en gebruikers van de broedplaats. Dit hoofdstuk beantwoordt de onderzoeksvragen in relatie tot de omgang met diversiteit. Allereerst worden de ruimtes waar ontmoetingen plaatsvinden besproken. Vervolgens wordt er een overzicht gegeven van de elementen die invloed hebben op het al dan niet plaatsvinden van ontmoetingen eindigend met de resultaten van deze ontmoetingen.

Het zesde hoofdstuk van dit onderzoeksrapport is de conclusie. Dit hoofdstuk beantwoordt de onderzoeksvragen, reflectie op het onderzoek eindigend met enkele discussiepunten.

HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER

2.1: INLEIDING

In steden met grote diversiteit zoals Amsterdam is bouwen aan sociale inclusie een actueel onderwerp. Op de website van de Gemeente Amsterdam wordt aangegeven dat er wordt nagedacht over manieren om een stad te creëren waarin iedereen een kans krijgt. Door de toename van vluchtelingen in Nederland zijn er veel initiatieven ontstaan die aandacht schenken aan het creëren van ontmoetingen tussen oude en nieuwe bewoners in buurten en wijken (Rast & Ghorashi, 2017). Onderstaand hoofdstuk geeft een academische inkadering met betrekking tot het huisvesten van statushouders in gemengde woonvormen en hoe deze bijdragen aan ontmoetingen. Hieronder zijn creatieve ruimtes zoals inclusieve broedplaatsen met de ambitie om mensen uit diverse sociale contexten elkaar te laten ontmoeten en het creëren van onorthodoxe verbindingen. Definities van integratie en de elementen van de kunstenaarsbroedplaats die hiermee te maken hebben worden middels dit hoofdstuk onderbouwd. Allereerst, zal het concept integratie worden besproken en welke aspecten hierop van invloed zijn. Vervolgens zal er een overzicht worden gegeven van verschillende maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben op de realisatie van kunstenaarsbroedplaatsen en andere tijdelijke gemengde woonvormen. Hieruit kan worden afgeleid wat de belangrijkste voordelen van deze gemengde woonvorm zijn. Een van de belangrijkste verwachtingen is dat deze gemengde woonvorm, maar ook gemengde buurten, door de geografische nabijheid de mogelijkheid bieden tot ontmoetingen met de ander. Daarom zal er aandacht worden besteed aan de geografie van ontmoetingen en wat de voorwaarden zijn voor het hebben van betekenisvolle ontmoetingen. Naar aanleiding van onderstaande literatuurstudie zal het hoofdstuk eindigen met een overzicht van elementen die in de broedplaats aanwezig zijn en mogelijk een rol spelen in het integratieproces van nieuwkomers.

2.2: WAT IS INTEGRATIE?

Een broedplaats heeft de mogelijkheid om een tijdelijke woonruimte te bieden aan mensen die hier dringend naar opzoek zijn in een woningmarkt die op slot zit. De LELY kan gezien worden als een gemengde woonvorm ontstaan vanuit het idee dat een kunstenaarsbroedplaats kan bijdragen aan de integratie van nieuwkomers (Cosmopolis Calvijn, 2016). Hiervoor is het van belang een idee te hebben van wat integratie inhoudt, waarom het een belangrijk aspect is voor nieuwkomers en hoe een broedplaats hieraan kan bijdragen.

MIGRATIE

Migratie is de verplaatsing van personen over een administratieve grens voor een langere tijdsperiode (Boyle et al., 1998 geciteerd in Castels, 2000, p.269). Vanuit een geografisch perspectief vindt er een migratie plaats wanneer de locatie waar iemands dagelijkse activiteiten plaatsvinden, verandert. Er zijn zowel binnenlandse als buitenlandse migraties (Roseman, 2015, p.589). Vanuit de meeste migraties vinden binnen de landsgrenzen plaats (King, 2012, p. 148). Het beslissen tot een migratie vindt plaats vanuit een proces van informatieverzameling waarin verschillende factoren meespelen (Roseman, 2015, p.589). De motivatie van een vluchteling om over te gaan tot een migratie is het gebrek aan een veilige thuishaven. In Nederland is iemand een vluchteling als deze het land van herkomst noodgedwongen en onverwachts heeft moeten ontvluchten en een asiels- of andere (voorlopige) verblijfstatus is toegekend (Dourleijn & Dagevos, 2011, p.26).

INTEGRATIE

Wanneer iemand een vluchtelingenstatus toegekend heeft gekregen moet er in Nederland zo snel mogelijk worden begonnen aan het integratieproces. Berry (1980) beschrijft vier verschillende manieren waarop migrantengroepen opgenomen kunnen worden binnen een gemeenschap. *Integratie* is het proces dat plaatsvindt als iemand in contact komt met de dominante samenleving maar ook de oorspronkelijke cultuur behoudt. *Assimilatie* is het proces waarin iemand volledig de dominante cultuur overneemt. *Afzondering* is de cultuur van de ontvangende samenleving niet overnemen en geen contact hebben met de ontvangende samenleving. In het geval van *marginalisering* is er geen contact met de ontvangende samenleving maar de eigen cultuur wordt ook niet behouden.

Binnen de Nederlandse politiek wordt gestreefd naar de integratie van migrantengroepen. Naast de bovenstaande beschrijving zijn er ook andere bruikbare definities voor integratie: 'Het proces van interactie tussen migranten en individuen/instituten van de ontvangende samenleving die zorgen voor sociale, culturele en maatschappelijke participatie en een gevoel van erbij horen op lokaal en nationaal niveau (Spencer, 2011, p.203). Tevens kan naar de term integratie worden gekeken als een analytisch concept: " Een reeks van activiteiten en processen die plaatsvinden, ongeacht politieke doelstellingen" of als een politiek objectief: "Een normatief proces waarbij wordt verwacht dat politiek beleid invloed heeft op het creëren van een inclusieve samenleving" (Oliver, 2016, p.12).

Ramalingan en Sagggar (2012) beschrijven dat er in de politiek geen consensus is over het gebruik van de verschillende termen van integratie en welke gevolgen dit heeft. Er ontstaat verwarring omdat er onduidelijkheid is over de groepen waar migratiebeleid zich op moet richten. Veel integratiebeleid richt zich op migrantengroepen maar vergeet deze te definiëren gerelateerd aan hoe lang ze al in het land wonen, nationaliteit en omstandigheden waaronder een migratie plaatsvond (p.1).

Ook geven Ramalingan en Sagggar (2012) aan dat er een probleem ontstaat wanneer integratieprocessen worden geëvalueerd. Onderzoek richt zich vaak op socio-economische factoren zoals inkomen en werkgelegenheid. Dit terwijl het publieke debat zich voornamelijk richt op aspecten die moeilijker meetbaar zijn zoals sociaal- culturele aspecten als participatie, cultuur en identiteit. Beleid in zowel Nederland, UK en Duitsland gaat ervan uit dat in het integratieproces het creëren van sociale cohesie van cruciaal belang is. Deze ideeën zijn beïnvloed door de theorieën van Putman (2000) met betrekking tot "Bridging" en Bonding" capital. Bridging capital (2002, 2007) bestaat uit netwerken tussen heterogene sociale actoren en "Bonding capital" bestaat uit netwerken tussen homogene sociale actoren. Putman beargumenteert dat "bridging capital" meer bijdraagt aan sociale cohesie omdat het mensen met elkaar verbindt die anders zijn (in: Grunenberg & Freiesleben, 2015, p.53).

De Gruijter & de Winter-Koçak (2018) beschrijven de scheiding tussen socio-economische en sociaal-culturele aspecten, ook wel aangegeven als formele en informele integratie. In dit onderzoek wordt integratie geoperationaliseerd als een term die uit meerdere dimensies bestaat. Een proces dat voorkomt in verschillende domeinen in het leven, op verschillende manieren en in verschillende snelheden, voor individuen en groepen. Deze domeinen zijn gebaseerd op de scheiding die de Gruijter & de Winter-Koçak aangeven. Het sociaaleconomisch domein verwijst hierin naar de maatschappelijke posities die migranten innemen op de arbeidsmarkt, inkomensverdeling, huisvesting en ruimtelijke spreiding. Het sociaal-culturele domein verwijst naar de afstand die leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan, maar ook naar de verschillende cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen tussen verschillende etnische groepen (p.5).

Uit de monitor Gemeentelijk Beleid Arbeidstoeleiding Vluchtelingen 2017 (Razenberg et al., 2017), blijkt dat het vluchtelingen moeite kost om een plek te vinden op de Nederlandse arbeidsmarkt. Er wordt aangegeven dat dit niet alleen nadelig is vanwege de uitkeringsafhankelijkheid van vluchtelingen, maar dat dit ook nadelig is voor de integratie, participatie en gezondheid voor de vluchteling zelf (p.3). Een snelle start met integratie en arbeidstoeleiding en gelijktijdige inzet van inburgering en andere vormen van participatie worden beschouwd als succesfactoren die de integratie kunnen versnellen (idem). Er zijn individuele aspecten die ervoor zorgen dat werk moeilijk te vinden is. Denk hierbij aan taalachterstanden en niet erkende diploma's. Maar het is ook zo dat er op de Nederlandse arbeidsmarkt niet genoeg mogelijkheden worden geboden. Tijdens de periode waarin asielzoekers wachten op een status en daarna op huisvesting, is er in de regel geen sprake van een voortvarende integratie in de Nederlandse samenleving (Ode & Dagevos, 2017, p. 459). Kunstenaarsbroedplaatsen bieden huisvesting en zijn plekken waar mogelijk een kruisbestuiving plaatsvindt tussen de verschillende creatieve ondernemingen en kunstenaars die hier aanwezig zijn (Cnossen & Olma, 2015). Hierdoor kunnen er netwerken worden opgebouwd die mogelijk bijdragen aan het vinden van werk. Onderstaande sectie zal verder ingaan op deze twee aspecten.

2.3: WAT BIEDT EEN KUNSTENAARSBROEDPLAATS?

Economisch belang

De gemeente Amsterdam heeft een broedplaatsenbeleid met als doel, beschreven op de website: *“ De toegankelijkheid voor ruimtezoekende kunstenaars en creatievelingen in stand te houden en te verbeteren. Daarmee wil het Amsterdam versterken als aantrekkelijke pleisterplaats voor creatief talent en ondernemerschap”* (Gemeente Amsterdam, 2018).

Het idee om de stad in de markt te zetten als een creatieve stad is een gevolg van de bewustwording van de economische waarde van een creatieve sector in de stad. Hieronder worden de globale, innovatieve en technologisch gedreven economieën verstaan, die gezien kunnen worden als een onderdeel van de kenniseconomie. Vanuit deze denkrichting wordt verwacht dat de creatieve industrie economische groei op niet-traditionele manieren kan ondersteunen en op lange termijn nieuwe vormen van werkgelegenheid creëert (Yigitcanlar & Martinez-Fernandez, 2007). Ook bestaat er het idee van Richard Florida, dat om als stad aantrekkelijk te zijn voor entrepreneurs en professionals, de 'creatieve class' een belangrijke rol speelt. Hierdoor worden kunstenaars en creatievelingen actiever betrokken in stadsontwikkelingen (Cnossen, 2014, p.12). Verwachtingen van de creatieve industrie zijn dat ze nieuwe vormen van werkgelegenheid kunnen creëren, bijdragen aan stedelijke ontwikkelingen en specifieke regeneratie projecten, maar ook dat ze minder eisen stellen aan werkruimtes. Ook wordt er verwacht dat creatieve steden meer bezoekers naar zich toe trekken (Sihvonen & Cnossen, 2015, p.048).

Broedplaatsen kunnen gezien worden als creatieve clusters. Dit is een geografische concentratie van kleinschalige, gespecialiseerde bedrijven met veel relaties over en weer. De Pater (2011) beschrijft dit proces en geeft aan dat Marshall (1919) een van de eersten is die hier onderzoek naar heeft gedaan. Hij reflecteert op het functioneren van clusters van kleine en middelgrote bedrijven uit eenzelfde sector. Hij zegt dat bedrijven ook onderling rechtstreekse relaties hebben (ze wisselen producten en kennis uit) (p.148). Mogelijk kan de kunstenaarsbroedplaats ook gezien worden als een Marshalliaans industrieel district. Er wordt beargumenteerd dat bedrijven profijt trekken van hun onderlinge nabijheid alsook operationele voordelen. Clusters worden vaak 'learning regions' genoemd. Dankzij de nabijheid ontstaat er synergie: een cluster is meer dan een som van samenstellende delen, die synergie bestaat uit collectieve leerprocessen. Samen ontwikkelen de partners in een cluster innovatieve kennis (p.152). Volgens economen dragen agglomeratievoordelen bij aan de productiviteit van bedrijven en daarmee aan

hun succes. Het verschil tussen clusters en netwerken is dat er een regionale concentratie is. Netwerken bestaan uit actoren die met elkaar samenwerken, maar er is niet de noodzaak dat deze bij elkaar in de buurt gevestigd zijn (p.160). Uit bovenstaande argumentatie blijkt dat er vaak vanuit economisch oogpunt naar kunstenaarsbroedplaatsen is gekeken. Dit maakt het voor de gemeente Amsterdam aantrekkelijk om ze te stimuleren. Naast economische belangen brengen kunstenaarsbroedplaatsen waar wordt gewoond ook sociale belangen met zich mee.

Sociaal belang broedplaatsen

Op de Nederlandse woningmarkt is de afgelopen jaren een steeds groter verschil gekomen tussen insiders en outsiders. Insiders zijn zittende bewoners en outsiders nieuwkomers op de reguliere woningmarkt (van der Velden et al. , 2016, p.14). De woningmarkt lijkt op slot te zitten door groeiende wachtlijsten en er is minder doorstroming. Steeds meer arbeidsmigranten, vergunninghouders en instromers uit intramurale instellingen zoeken naast studenten, werkende jongeren en expats woonruimte. Dit zijn mensen die geen tijd hebben om lang te wachten op een huis, of geen geld hebben voor een dure woonoplossing. Er zijn echter weinig mogelijkheden voor mensen die een tijdelijke woonruimte zoeken (p.8). De onverwachte instroom van nieuwkomers heeft het woonsysteem verder onder druk gezet. Gezien het inkomen en achtergrond doet deze groep een beroep op de sociale huisvesting. Het kabinet zoekt vooral oplossingen in het toevoegen van extra woonruimtes (p.15).

Onconventionele oplossingen, naast het huisvesten in de reguliere woningmarkt, kunnen er voor zorgen dat er meer mogelijkheden ontstaan voor een groep die momenteel steeds moeilijker een woning kan vinden. Van der Velden et al. (2016) geven aan dat tijdelijke woonruimtes voor doelgroepen zoals statushouders vaak worden gezien als een risico door investeerders. Dit vanwege (mogelijk) een slecht imago van de doelgroep en het gebruik van een woning voor een kortere periode. Evaluatie wijst echter uit dat een menging van verschillende Nederlandse en buitenlandse doelgroepen in een complex waarschijnlijk rendabeler uitpakt voor huisvesters en bovendien een beter imago oplevert (p.13). Onderzoek van der Velden et al. (2016) noemt drie verschillende argumenten voor de noodzaak van een meer flexibele woningmarkt:

- Brede flexibilisering – De samenleving wordt steeds flexibeler maar de woningmarkt speelt daar niet op in.
- Toename outsiders- er komen steeds meer nieuwkomers op de woningmarkt die niet (lang) kunnen of willen wachten op een woning.
- Toename leegstand- er komen steeds meer gebouwen die vragen om een nieuwe bestemming. (p. 14)

Bovenstaande argumenten geven aan waarom er de afgelopen jaren een toename heeft plaatsgevonden van het aantal gemengde huisvestingen. Er is echter momenteel nog weinig bekend over de resultaten van het samenwonen van verschillende groepen. Momenteel wordt er voornamelijk gekeken naar praktijkvoorbeelden maar er is nog niet veel bekend over hoe bewoners het ervaren om gezamenlijk in een gemengde woonvorm in Nederland te wonen (p.67).

Uit recentelijke analyses van voorbeelden van gemengde huisvesting in Nederland, door Beuzenberg en Wassenberg (2017), is gebleken dat deze woonvormen niet vanuit zichzelf succesvol zijn. Er is geprobeerd te achterhalen onder welke voorwaarden een mix van mensen van verschillende kwetsbare groepen een succes is. Hierin blijken de verschillende doelgroepen die gemengd wonen geen rol te spelen. Ze kunnen een oplossing bieden aan het tijdelijke huisvestingsprobleem, maar bij de realisatie moet wel aan enkele voorwaarden worden voldaan wil het een succes zijn. Van der Velden, et al. (2016) geven aan dat een van deze voorwaarden een mix van dragende en minder dragende bewoners is. Een verhouding van mensen die hun leven al aardig op de rails hebben en mensen die dit minder op orde hebben. Hierdoor is er wel een zekere mate van draagkracht nodig vanuit mensen die alles op orde hebben (p.61). Ook is er een bepaalde mate van sociaal beheer noodzakelijk. Wanneer dit niet het geval is ontstaat er vaker overlast (idem).

Uit bovenstaande beschrijving van broedplaatsen en integratie kunnen we achterhalen dat een kunstenaarsbroedplaats nieuwkomers een tijdelijke woonruimte biedt. Dit is van belang omdat uit ervaringen van andere nieuwkomers is gebleken dat leefomstandigheden een belangrijke rol spelen in de snelheid waarin iemand wegwijs wordt binnen de Nederlandse samenleving (Dourleijn & Dagevos, 2011).

2.4: WAT WETEN WE OVER HET SAMENLEVEN IN EEN DIVERSE OMGEVING?

Diversiteit is een concept dat de afgelopen jaren steeds meer aandacht heeft gekregen omdat door een toename van mobiliteit en maatschappelijke gebeurtenissen steden de afgelopen jaren een superdiverse bevolking hebben gekregen. De vraag hoe we de mogelijkheid vinden om samen te leven in een diverse samenleving en hoe we intolerantie kunnen voorkomen in steden wordt dan ook steeds vaker gesteld. Gidley (2016) geeft aan dat Europese steden zich kenmerken door een "Metropolitan paradox". Het is in steden waar diversiteit het meest intens wordt ervaren, het zijn de plekken waar de meerderheid van de migranten naartoe gaan maar waar ook veel vormen van uitsluiting en conflict voorkomen. Door een groeiende mobiliteit, toerisme en migratie is er steeds meer contact met de 'Ander'. Deze woont niet meer in landen ver weg maar in de eigen stad of wijk (p.1). Khonanova-Rubicondo & Pinelli (2012) geven aan dat waar Europese steden de voorgaande decennia nog homogene locaties waren, ze nu verschillende bewoners hebben van over de hele wereld. Dit leidt tot een nieuwe culturele dynamiek op lokaal niveau (p.3). De "Metropolitan paradox" kan gezien worden als de twee verschillende identiteiten van de stad die tegelijkertijd bestaan. Namelijk de perceptie van de stad als een kosmopolitische plek of juist als een homogene publieke ruimte (Gidly, 2016). Deze hebben beide invloed op de mogelijkheid tot het ontmoeten van de ander.

Hiervoor is het belangrijk te weten wat wordt verstaan onder de "Ander". Diversiteit kan worden gezien als de uitkomst van een dynamisch proces waarin individuen en groepen gecategoriseerd worden door zichzelf en anderen. Vaak worden subgroepen gecategoriseerd op basis van etniciteit en taal, maar er zijn veel andere aspecten die hierop van invloed kunnen zijn (Khovanova-Rubicondo & Pinelli, 2012, p.3). Diversiteit gaat over het verschil in leeftijd, gender, etniciteit, seksualiteit en klasse. Het is een dynamische term omdat wat er als "anders" wordt gezien verschilt in tijd en plaats. Diversiteit is gerelateerd aan identiteit. Mensen kunnen mogelijk elkaar vinden onder een specifieke identiteit, bijvoorbeeld kunstenaar, ondanks verschillen in klasse, etniciteit of leeftijd. Identiteit kan ook komen door een combinatie van verschillende factoren, zoals taal en geschiedenis, die samen een nationale identiteit

vormen. Er is de mogelijkheid om meerdere identiteiten te hebben, iemand is bijvoorbeeld een vrouw, moeder en hoogleraar tegelijkertijd. Gidley (2016) beschrijft de stedelijke identiteit als een van de vele sociale en biologische identiteiten die mensen hebben. Deze identiteit verwijst naar de mate waarin locatie (zoals de stad), erbij horen en een actieve burger zijn op een plek, ook deel uitmaken van iemands identiteit (p.4). Wessendorf (2012) geeft aan dat het concept alledaagse diversiteit verwijst naar etnische, religieuze en linguïstische diversiteit welke wordt gezien als een normaal alledaags onderdeel in het sociale leven en niet echt als iets bijzonders (p.407). Dit begrip geeft aan dat er gebieden zijn waar deze aspecten als minder onderscheidend voor de identiteit worden gezien. Identiteit is de manier waarop we beschrijven wie we zijn, maar ook hoe anderen ons beschrijven. Hierin kan er een verschil zijn met de meerderheid waardoor iemand als "anders" gezien wordt.

Bewoners van broedplaats LELY zijn geselecteerd op een gemeenschappelijke interesse in de kunst. Martiniello (2015) benoemt hoe dit van invloed kan zijn op de manier waarop groepen zich identificeren. Hij toont dit aan met een voorbeeld van jongeren met een interesse voor dansen. Hij geeft aan dat er jongeren zijn die hun identiteit baseren op etniciteit of religie, maar er zijn ook groepen jongeren die gezien kunnen worden als post-etnisch, post-religieus omdat ze hun identiteit baseren op gedeelde interesses (p.1232). Binnen de dansgroepen is er een gelijke groepsstatus met een gemeenschappelijk doel, gewoonte en inter-groep samenwerking. Dit zijn belangrijke voorwaarden voor een succesvolle vermindering van vooroordelen door interactie, benoemd door Pettigrew & Tropp (2005). Maar onderdeel zijn van een creatieve groep creëert ook, zoals eerder gezegd, een nieuwe identiteit. Bijvoorbeeld een identiteit die niet is gebaseerd op een vluchtelingenstatus, maar gebaseerd op een vaardigheid.

Er zijn verschillende perspectieven op diversiteit. Bijvoorbeeld dat het in contact komen met mensen met een andere achtergrond nieuwe kennis met zich meebrengt en hierdoor creativiteit en probleemoplossend vermogen stimuleert. Maar er kan ook de nadruk liggen op de negatieve effecten van diversiteit zoals bijvoorbeeld het moeilijk verlopen van onderlinge interactie, doordat er geen gedeelde waarden zijn of omdat iemand een andere culturele achtergrond heeft. Dit kan leiden tot de angst om de nationale identiteit te verliezen en kan zelfs tot conflicten leiden als migranten worden gezien als concurrentie voor woningen, werk of sociale voordelen (Kempen & Ozueken, 1998 geciteerd in Khovanova-Rubicondo & Pinelli, 2012).

KOSMOPOLISME

De stad van de 21ste eeuw is door geografen beschreven als een plek waar ontmoetingen met de "ander" plaatsvinden (Valentine, 2008, p. 324). Deze ontmoetingen met diversiteit worden gevierd. De kosmopolitische samenleving wordt gezien als een plek waar bewoners een positieve houding hebben tegenover 'anders'. Men wil hiermee in contact komen en is op zoek naar contrasten in plaats van uniformiteit (Young et al, 2006, p.1688). Er is de associatie dat verschillen verdwijnen en er een hybride samenleving ontstaat als verschillende bevolkingsgroepen samenkomen. De stad wordt gezien als plek voor ontmoetingen met diversiteit. De volgende beschrijvingen geciteerd door Valentine (2008) van de stad onderbouwen deze visie: "our thrown togetherness with others in the city" (Massey, 2005), "the place above all, of living with others" (Laurier and Philo, 2006) en "The most successful cities are the places that connect different continents" (Glaeser, 2011).

De term kosmopolitisme is echter ook paradoxaal. Het gaat over verschillen tussen wij en zij en creëert de "ander". In het kosmopolitisme is er een open houding tegenover de ander, die hierdoor geen onderdeel uitmaakt van het normale (Young et al, 2006). Nederland en Vlaanderen zijn vrijwel de enige landen in de

wereld die gebruik maken van de term 'allochtoon. Met dit woord worden mensen geen onderdeel van de rest (van Dam, 2016, p.8). De Gruijter & de Winter-Koçak (2018) hebben onderzoek gedaan naar hoe vluchtelingen hun verblijf in Nederland hebben ervaren. Binnen dit onderzoek benoemen respondenten dit verschil tussen wij en zij:” (Kinderen van) vluchtelingen zijn Nederlanders. Stop met het labelen van burgers met een migratieachtergrond als groep wiens integratieproces nog niet voltooid is.” Het blijven labelen als “anders” is een herkenbaar verschijnsel voor verschillende etnische bevolkingsgroepen in Nederland waarbij vaak wordt gesproken over eerste generatie, tweede generatie of zelfs derde generatie migranten. Het is daarom nog maar de vraag of alle vormen van diversiteit gevierd worden. Het zijn vaak de vormen van diversiteit die makkelijk geconsumeerd kunnen worden en waar tegenover een open houding wordt aangenomen (Young et al, 2016). Het verschil tussen wij en zij is relevant omdat tot op heden in veel beleidsnotities aannames worden gedaan over verschillende gebruikers vanuit het perspectief van de ontvangende samenleving. Maar ook omdat de mate waarin de samenleving open staat tegenover diversiteit invloed heeft op de mogelijkheid van succesvol integreren in de samenleving (Bolt et al., 2010)

HOMOGENITEIT VAN EEN PLEK

Tegenover het beeld van de stad als een kosmopolische plek die diversiteit viert staat het beeld van de stad als een plek die steeds homogener wordt. Loukaitou-Siders (1996) en Fainstein (2001), geven aan hoe publieke ruimtes steeds meer betwist en gefragmenteerd worden omdat er een onderlinge strijd is over hoe deze eruit moet zien. Hun argument is erop gebaseerd dat de communicatie tussen verschillende groepen vaak misgaat en hierdoor verschillen niet overwonnen worden. Met als resultaat dat gebruikers van openbare ruimtes accepteren dat deze steeds homogener wordt en hierdoor niet meer bijdragen aan het creëren van sociale cohesie (geciteerd in Camora, 2010). Camora (2010) geeft aan dat hiernaast ook economische ontwikkelingen gezien kunnen worden als oorzaak voor het creëren van uniforme steden doordat steden zich steeds meer richten op het aantrekken van bezoekers van buitenaf, dit zijn bezoekers die het zich kunnen veroorloven om te consumeren. Deze groeiende interstedelijke concurrentie draagt eraan bij dat steden plekken creëren die gezien worden als veilig en aantrekkelijk met voorzieningen die voornamelijk gericht zijn op de arbeidersklasse en toeristen (p.158). Hierdoor is de openbare ruimte niet meer voor iedereen maar enkel voor de gewenste doelgroep. Mitchell (2012) geeft aan dat door bovenstaande ontwikkelingen interactie in de publieksruimte niet meer plaatsvindt. Deze ruimtes zijn meer gebaseerd op veiligheid dan op interactie, op “experiences” in plaats van betekenisvolle ontmoetingen (p.138). Er wordt gepland voor ontmoetingen in de openbare ruimte, maar deze ontmoetingen zijn voor specifieke groepen. Wanneer de openbare ruimte niet gezien kan worden als een plek waar de mogelijkheid is om in contact te komen met de ander is er ook niet de mogelijkheid tot integratie op deze locatie.

WELKE VERSCHILLENDE TYPE PLEKKEN ZIJN ER EN BIEDEN DE MOGELIJKHEID TOT ONTMOETINGEN MET DIVERSITEIT?

Bovenstaande perceptie op de stad kan gezien worden als problematisch omdat de openbare ruimte dan niet meer gezien kan worden als het publieke domein. Een publiek domein is een ruimte waar uitwisseling kan plaatsvinden en ook daadwerkelijk plaatsvindt tussen verschillende groepen mensen (Hajer & Reijndorp, 2001). Lofland (1989) geeft een beschrijving van verschillende typen ruimtes en het type mensen dat in deze ruimtes aanwezig is. In het boek de leeszaal geven Specht & van der Zwaard (2011) een duidelijke beschrijving van deze relationele sferen:

“Het publieke domein ook wel de publiek relationele sfeer is de wereld van bekende en onbekende gezichten te vinden in de buurt, de bibliotheek en bepaalde winkels. Hiernaast bestaat ook de parochiaal-relationale sfeer welke wordt gekenmerkt door een gevoel van gemeenschappelijkheid. Mensen herkennen elkaar als soortgenoten en zoeken elkaar op, of voelen zich meer op hun gemak op plekken die zij als onsoort-mensen-wereld ervaren. Bezoekers vinden hier niet alleen maar hun soort cultuuraanbod, woordvoerders van hun krant of blog, maar ook hun soort mensen. Er domineren een bepaald soort lifestyle, manier van kleden, praten en omgaan met elkaar. De derde, en ook laatste, relationele sfeer die Lofland onderscheid is de privé sfeer. Deze is intiem, het is de geleefde leefwereld van vrienden en familie, de relatief kleine kring van mensen waarbinnen privé zaken worden uitgewisseld. Die sfeer beperkt zich niet altijd tot privé ruimtes maar kan ook in een café of in de trein ontstaan (p.119-120)”

Deze verschillende sferen kunnen naast elkaar bestaan maar voornamelijk in de relationele sfeer is de mogelijkheid tot ontmoetingen met mensen met een andere achtergrond. Deze ontmoetingen kunnen leiden tot een betere onderlinge communicatie door onderlinge vertrouwdheid en hierdoor minder homogene steden.

IDENTITEIT VAN EEN PLEK?

Schonfeld en Bertolini (2017) benoemen de problemen die steden hebben met de contrasterende percepties van openbare ruimtes. Ze worden gezien als plekken voor ontmoetingen, openbare ruimte, politieke plekken en leefruimtes (p.48). Deze contrasterende functies kunnen ook aanwezig zijn in de onderzochte broedplaats. Waar bewoners een andere identiteit geven aan de LELY dan de personen die hier werken omdat ze de plek op een andere manier gebruiken. De perceptie van een plek is van belang omdat deze invloed heeft op het type mensen dat door deze plekken wordt aangetrokken. Dit beïnvloedt hoe een plek wordt ervaren, de activiteiten die hier plaatsvinden en de tijd die iemand hier besteedt. De ideeën en percepties die mensen hebben met betrekking tot openbare ruimtes, zijn gebaseerd op voorgaande ervaringen en bepalen of iemand zich wel of niet welkom voelt op een locatie. Hierbij kan gebruik worden van de concepten “local” en “location” (Lofland, 1989). Wanneer er een scheiding is gebaseerd op leefstijl kan een plek worden gezien als een location. Dit is een plek waar mensen zijn met gemeenschappelijke waarden en identiteiten. Het tegenovergestelde van een location is een local: dit zijn plekken waar verschillende type mensen op af komen, kenmerkend voor de diversiteit die hier aanwezig is. Wanneer je deel uitmaakt van een specifieke leefstijl op een “location” kan het zijn dat je hierdoor wordt aangetrokken maar wanneer dit niet het geval is kan een plek als vijandig worden ervaren (p.456). Naast een verdeling van ruimtes op basis van de contacten die mensen hier hebben en de diversiteit die in een ruimte

aanwezig is kan er ook een verdeling worden gemaakt op basis van de activiteiten die in en rond een specifieke locatie plaatsvinden. Deze hebben invloed op de keus of iemand ergens wil gaan wonen of niet. Feijten et al. (2008) onderscheiden hierin drie typen ruimtes: 'activity space': dit is de radius waarin mensen hun dagelijkse dingen doen, denk hierbij aan school of werk. Daarnaast is er de 'social space': de ruimte waarin mensen sociale interactie hebben met hun netwerken, zoals vrienden en family. De 'awareness space' heeft invloed of iemand ergens wil wonen of niet: de ruimte waarin mensen zichzelf identificeren, denk bijvoorbeeld aan cultureel geïnteresseerd (hoe je over bepaalde plaatsen en kenmerken denkt), of iemand zichzelf in de stad ziet wonen of niet of misschien wel in een woongroep of niet (p.144). De awareness space is gebaseerd op objectieve kenmerken en speelt waarschijnlijk een belangrijke rol in de keuze om ergens te willen wonen voor nieuwkomers omdat ze minder lang in Nederland wonen.

WELKE MOGELIJKHEDEN TOT ONGANG MET DIVERSITEIT BIEDT EEN KUNSTENAARSBROEDPLAATS?

Zoals eerder aangegeven zijn kunstenaarsbroedplaatsen plekken waar kunstenaars kunnen wonen en werken. Afhankelijk van de invulling hiervan wonen er mensen, zijn er bezoekers en gebruikers. Wanneer er verschillende types mensen in een broedplaats komen kan deze gezien worden als een publiek domein: Een ruimte waar uitwisseling kan plaatsvinden en ook daadwerkelijk plaatsvindt tussen verschillende groepen mensen (Hajer & Reijndorp, 2001). Deze uitwisseling hoeft niet conflictloos of spanningsvrij te zijn. Op sommige plekken bevinden zich verschillende groepen en sferen naast elkaar waar geen uitwisseling plaatsvindt. Of er zijn mensen die een bepaalde locatie domineren. Als een plek een publiek domein is betekent dit dat het geen ons-kent-ons-locatie is. Mensen van verschillende leeftijden, herkomst en opleidingsniveaus herkennen zich op deze plek (Specht & van der Zwaard, 2011). Maar tegelijkertijd kenmerkt een kunstenaarsbroedplaats zich door de woonvorm en activiteiten die hier plaatsvinden. Hierdoor wordt een plek aantrekkelijk voor bepaalde doelgroepen of juist minder

2.5: GEOGRAFIE VAN ONTMOETINGEN: WAT WETEN WE OVER DE ROL VAN RUIMTELIJKE NABIJHEID EN ONTMOETINGEN/ CONTACTEN EN INTERACTIE?

Van Gent et al. (2009) vermelden dat in Nederland al de grootstedelijke beleidsstukken erop gericht zijn om economische, sociale en fysieke problemen op een gebiedsgerichte manier te bestrijden. Een deel hiervan heeft betrekking op het creëren van gemeenschappen in de context van nieuwe migratiestromen. Phillips et al. (2014) geven aan dat er verschillende methoden zijn die hiervoor gebruikt worden en deze variëren van het stimuleren van korte snelle ontmoetingen tot gestructureerde interactie. Interacties worden gezien als de mogelijkheid om connecties en solidariteit tussen nieuwe en bestaande groepen te creëren. Hierdoor ontstaan er initiatieven waar mensen in de buurt met elkaar in contact kunnen komen door sport, creatieve activiteiten of in gemeenschappelijke ruimtes (p.43). Maar ook wordt er zowel in Nederland als in andere Europese steden actief gewerkt aan het creëren van gemixte wijken. Door het stimuleren van contacten tussen mensen met een andere achtergrond wordt gedacht vertrouwen, gedeelde waardes en positieve relaties te kunnen creëren.

CONTACT THEORY

Wanneer het in de politiek gaat over het creëren van sociale cohesie in een multiculturele samenleving en integratie, is er veel aandacht voor de 'contact theory' van Allport (1954). Deze theorie focust op sociale interactie die ontstaat door ontmoetingen in de openbare ruimte (Askins & Pain, 2011, p.2). De contacttheorie beschrijft dat de beste manier om vooroordelen te voorkomen en sociale integratie te bevorderen het samenbrengen van verschillende groepen is. Allports argumentatie is erop gebaseerd dat mensen zich oncomfortabel voelen met het onbekende en zich daarom ongemakkelijk voelen in contact met diversiteit. Wanneer er een gevoel van kennis en bekendheid ontstaat tussen vreemden wordt een situatie voorspelbaar en minder bedreigend (Valentine, 2008, p. 324). Er worden enkele optimale condities genoemd om dit te bereiken: het is belangrijk dat er een gelijke groepsstatus en een gemeenschappelijk doel is. Ook moet er acceptatie zijn vanuit de gemeenschap waarin dit contact plaatsvindt (Phillips et al, 2014, p.45). Sinds het opstellen van de 'Contact Theory' is er in de geografie veel aandacht geweest voor ontmoetingen. Deze theorieën zijn ondergebracht onder de term "Geography of encounters" en gaat over sociale diversiteit, stedelijke ongelijkheid, vooroordelen, en hoe mensen omgaan met diversiteit in hun dagelijks leven. Vanuit deze literatuur komen vragen naar boven over de betekenis van ontmoetingen en welke potentie ze hebben voor het realiseren van veranderingen (Wilson, 2017, p.451). Aan ontmoetingen worden verwachtingen verbonden met betrekking tot sociale diversiteit, stedelijke verschillen en vooroordelen. Door ontmoetingen wordt er wederzijds begrip gecreëerd wat de cohesie ten goede komt.

VOORWAARDES VAN BETEKENISVOLLE ONTMOETINGEN

Het is echter nog maar de vraag of ontmoetingen alleen voldoende zijn voor het creëren van onderling begrip. Kritische analyse van de contacthypothese heeft enkele beperkingen naar voren gebracht. Vooral de onvoorspelbaarheden gerelateerd aan het samenbrengen van onbekenden, wanneer er in het verleden bijvoorbeeld vijandigheid heeft plaatsgevonden tussen verschillende groepen. Een andere beperking is de aanname dat groepen vooroordelen tegenover elkaar hebben die zijn ontstaan door onwetendheid over de ander en de ongelijkheid in de mate waarin verschillende groepen betrokken zijn bij interactie (Amir, 1998). Ontmoetingen tussen onbekenden vinden plaats in publieke ruimtes, Vertovec (2006 in: Askins & Pain, 2011) geeft aan dat deze ontmoetingen vluchtig zijn en mensen hierdoor enkel een oppervlakkige kennismaking met elkaar hebben. Wilson (2016) benoemt echter dat het vaker kort ontmoeten van personen mogelijk wel degelijk een verandering in perceptie kan realiseren.

Daarnaast is er kritiek op de kosmopolitische visie van de stad waarin er wordt uitgegaan dat ontmoetingen met de ander altijd positieve uitkomsten hebben. Valentine (2008) zegt dat het naïef is ervan uit te gaan dat ontmoetingen met "anderen" zich automatisch vertalen in respect. Positieve ontmoetingen in de openbare ruimte veranderen de mening die iemand heeft over een persoon maar hoeven niet van invloed te zijn op een verandering van perceptie op de hele groep (p. 325). Ook is het mogelijk dat ontmoetingen met de "ander" juist conflict creëren, dit tussen groepen of binnen groepen, wanneer er bijvoorbeeld ongelijkheid wordt ervaren. Phillips et. al. (2014) leggen uit dat programma's die cohesie stimuleren en verbindingen willen leggen tussen groepen die vijandig tegenover elkaar staan vaak gebruik maken van strategieën die ideeën en vooroordelen moeten veranderen. Door mythes te verklaren en misverstanden op te lossen. Er zijn echter vaak wel degelijk grote verschillen tussen verschillende groepen bijvoorbeeld op het gebied van huisvesting, werkgelegenheid en sociale ondersteuning waardoor dergelijke interventies er ook voor kunnen zorgen dat mensen verder uit elkaar groeien (p.45-46). Selim (2015) wijst erop dat zowel een actor als een sociale structuur de totstandkoming van interactie beïnvloeden. Hierdoor is het noodzakelijk om ontmoetingen te bestuderen vanuit een breed geografisch perspectief waarin ook rekening wordt gehouden met de historische context. Groepen met een andere etnische of culturele achtergrond ondervinden dagelijks uitdagingen beïnvloed door de historische context en bestaande structuren die invloed hebben op de plekken waar iemand zich bevindt en de mogelijkheid tot gelijkwaardige interactie (p.17).

Naast Selim benoemen ook Phillips et al. (2014) dat het contextafhankelijk is of een methode om interactie te stimuleren werkt of niet. De toegang tot macht, gelegenheid en invloed kunnen motivatie en mogelijkheden bieden om mensen samen te brengen, wanneer er daarentegen omstandigheden zijn waar mensen geen voordelen zien van interactie met de ander zal er minder motivatie zijn om deel te nemen (p.46). Valentine beschrijft het voorbeeld waar mensen er bewust voor kiezen geen deel uit te maken een groep en niet om te gaan met mensen die anders zijn dan zichzelf. Wanneer dit voorkomt kan ruimtelijke nabijheid negatieve gevolgen hebben. Maar deze parallelle levens, die voorkomen in een stad, hoeven geen probleem te zijn. Trift (2005, in: Valentine, 2008) geeft aan dat verschillende bewoners in een stad over het algemeen aardig tegen elkaar zijn. Alleen moeten deze beleefdheden naar elkaar toe niet gezien worden als respect tegenover elkaar (p. 328).

WAAROM GEEN BETEKENISVOLLE ONTMOETINGEN STIMULEREN IN DE OPENBARE RUIJITE

Bovenstaande theorieën leiden ertoe dat niet iedereen het eens is met het nationale beleid om door middel van interactie te proberen om economische, sociale en fysieke problemen op een gebiedsgerichte manier te bestrijden. Duyvendak & Wekker (2016) beschrijven dat het juist niet noodzakelijk is om ontmoetingen binnen een buurt te stimuleren maar juist te streven naar onderlinge vriendelijkheid. De nationale politiek probeert een gevoel van thuis te creëren voor iedereen door te stimuleren dat er integratie plaatsvindt, elkaar te ontmoeten en een gevoel van onderlinge connectie te stimuleren. Een gevoel van thuis en connectie worden gezien als noodzakelijke condities voor een goede en leefbare buurt. Dit beleid kan echter ook tot meer conflict leiden omdat wat er precies onder thuis wordt verstaan voor iedereen verschilt. Wanneer er een groep is die teveel gebruik maakt van de openbare ruimte kan het gevoel van veiligheid en thuis verdwijnen. Het is volgens hen ook niet mogelijk om met iedereen een vriendschappelijke band te creëren. Er wordt beargumenteerd om er niet naar te streven met iedereen vriendschap te krijgen maar dat beleidsmakers zich beter kunnen richten op het creëren van onderlinge vriendelijkheid.

Blokland en Nast (2016) richten zich niet op onderlinge vriendelijkheid maar op herkenbaarheid in de openbare ruimte. Zij geven aan dat een gevoel van herkenbaarheid voldoende moet zijn in de openbare ruimte. Volgens hen is het meeste dat nodig is in de openbare ruimte, een gevoel van veiligheid en een zekere mate van controle. Specht & van der Zwaard (2011) ondersteunen deze visie met hun onderzoek naar de Leeszaal in Rotterdam. Door korte (non)verbale interacties tussen mensen uit verschillende sociale kringen kunnen andere leesbaarder, voorspelbaarder en beter benaderbaar voor elkaar worden (p.125). Een gevoel van amicaliteit en herkenbaarheid kan ook plaatsvinden als mensen zich niet met elkaar kunnen identificeren. Denk hierbij een verschil in lifestyle, culturele achtergrond of socio-economische status. Amicaliteit gaat meer over wat je samendoet in plaats van een gemeenschappelijke identiteit. Daarom is het een interessant concept in wijken die heterogeen zijn. Deze mensen hebben waarschijnlijk geen gemeenschappelijke identiteit maar komen elkaar wel tegen wanneer de hond wordt uitgelaten of het vuilnis wordt buitengezet. Amicaliteit is iets dat de mogelijkheid biedt voor mensen om zich thuis te voelen, en de andere deze ruimte ook te geven (Blokland & Nast, 2016).

Uit bovenstaande beschrijvingen kan worden beargumenteerd dat de openbare ruimte mogelijk niet de beste locatie is om betekenisvolle interacties te stimuleren omdat mensen geen gelijke percepties van deze locatie hebben en hierdoor mogelijk conflict ontstaat over het gebruik van deze ruimte. Ook zijn er historische en maatschappelijke aspecten die de mogelijkheid tot gelijkwaardige interactie belemmeren.

2.6: WAAR MOETEN GELIJKWAARDIGE ONTMOETINGEN DAN PLAATSVINDEN?

Een analyse van ontwikkelingen op het gebied van inclusie gedaan door Gidley (2016) geeft aan dat sociale interactie wordt gezien als een van de belangrijkste domeinen van integratie. Gebaseerd op de contacthypothese die aangeeft dat contact tussen mensen met een andere identiteit de potentie heeft om angst en vooroordelen te veranderen in tolerantie. Onderzoek naar recentelijk aangekomen statushouders, onderbouwt de veronderstelling dat individueel contact met anderen de relatie met de ontvangende gemeenschap verbetert. Maar literatuur geeft ook aan dat contact alleen niet werkt maar dat er moet worden voldaan aan enkele andere voorwaarden (p.4). Zoals hierboven duidelijk is geworden vindt sociale interactie niet vanzelf plaats en daarom is de openbare ruimte en de woonwijk hier mogelijk niet de geschikte plek voor. Geografen hebben zich beziggehouden met de vraag waar deze ontmoetingen dan het beste kunnen plaatsvinden.

Pratt heeft het over 'Contact Zones': "Social space where cultures meet, clash and grapple with each other, in the context of highly asymmetrical relations of power" (1991, p.1). Contact zones zijn plekken waar mensen van elkaar kunnen leren maar waar geen gelijke onderlinge relatie is. Wilson (2016), legt uit dat de Engelse term "encounter" is afgeleid van *incontrare*, wat in het Latijn 'tegen, tegenovergesteld en in tegenstelling' betekent. Vanuit deze definitie heeft het woord een betekenis van een ontmoeting met iemand waarmee een conflict is. Hierdoor betekent een ontmoeting, een ontmoeting met iemand waarmee er geen overeenstemming is. Deze aannames van een ongelijke relatie wordt ook door Ahmed (2000) vermeldt als een voorwaarde voor het hebben van een ontmoeting. Wanneer een ontmoeting plaatsvindt is er een element van verrassing, er is contact met iets nieuws. Maar hiervoor moet wel een gemeenschappelijke interesse aanwezig zijn.

Amin (2002) geeft een beschrijving van plekken die kunnen bijdragen aan succesvolle interacties. Hij noemt deze micro-publics. Amin ondersteunt de theorie dat enkel vluchtige ontmoetingen niet genoeg zijn. Mensen moeten zich in ruimtes bevinden die zich buiten hun dagelijkse routine bevinden. Het uiteindelijke doel van deze plekken is dat waarden tegenover de anderen positief veranderen en dat er onderling respect ontstaat. Micro public zijn, volgens Amin (2002), de locaties die potentie hebben om betekenisvolle ontmoetingen te laten plaatsvinden. Dit zijn plekken waar groepsactiviteiten plaatsvinden. Hier komen mensen met verschillende achtergronden samen en komen ze samen ondanks hun verschillen door gemeenschappelijke activiteiten/interesses. Voorbeelden van micro public zijn sportcentra, muziekclubs, dramagroepen, gemeenschappelijke tuinen en jeugdcentra. Het is door activiteiten die in deze locaties plaatsvinden dat verschillen overwonnen worden.

Mayblin et al. (2015) hebben onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van het creëren van ontmoetingen in de ruimte. Hierin hebben ze niet alleen gekeken naar de sociale relaties die in de ruimte plaatsvinden maar ook naar de rol, vorm en functie van de ruimte waarin deze ontmoetingen plaatsvinden. Er wordt uitgegaan van de concepten van Amin (2002). Deze activiteiten moeten in micro-publics plaatsvinden maar hieraan wordt toegevoegd dat ruimtelijke nabijheid ook kan bijdragen aan het creëren van betekenisvolle ontmoetingen. Ruimtelijke nabijheid en een intiem gevoel dragen bij aan de mogelijkheid van het hebben van contact.

Phillips et al. (2014) beschrijven dat naast ruimte en activiteit ook de context van belang is voor de manier waarop wordt geprobeerd interactie te realiseren. Zij onderbouwen deze stelling met een onderzoek door Back (1993) van 6 diverse gemeenschappen in Amerika waar nieuwe en bestaande gemeenschappen dichter bij elkaar kwamen door de gemeenschappelijke betrokkenheid in huis en buurtprojecten. Gemeenschappelijke zorgen over de buurt en leefbaarheid hielpen om mensen met elkaar in contact te

brengen (p.46). Uit hun eigen onderzoek blijkt dat wanneer er indicaties zijn van groepsspanningen, vluchtige ontmoetingen en informele evenementen niet voldoende zijn om ontmoetingen te faciliteren. Maar dat ondanks deze aspecten het organiseren van evenementen gebaseerd op problemen in de wijk en andere problemen die spelen in de gemeenschap wel kunnen bijdragen aan het creëren van betekenisvolle ontmoetingen.

2.7: BETEKENISVOLLE ONTMOETINGEN EN BROEDPLAATSEN

Terugkoppeland aan de onderzoeksvragen zijn er verschillende elementen te benoemen die aanwezig zijn in een kunstenaarsbroedplaats en van invloed kunnen zijn op integratie. Allereerst is zijn dit, zoals duidelijk werd in het eerste deel van dit theoretisch kader, stabiliteit en zekerheid door het aanbieden van een tijdelijke woonruimte. Daarnaast kan een broedplaats een rol spelen op het gebied van economische integratie door het bieden van een netwerk en de sociale aspecten van integratie door de mogelijkheid van sociale interactie door ontmoetingen.

In eerste instantie kan een kunstenaarsbroedplaats gezien worden als een gemengde woonvorm die door het samenwonen van nieuwkomers en kunstenaars, en de openbare ruimtes de mogelijkheid biedt om met de ander in contact te komen. Gemengde woonvormen komen de afgelopen vijf jaar steeds meer voor. De huizenmarkt zit op slot en hierdoor is er voor veel spoedzoekers moeilijk huisvesting te vinden. Nieuwkomers vallen onder deze groep. Het zo snel mogelijk aanbieden van huisvesting voor nieuwkomers is van belang omdat de leefomstandigheden van nieuwkomers een belangrijke rol spelen in de snelheid waarin iemand wegwijs wordt in de Nederlands samenleving (Dourleijn & Dagevos, 2011). Het samenwonen in een broedplaats biedt een kleinschalige gemeenschap waar mensen gekend worden en mensen mogelijk eerder bereid zijn om onderlinge steun te bieden (de Gruijter & Winter-Kocak, 2018).

Doordat in kunstenaarsbroedplaats LELY gebruikers, bewoners en bezoekers aanwezig zijn is er de verwachting dat er ontmoetingen plaatsvinden. Dit kan zijn tussen bewoners onderling maar ook tussen de andere aanwezigen. Door ontmoetingen maken mensen kennis met elkaar. Dit draagt bij aan het gevoel om ergens welkom te zijn (de Gruijter en Winter-Kocak, 2018). Aan ontmoetingen met anderen wordt de verwachting gekoppeld dat vooroordelen ontkracht kunnen worden. De 'ander' is verbonden aan het concept diversiteit. Dit is een dynamisch proces waarin individuen en groepen gecategoriseerd worden door zichzelf en anderen. Er zijn veel; verschillende elementen waarop iemand gecategoriseerd kan worden; bijvoorbeeld etniciteit, leeftijd en taal (Khovanova-Rubicondo & Pinelli, 2012, p.3). Kunst kan een element zijn waardoor bewoners zich met elkaar identificeren ook al hebben ze een andere etniciteit of taal (Martiniello, 2015). Mensen hoeven zich niet altijd met elkaar te identificeren. Er kunnen tegenstellingen voorkomen in gewoontes en gebruiken. Khovanova & Pinelli (2012) geven aan dat het ontmoeten van mensen met verschillende culturele achtergronden nieuwe kennis en nieuwe vragen met zich meebrengt. Hierdoor stimuleert diversiteit creativiteit en probleemoplossend vermogen (p.4).

Lofland (1989) identificeert verschillende sferen die mogelijk ook aanwezig zijn in de broedplaats. Deze zijn te onderscheiden van elkaar op basis van het type gebruikers van een plek en de relatie die deze tot elkaar hebben. Doordat de broedplaats verschillende bezoekers en gebruikers heeft is er de verwachting dat er sociale interactie plaatsvindt in de broedplaats. Sociale interactie wordt gezien als een van de belangrijkste domeinen van integratie. Gebaseerd op de contacthypothese die aangeeft dat contact tussen mensen met een andere identiteit de potentie heeft om angst en vooroordelen te veranderen in tolerantie. Maar literatuur geeft ook aan dat contact alleen niet werkt maar dat er moet worden voldaan aan enkele andere voorwaarden (Gidley, 2016, p.4). Uit voorgaande secties kunnen elementen worden gehaald die invloed hebben op het al dan niet plaatsvinden van sociale interactie. Enkele kunnen

gerelateerd worden aan een kunstenaarsbroedplaats waar mensen gemengd samenwonen. Waaronder een gemeenschappelijke betrokkenheid in huis en het hebben van gemeenschappelijke interesse. Ook de evenementen die plaatsvinden in de broedplaats bieden de mogelijkheid tot ontmoetingen.

Het economische aspect van integratie is gerelateerd aan de positie die migranten innemen op de arbeidsmarkt (Gruijter & de Winter-Kocak, 2018, p.5). Hieraan verbonden is ook het creëren van mogelijkheden voor het vinden van werk. Zoals het verkrijgen van skills en behalen van diploma's. Voor kunstenaars is een netwerk een erg belangrijk onderdeel van zijn of haar werk. Als er netwerken ontstaan die nieuwkomers kunnen inzetten om een plek te vinden op de arbeidsmarkt biedt een broedplaats ook mogelijkheden op het economische aspect van integratie. Bovenstaande elementen zijn herleid uit de geraadpleegde literatuur en zijn gebruikt als basis voor de interviews om te achterhalen of deze aspecten ook in kunstenaarsbroedplaats LELY een rol spelen. Op basis van de literatuur de verwachting dat de broedplaats op zowel economisch als sociaal gebied van integratie een rol kan spelen.

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE

3.1: INLEIDING

Het volgende hoofdstuk geeft een verantwoording van onderzoeksmethoden op het gebied van data-analyse en dataverzameling. Allereerst wordt er een beschrijving gegeven van de selectie van de casestudie vervolgens wordt er verder ingegaan op de data verzamelingsmethode.

3.2: ONDERBOUWING ONDERZOEKSMETHODE

Hennink et al. (2010) beschrijven kwalitatief onderzoek als een methode die je de mogelijkheid geeft tot het gedetailleerd onderzoeken van de ervaringen van mensen. Hierin is het belangrijk dat er naar het onderwerp wordt gekeken vanuit het perspectief van de respondenten. Kwalitatief onderzoek gaat om de betekenissen en interpretaties die respondenten geven aan gedrag, locaties, evenementen of objecten. Dit wordt gedaan vanuit de persoonlijke context van de respondent (p.9). Deze persoonlijke context kan gezien worden als de belangrijkste reden waarom er in dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Er wordt onderzoek gedaan naar de ervaringen en het gedrag van de verschillende gebruikersgroepen in broedplaats LELY. Hierdoor is er niet alleen het perspectief van de ontvangende samenleving maar ook van nieuwkomers. Aan de hand van observaties, beschrijvingen, terloopse gesprekken, interviews en literatuuronderzoek wordt de geschiedenis, het functioneren en de culturele, sociale en maatschappelijke betekenis van de LELY gesensibiliseerd. De LELY is een unieke plek waar tal van bekende maatschappelijke vraagstukken samenkomen. Het volgende hoofdstuk zal een onderbouwing geven aan de keuzes die zijn gemaakt op het gebied van geldigheid, betrouwbaarheid en validiteit.

SELECTIE CASE

Dit onderzoek is opgezet als een casestudie. Het doel van een casestudie is het begrijpen van de concrete en praktische aspecten van een fenomeen of plek (Hay, 2010, p.95) en hier een theorie op te baseren. Er wordt geprobeerd de complexiteit van de LELY in zijn geheel te begrijpen en hoe alle verschillende elementen van de locatie invloed hebben op de verschillende bewoners en gebruikers (Flyvbjerg, 2006). Mol (2006) beschrijft de samenhang tussen een specifieke case (geval) en maatschappelijke vraagstukken.

“Conclusies die universeel zijn (of althans dat pretenderen) volgen niet uit gevalstudies. Het is even wennen: de geleerde lessen zijn specifiek. Dat wil echter niet zeggen dat ze louter lokale waarde hebben. In plaats van overal tegelijk of op een enkele plek te zijn, bevindt een gevalstudie zich op een route. Ze biedt een vergelijkingspunt, een afzetspunt, een ijkpunt. Als we dit hier vinden, weten we niet wat we daar zullen aantreffen, maar we kunnen er wel betere vragen bij stellen. Een gevalstudie sensibiliseert. Ze laat zien wat er zoal aan de hand kan zijn. Juist deze vergaande specificiteit van een gedetailleerd in beeld gebracht geval maakt het mogelijk na te gaan wat er gelijk blijft en wat er anders wordt als we ons van de ene situatie naar de volgende bewegen (p.18).”

Specht en van der Zwaard (2015) beschrijven de ontwikkeling binnen de wetenschap en technologie studies, vanaf de jaren 80, van een stroming die wetenschappelijke ontdekkingen en technologische ontwikkelingen niet achteraf, vanuit kennistheoretisch argumenten of sociale factoren probeert te verklaren maar juist het proces hierachter zichtbaar wil maken. De stroming geïnspireerd op Laboratory

Life van Woolgar en Latour (1979) probeert ontwikkelingen te begrijpen door de weg naar uitkomsten te volgen en daarmee keuzes, toevalligheden, samenkomsten en verbindingen in beeld te brengen (p. 23).

De case is gekozen in de verwachting dat er meer inzicht wordt gekregen in de combinatie wonen/werken, het samenwonen met statushouders en de mogelijkheid die dit biedt voor het hebben van ontmoetingen. Er is tot op heden nog geen onderzoek gedaan naar de persoonlijke ervaringen van de bewoners in gemengde woonvormen in Nederland (van der Velden et al., 2016). Er is de verwachting vanuit Urban Resort dat deze gemengde woonvorm op de verschillende gebruikers een positieve invloed heeft. Dit doordat mensen met verschillende achtergronden in elkaars nabijheid verkeren en er hierdoor de mogelijkheid is dat er (betekenisvolle) ontmoetingen plaatsvinden. Voornamelijk voor statushouders zou deze woonvorm positief kunnen zijn omdat ze sneller een nieuw netwerk kunnen opzetten en door de gemeenschappelijke identiteit van kunstenaar niet als anders worden gezien. Dit onderzoek biedt de mogelijkheid om te achterhalen of deze verwachtingen kloppen.

Bovenstaande beschrijving geeft aan dat het project inspiratie kan bieden voor de verbeterpunten van het concept voor een nieuwe LELY. De focus van dit onderzoek zal liggen op het begrijpen van de beleving van de bewoners en gebruikers van broedplaats LELY, geplaatst in een maatschappelijke context. Hoe ervaren zij het om samen in een kunstenaarsbroedplaats te wonen en werken. Middels theorie wordt geprobeerd gevonden conceptuele categorieën te onderbouwen.

3.3: BESCHRIJVING ONDERZOEKS GEBIED

Figuur 1: Broedplaats LELY (bron: website Urban Resort, 2018)

Bovenstaande afbeelding geeft een indruk van hoe broedplaats LELY is ingedeeld. In het volgende hoofdstuk zal een uitgebreide beschrijving worden gegeven van de ontstaansgeschiedenis en geografische ligging van de broedplaats. Voordat er echter een beschrijving kan worden gegeven van de verschillende onderzoekseenheden en de keuze voor het aantal respondenten is het van belang een indruk te krijgen van de ruimtelijke indeling van de onderzoekslocatie. Broedplaats LELY is een kunstenaarsbroedplaats met 6 woongroepen. Deze zijn gelegen op de tweede, derde en vierde verdieping van de broedplaats en enkel toegankelijk met een sleutel. Op iedere verdieping bevinden zich twee woongroepen. Op de begane grond zijn kleine werkruimtes aanwezig voor culturele ondernemers, de expositieruimte van de Appel en de entree van het gebouw. Op de eerste verdieping bevinden zich de kantoorruimtes van de grotere kunstinstellingen: de Appel, Mix Tree en Steim. Ook Urban Resort heeft hier een kantoor met ruimte voor twee tot drie werknemers. De aula is toegankelijk vanaf de begane grond en de eerste verdieping. Er zijn door deze ruimtelijke indeling verschillende type gebruikers die toegang hebben tot verschillende locaties daarom is er gekozen voor drie typen onderzoekseenheden in het gebouw: bewoners: kunstenaars en nieuwkomers die samenwonen in de woongroepen, gebruikers: middelgrote culturele instellingen en creatieve ondernemers.

3.4: DATAVERZAMELING

INSIDER/OUTSIDER PERSPECTIEF

Hennink et al. (2010) geven aan dat er altijd twee manieren zijn om naar een onderwerp te kijken. Er is de onderzoeker met zijn of haar eigen referentiekader van waaruit een onderwerp wordt onderzocht. Dit wordt het begrijpen van een onderwerp genoemd. Maar er is ook het begrijpen van de visie op een onderwerp vanuit het referentiekader van de respondent, ook wel "verstehen" genoemd. Verstehen betekent het bestuderen van de ervaringen van mensen in een specifieke historische en sociale context (p. 76). Ook wordt er in dit onderzoek vanuit gegaan dat er geen vaste waarheid is, maar dat iedereen een eigen visie heeft op de werkelijkheid (Ritchie, Lewis, McNaughton Nicholls & Ormston, 2014, p.16). Er is de verwachting dat de verschillende types gebruikers van broedplaats LELY de locatie allemaal op een eigen wijze "verstehen". Daarom is er gekozen voor de hieronder beschreven selectie van onderzoekseenheden voor de interviews in broedplaats LELY waarin met alle verschillende typen bewoners en gebruikers van de broedplaats gesproken is.

SELECTIE ONDERZOEKSEENHEDEN

Er is gekozen voor een gestratificeerde aselechte steekproef van de respondenten. Hierin zijn bewoners verdeeld in de strata: Nieuwkomers en Kunstenaars. In de Kunstenaarsstrata is bij de selectie rekening gehouden met de spreiding over de woongroepen.

Bewoners:

- Nieuwkomers: respondenten met een verblijfsstatus die in broedplaats LELY een ruimte huren. Door de aanwezigheid van nieuwkomers in de woongroepen wijkt broedplaats LELY af van andere broedplaatsen. Iedere woongroep heeft een woonruimte voor een nieuwkomer en hierdoor kan het zijn dat er per woongroep een andere ervaring is. Binnen dit onderzoek zijn alle zeven nieuwkomers die in LELY wonen benaderd en uiteindelijk zijn vijf hiervan gesproken.
- Kunstenaars: er zijn in LELY zes woongroepen waar in totaal 49 mensen wonen. Uit iedere woongroep zijn een (of twee) respondenten aselekt gekozen om een representatieve doorsnede van de woongemeenschap te krijgen. Van de negen personen die zijn benaderd is uiteindelijk met vijf hiervan een interview gehouden.

De kunstenaars zijn aselekt geselecteerd. Dit is gedaan door per woongroep 1 persoon te kiezen vanuit een bestand waar alle bewoners in stonden op volgorde van hun kamer. In de eerste woongroep werd de eerste persoon op de lijst geselecteerd, de tweede woongroep de tweede persoon, in de derde woongroep de derde persoon en zo door.

Het was mogelijk dat er een nieuwkomer geselecteerd zou worden, wanneer dit het geval was werd deze overgeslagen en de eerstvolgende op lijst gekozen.

Er is gekozen voor deze methode omdat zo de mogelijkheid bestond om twee personen uit iedere woongroep te interviewen. Dit waren een statushouder en een andere bewoner. Maar ook omdat er hierdoor steeds een andere ligging van de kamer was in het gebouw. Mogelijk waren bepaalde problemen, zoals geluidsoverlast, verbonden aan de plek in het gebouw waar iemand zich bevond. In de data analyse is gebruik gemaakt van pseudoniemen om de anonimiteit van de bewoners te garanderen. Het was voor de data analyse belangrijk om een onderscheid te maken tussen de verschillende typen bewoners. Nieuwkomers hebben ieder een naam beginnend met de S gekregen en kunstenaars een naam met de M. Doordat er slechts één vrouwelijke respondent onder de respondentengroep nieuwkomers is,

is er voor gekozen haar ook een mannelijke naam te geven. Uit de interviews blijken geen grote verschillen gebaseerd op geslacht en daardoor wordt dit niet als problematisch beschouwd.

Culturele instellingen:

Alle drie de grote instellingen die aanwezig zijn in de LELY, zijn benaderd voor een interview. Dit zijn Mix Tree, de Appel en Steim, zij organiseren regelmatig culturele evenementen in de LELY en worden in dit onderzoek gezien als informanten. De vraag is in hoeverre zij in contact komen met de bewoners en bijdragen aan de integratie van nieuwkomers door het bieden van werk, skills of een netwerk.

Mix Tree is ondersteunende horeca voor de broedplaats en gelegen naast de aula met een evenementen podium, talenschool en huiskamer café. De stichting is geselecteerd op de ondersteunende functie die deze kan bieden voor het gebouw maar ook op de culturele programmering en doelstellingen. Mix Tree beschrijft op de website de ambitie om een plek te creëren waar kunstenaars met alle verschillende soorten culturen en achtergronden kunnen samenkomen. Dit door het creëren van een "inter-zone" waar mensen met verschillende artistieke achtergronden contact hebben en nieuwe paden kunnen ontdekken. Naast een podium en een huiskamer/café die worden ingezet voor dit doeleinde is er ook een taalschool. De klaslokalen bevinden zich aansluitend aan het café met een ingang aan de linkerkant.

De Appel is een hedendaagse kunstinstelling met de missie om mensen, objecten en ideeën samen te brengen om het onbekende te onderzoeken. Er worden exposities georganiseerd en er is een educatief programma voor de buurt. Binnen de LELY bevinden zich de kantoren en expositieruimtes. Ook wordt de aula regelmatig gehuurd voor evenementen. De Appel heeft rond de 20 werknemers.

Steim is een onafhankelijke studio voor elektronische muziek die elektronische muziekinstrumenten ontwikkelt om te gebruiken voor tentoonstellingen of optredens. Het elektronische muziekcentrum heeft een kantoor en een expositieruimte op de eerste verdieping en studio's en werkplaatsen op de begaande grond. Maandelijks organiseert Steim muzikale evenementen in de aula. Steim heeft tussen de 20-25 werknemers.

Naast deze drie middelgrote instellingen zijn er ook culturele ondernemers benaderd die een studio huren op de begane grond. Door hun aanwezigheid in het gebouw kunnen ook zij betekenisvolle ontmoetingen hebben en faciliteren. De selectie is gedaan via een aselecte steekproef waarbij twee huurders zijn geselecteerd. Een overeenkomstig aantal als bij de woongroepen.

Bovenstaande bedrijven worden in de data analyse vermeld onder de bedrijfsnaam. Hierdoor blijven de respondenten zelf anoniem maar is het voor de analyse duidelijk vanuit welk perspectief de situatie wordt omschreven. De culturele ondernemers hebben net als de bewoners een pseudoniem gekregen in verband met het herleiden van de respondenten. Deze namen beginnen met een B.

Sleutelinformanten:

Naast respondenten en informanten zijn er ook sleutelinformanten benaderd. Respondenten die niet (allemaal) in de LELY gevestigd zijn. Waarvan enkele persoonlijke ervaring hebben als nieuwkomer en momenteel bijdragen aan het creëren van een netwerk, skills of het vinden van werk voor nieuwkomers.

Ondertussen bouwt tussenruimtes. Dat zijn plekken waar mensen, ooit gevlucht of nooit, (met of zonder status) tijd, talent, netwerk en kennis delen. Op de website beschreven als een plek waar mensen samen kunst maken, musiceren en exposeren. Dit met het doel om te bouwen aan een gemeenschap van nieuwe

en oude Nederlanders, met of zonder vluchtelingen achtergrond. Ondertussen heeft een winkel, werkplaatsen, pop-up restaurant en ontmoetingsplaats.

Open Embassy heeft een klein kantoor op de begane grond van broedplaats LELY. Het is een online helpdesk voor vluchtelingen met een verblijfstatus. De site ging online in 2016 en intussen zijn er 1300 vrijwilligers bij aangesloten die vragen kunnen beantwoorden. Naast online helpdesk is Open Embassy ook een onderzoeksbureau. Er is tijdens het interview over hun locatie in de broedplaats gesproken maar ook over hun ervaringen met het samenwerken met statushouders.

Boost gaat ervan uit dat Integratie begint in de buurt. Buurtbewoners en vluchtelingen organiseren ontmoetingen om elkaar te leren kennen, en programma's die kunnen helpen om mee te doen in de samenleving. Ontmoeting, taal, ontspanning, samenwerken. Daaruit ontstaan netwerken en kansen om je talenten te ontplooiën en je in te zetten.

Door de ervaringen van bovenstaande sleutelinformanten, hebben ze inzicht gekregen in wat statushouders kan helpen bij hun integratie en kunnen zij aangeven of er meer elementen zijn in een kunstenaarsbroedplaats die bij kunnen dragen aan deze integratie. Deze ervaringen zijn door de onderzoeker gebruikt om meer inzicht te krijgen in welke aspecten een belangrijke rol spelen voor nieuwkomers. Dit leidde tot elementen die mogelijk in de interviews genoemd zouden worden en anders over het hoofd gezien zouden worden. De analyse van deze interviews is terug te vinden in bijlagen. Deze analyse maakt inzichtelijk welke aspecten van een kunstenaarsbroedplaats kunnen bijdragen aan de integratie van nieuwkomers.

3.5: OPERATIONALISERING VAN GEBRUIKTE CONCEPTEN IN TOPICLIST

Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te krijgen in de mogelijkheden van kunstenaarsbroedplaatsen om bij te dragen aan de omgang met diversiteit voor zowel de ontvangende samenleving als nieuwkomers. Er wordt daarom gekeken naar aspecten die een relatie hebben met de omgang met diversiteit en of deze passen in een kunstenaarsbroedplaats. De onderstaande concepten spelen een belangrijke rol in de topiclist, gebaseerd op verwachtingen uit de literatuur besproken aan het einde van het theoretisch kader. Zie topiclist in de bijlage voor een overzicht van alle verwachtingen en besproken onderwerpen.

Diversiteit: Zoals in het theoretisch kader duidelijk is geworden verschilt het per locatie of iemand als anders wordt gezien. Het gaat hier om de ervaring van en aanwezigheid van diversiteit. Het is de uitkomst van een dynamisch proces waarin individuen en groepen gecategoriseerd worden door zichzelf en anderen. Vaak worden subgroepen gecategoriseerd op basis van etniciteit en taal, maar er zijn vele andere aspecten die hierop van invloed kunnen zijn (Khonanova-Rubicondo & Pinelli, 2012, p.3). Wessendorf (2012) verwijst naar **alledaagse diversiteit** dit is etnische, religieuze en linguïstische diversiteit die wordt gezien als een normaal alledaags onderdeel in het sociale leven en niet echt als iets bijzonders (p.407). Hierdoor worden nieuwkomers mogelijk niet als anders dan de rest gezien en is het nog maar de vraag of er ontmoetingen plaatsvinden met de ander. Om te achterhalen waarom iemand als andere wordt bestempeld is gevraagd naar de ervaringen van kunstenaars met het samenwonen met nieuwkomers. Hierin werd gelet op de elementen die iemand als anders identificeerde.

Integratie: In het theoretisch kader is op basis van de literatuur het belang van sociale interactie aangetoond. Sociale interactie wordt gezien als een van de belangrijkste domeinen van integratie. Dit gegeven is gebaseerd op de contacthypothese die aangeeft dat contact tussen mensen met een andere identiteit de potentie heeft om angst en vooroordelen te veranderen in tolerantie. Onderzoek naar recentelijk aangekomen statushouders, onderbouwt de veronderstelling dat individueel contact met anderen de relatie met de ontvangende gemeenschap verbetert (bron). De definitie van integratie die in

dit onderzoeksrapport wordt aangehouden is omschreven door de Gruijter & de Winter-Kocak (2018) ,zij hanteren een scheiding tussen tussen de socio-economische en sociaal culturele aspecten van integratie (p.5). Het theoretisch kader benoemt enkele elementen die een belangrijke rol spelen in de integratie van nieuwkomers waaronder het leren van de taal, het hebben van werk en contacten. Voor de mogelijkheid tot het vinden van werk zijn vaardigheden en een netwerk van belang. De mate waarin kunstenaars broedplaatsen actief bijdragen aan integratie kunnen worden gemeten door de ervaringen die respondenten hebben op deze onderwerpen in de broedplaats. Daarom is gevraagd naar de contacten die zij hebben in de broedplaats en waar mensen elkaar ontmoeten.

Kunstenaar: Kunstenaars die wonen in broedplaats LELY moesten voldoen aan enkele selectie criteria. Deze worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 4. De bewoners van de LELY zijn tussen de 20 en 40 jaar oud. Waarvan het grootste deel tussen de 25-30 jaar oud (interview Urban Resort). Belangrijk om te weten is dat kunstenaars wonend in de LELY actief zijn in op het gebied van het maken van kunst. Ze zijn geselecteerd op criteria zoals recent gepubliceerd werk en externe zichtbaarheid op exposities, open ateliers en in community art, alsmede externe waardering en het beoogd gebruik van het atelier. Ook hebben de bewoners minimaal een hbo op een erkende kunstacademie afgerond. Deze selectie wordt niet alleen gedaan door Urban Resort maar ook de bureau broedplaatsen. Er is in de topiclist aandacht besteed aan het type kunstdiscipline dat iemand heeft .Hierdoor biedt de broedplaats misschien andere mogelijkheden en spreken bepaalde instellingen in de broedplaats iemand in meer of mindere mate aan.

Betekenisvolle ontmoetingen: Met het begrip betekenisvolle ontmoetingen wordt de definitie van Valentine (2008) aangehouden: "Onderling contact dat de vooroordelen die mensen tegenover elkaar hebben aanpast. " Het is contact dat daadwerkelijk waardes verandert in plaats van het enkel accepteren dat iemand er is. Dit concept wordt geoperationaliseerd door te vragen naar waar mensen elkaar tegenkwamen en hoe dit contact in de loop der tijd is veranderd. Of een ontmoeting betekenisvol is geweest kan namelijk alleen pas achteraf blijken door wat een respondent denkt hieraan te hebben overgehouden.

Bovenstaande concepten zijn allemaal aan bod gekomen tijdens de interviews. De interviews hadden een open structuur. Er werd gebruik gemaakt van een topiclist om de belangrijkste onderwerpen te bespreken maar iedere respondent had zijn of haar eigen ervaringen. Gebeurtenissen en elementen van wonen in de LELY die voor hem of haar belangrijk waren. In de interviews is de ruimte gegeven om hier uitgebreid op in te gaan omdat deze onderwerpen aangaven welke elementen van de LELY vanuit het eigen perspectief van belang waren. Hierdoor is het samenwonen met nieuwkomers niet bij ieder gesprek even uitgebreid aanbod gekomen. Er waren enkele respondenten die nauwelijks contact hadden of iets te vertellen hadden over de nieuwkomers die in zijn of haar woongroep woonden. Er werd dan vaak gesproken over de woongroep in het algemeen.

3.6: UITVOERING INTERVIEWS:

In totaal zijn er 17 interviews gehouden waarin de bovenstaande onderwerpen allemaal aan bod zijn gekomen. Tijdens de interviews er gebruik gemaakt van verschillende topiclijsten voor bewoners, zelfstandige en middel grote culturele instellingen. De interviews waren in het Nederlands en Engels afhankelijk van de voorkeur van de respondenten. Tijdens de interviews is gevraagd of er geluidsopnames gemaakt mochten worden en is er een duidelijke introductie gegeven van de reden voor het onderzoek en positie van onderzoekster als onderzoek stagiaire bij Urban Resort. Er was een groot verschil in de beheersing van de Engels en/of Nederlandse taal van de respondentengroep nieuwkomers. Hierdoor was het tijdens drie interviews lastig om door te vragen over abstracte begrippen zoals ontmoetingen, plekken van ontmoetingen en wat deze voor hen betekenden. Tijdens deze gespreken is meer de nadruk gelegd op dagelijkse activiteiten en het tegenkomen van huisgenoten en wat respondenten vonden van het wonen in de LELY.

No.	Land van herkomst	Gender	Achtergrond-informatie	Taal interview	Functie	Locatie
1	Syrië	vrouw	Statushouder	Engels	Bewoner	LELY
2	Syrië	man	Statushouder	Engels	Bewoner	LELY
3	Syrië	man	Statushouder	Engels	Bewoner	LELY
4	Syrië	man	Statushouder	Engels	Bewoner	LELY
5	Iran	man	Statushouder	Nederlands	Bewoner	LELY
6	IJsland	man	Kunstenaar	Engels	Bewoner	LELY
7	Nederland	man	Kunstenaar	Nederlands	Bewoner	LELY
8	Turkije	man	Kunstenaar	Engels	Bewoner	LELY
9	Nederland	vrouw	Kunstenaar	Nederlands	Bewoner	LELY
10	België	man	Kunstenaar	Nederlands/ Engels	Bewoner	LELY
11	Italië	man	Mix Tree	Engels	Bedrijf	LELY
12	Nederland	man (2)	Steim	Nederlands	Bedrijf	LELY
13	België	vrouw	de Appel	Nederlands	Bedrijf	LELY
14	Nederland	vrouw	Urban Resort	Nederlands	Bedrijf	LELY
15	Nederland	vrouw	Open Embassy	Nederlands	Bedrijf	LELY
16	Nederland	Man	Componist en educatie	Nederlands	Bedrijf	LELY
17	Irak	Vrouw	Boost	Nederlands	Bedrijf	Buiten
18	Onbekend	Man	Ondertussen	Engels	Bedrijf	Buiten

Tabel 1: Overzicht respondenten interviews

Respons en non- respons:

Voor de interviews zijn er 7 statushouders benaderd en 7 bewoners, er is allereerst via de email een introductie van het interview gegeven en vervolgens is er geprobeerd telefonisch een afspraak te maken. Dit heeft geleid tot de bovengenoemde 10 interviews. Ook de culturele instellingen en sleutelinformanten zijn eerst via de mail benaderd. Bij de middelgrote instellingen in de LELY is het onderzoek via de mail geïntroduceerd door Urban Resort en gevraagd naar een contactpersoon, vervolgens is het onderzoek nogmaals mondeling geïntroduceerd. Deze emails zijn terug te vinden in de bijlagen

Ondernemingen buiten de LELY die met nieuwkomers werkte of ontmoetingen faciliteerde waren moeilijker te benaderen. Ondertussen, Refuge Company, Vluchtelingenwerk, Socius en Boost zijn benaderd via de email en telefonisch. Uiteindelijk leidde dit tot een interview met Boost en Ondertussen.

Data-analyse:

Alle data is geanalyseerd met behulp van de onderzoekstool NVivo. Allereerst is er gecodeerd vanuit de onderwerpen die gevonden zijn in de literatuur. Vervolgens is er gekeken naar onderwerpen die naar boven komen vanuit de data zelf en mogelijk niet in de gebruikte literatuur naar voren zijn gekomen. Dit leidt tot een deductieve en inductieve analyse van de data.

HOOFDSTUK 4: BROEDPLAATS LELY

4.1: INLEIDING

Voor het onderzoek naar de bijdrage van het wonen in een kunstenaarsbroedplaats aan de integratie van nieuwkomers in Amsterdam is gekozen voor het onderzoeken van broedplaats LELY gelegen in Amsterdam nieuw-west. Dit hoofdstuk zal nader ingaan op de ontstaansgeschiedenis van de broedplaats, de geografische ligging, de fysieke en sociale opbouw en sluit af met een overzicht van het beleid dat invloed heeft op de huidige sociale opbouw van de broedplaats. Deze informatie is verkregen uit interne documenten vanuit Urban Resort, beleidstukken en interviews met werknemers van de broedplaats.

4.2: BESCHRIJVING VAN HET ONDERZOEKSGBIED

ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Urban Resort ontwikkelt en beheert broedplaatsen voor kunstenaars, ambachtslieden, zzp'ers en starters in Amsterdam. Ongeveer tien jaar geleden is de stichting opgericht door Jaap Draaisma, Hay Schoolmeesters, Brem Kremer, Wessel Dokkum, Eric Duivenvoorden, Fred Stammeshaus en Hein de Haan. De mannen hebben bijna allemaal een krakersverleden en geloven dat de stad alleen leefbaar en toegankelijk blijft als er ruimte blijft voor het experiment. Broedplaatsen zijn, volgens hen, voor diegenen die afwijken, ondernemend zijn en creatief zijn. In 2012 stond een op de 5 kantoren leeg maar sinds 2010 was kraken verboden en konden kunstenaars en andere creatievelingen nauwelijks een ruimte vinden in de oververhitte huizenmarkt. In deze markt opereert Urban Resort om kunstenaars een ruimte te bieden (Parool, 2017).

Bovenstaande beschrijving geeft een beeld van de situatie waarin Urban Resort is ontstaan. Urban Resort is ontstaan als een schakel tussen de gemeente en kunstenaars. Op de website van Urban Resort is een uitgebreide beschrijving van de ontstaansgeschiedenis gegeven. Hierin staat dat in 2000 de gemeente Amsterdam start met het broedplaatsenbeleid omdat een aantal creatieve vrijplaatsen dreigen te verdwijnen. De regelgeving rondom het beleid maakt het moeilijk voor kunstenaars om zelf broedplaatsen te beheren. Hierdoor ontbreekt er een tussenpersoon. Dit leidt in 2007 tot de oprichting van Urban Resort en het openen van de eerste broedplaats: het Volkskrantgebouw. De afgelopen tien jaren is de stichting gegroeid en momenteel is Urban Resort een non-profit organisatie met 15 Amsterdamse broedplaatsen in het beheer. Hiermee is Urban Resort de grootste broedplaats ontwikkelaar in Amsterdam. De stichting beschrijft in het jaarverslag (2016) heeft enkele doelstellingen waaronder goedkope verhuur, dat wil zeggen onder de grens van het gemeentelijke broedplaatsbeleid dat in 2016, 59 euro per m² per jaar was of 300 euro per ruimte per maand (p.8) De stichting verhuurt voor het grootste deel aan kunstenaars en zzp'ers uit de creatieve sector. Hierbij wordt gestreefd naar een mix van huurders uit verschillende disciplines. Ook streeft Urban Resort naar een zo groot mogelijke zelforganisatie. Er zijn twee panden die geheel zelf worden beheerd: Wijk 7 en Tugelaweg 85. In de meeste andere gevallen organiseren huurders zelf de meeste publieke activiteiten, regelen het dagelijks onderhoud en beleggen huurdersbijeenkomsten. De motivatie hiervoor is het stimuleren van een beter onderling contact tussen de huurders en in het beste geval ook samenwerking (idem).

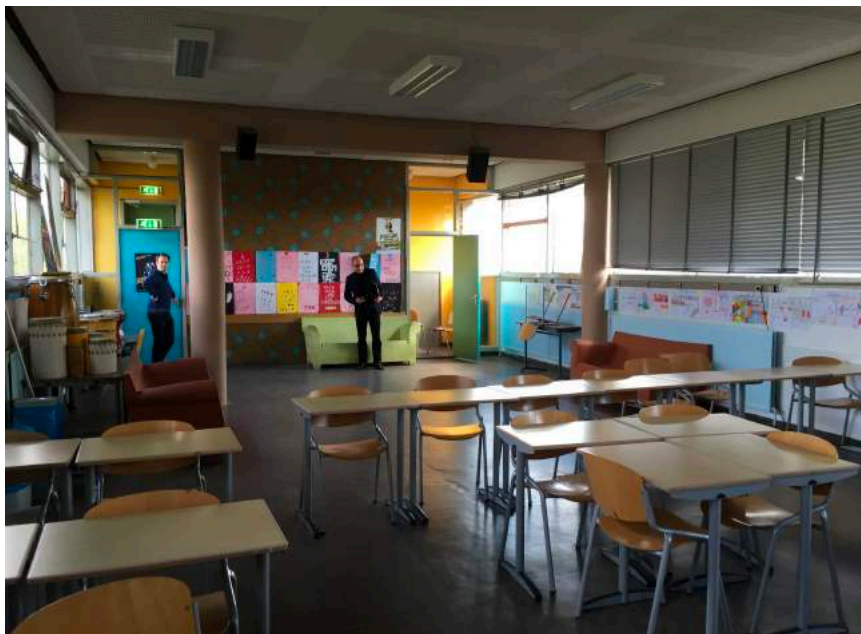

Broedplaats SUP (Surinameplein) is de eerste broedplaats van Urban Resort waar naast alleen gewerkt ook gewoond wordt. Dit is belangrijk omdat er naast een tekort aan betaalbare werkruimtes er ook een enorm tekort aan betaalbare woonruimtes is in Amsterdam. Wat Urban Resort zelf heeft ondervonden door huurders die opzegden omdat ze niet meer een woning in Amsterdam konden vinden. Hiermee probeert de organisatie bij te dragen aan een toegankelijke stad voor iedereen (Urban Resort, 2016). Vanuit het idee: "toegankelijkheid voor iedereen" is ook broedplaats LELY opgezet.

BROEDPLAATS LELY: CONCEPT

Het oorspronkelijke concept van broedplaats LELY, ontwikkeld in 2015, was het creëren van een plek waar kunstenaars, nieuwkomers en buurtbewoners direct met elkaar in contact komen. De ambitie voor dit project stond beschreven in het projectplan Cosmopolisch Calvijn (2016). Hierin benoemen Urban Resort en Bureau broedplaatsen het plan om ruimte te bieden aan 80 vluchtelingen. Waarbij vanaf januari 2016, 40 woonunits in het gebouw en in maart 2016 nog 25 wooncontainers op het buitenterrein gerealiseerd moesten worden. Naast woonruimtes voor vluchtelingen zou er ook ruimte zijn voor 20 kunstenaars en 20 bedrijfsruimtes voor creatievelingen. Door het bieden van een inclusieve omgeving en door het aanbieden van kansen voor participatie wordt gehoopt de inburgering te versnellen. Het concept voor Cosmopolisch Calvijn is echter nooit gerealiseerd. In het interview met een van de werknemers van Urban Resort wordt het ontwikkel proces van Broedplaats LELY beschreven. Voordat broedplaats LELY in het beheer van Urban Resort kwam is de LELY na het verhuizen van het Calvijn college, in 2015 een korte tijd een AZC geweest. In deze periode bood de LELY-ruimte aan maximaal 400 asielzoekers. Deze plotselinge tijdelijke functie was het gevolg van de vluchtelingen crisis en het gebrek aan geschikte ruimte in Amsterdam, waar asielzoekers een langere tijd konden verblijven. Deze onverwachte herbestemming zorgde voor een vertraging van het project. De LELY kwam hierdoor pas eind 2016 in het beheer van Urban Resort en veranderde van een project van vijf jaar in een project van drie jaar. Deze vertraging heeft grote gevolgen gehad voor de realisatie van het oorspronkelijke concept. Voor de ontwikkeling van betaalbare woonruimte voor nieuwkomers was subsidie aangevraagd. Deze was echter enkel beschikbaar wanneer het project vijf jaar zou duren en niet voor een periode van drie. Hierdoor was het niet meer mogelijk om het boogde aantal woonruimtes voor nieuwkomers te realiseren.

Afbeelding 1: LELY voor verbouwing (foto: Urban Resort)

Toen bekend werd dat de subsidie voor Cosmopolisch Calvin niet door ging heeft Urban Resort een nieuw concept ontwikkeld voor de LELY. In de voormalige klaslokalen zouden woon- en werkruimtes komen voor kunstenaars die goedgekeurd zijn door de Commissie voor Ateliers en (woon)Werkpanden Amsterdam (CAWA). Deze woon en werkruimtes bevinden zich op de tweede, derde en vierde verdieping van de LELY en zijn verdeeld over 6 woongroepen. Urban Resort verteld dat om nog iets van de oorspronkelijke ambitie van de LELY te kunnen realiseren er in iedere woongroep een ruimte werd vrijgehouden voor een kunstenaar met een vluchtelingstatus. In een half jaar is het voormalige schoolgebouw omgebouwd naar woon/werkruimtes, ateliers en bedrijfsruimtes. De verbouwing van de broedplaatsen van Urban Resort worden deels zelf gedaan en deels aangestuurd door het facilitaire team. Bijzonder aan het verbouwingsproces van de LELY was dat het gebouw een woonfunctie kreeg. Dit hield onder andere in dat er veel aanpassingen gedaan moesten worden in verband met de brandveiligheid. Ook moesten er een volledig nieuwe verwarming en facilitaire voorzieningen zoals keukens en badkamers worden toegevoegd. Voor het realiseren van de verbouwingen kreeg Urban Resort subsidie van bureau broedplaatsen. Bureau broedplaats is een onderdeel van de gemeente Amsterdam en maakt de transformatie van gebouwen tot broedplaats mogelijk. Als voorwaarde voor deze subsidie moet minimaal 40 procent van de oppervlakte van het gebouw in gebruik zijn door CAWA-kunstenaars. Dit moet jaarlijks verantwoord worden door Urban Resort aan de gemeente Amsterdam (Urban Resort, persoonlijke communicatie 8 mei, 2018).

Afbeelding 2: Broedplaats LELY (foto: Urban Resort)

Respondenten die vanuit Urban Resort (2018) hebben verteld over het ontstaan van de LELY gaven aan dat het proces van het vinden van huurders plaatsvond tijdens de verbouwing van de LELY. Dit proces bestond uit verschillende onderdelen. Het vinden van culturele instellingen voor op de eerste verdieping waaronder ondersteunende horeca. Het vinden van CAWA-kunstenaars die woon/werkruimtes wilden huren in de woongroepen en werkplaatsen en het vinden van nieuwkomers met een kunstenaars achtergrond. In de methodologie is al kort een introductie gegeven van enkele voorwaarden waar kunstenaars in de LELY aan moesten voldoen wilde ze toegang hebben tot een ruimte. Kunstenaars in de broedplaats hebben een CAWA-toets gedaan. Dit houdt in dat er is beoordeeld door bureau broedplaatsen of de huurder voldoet aan de criteria van kunstenaarschap, inkomen en oppassendheid als een (vijfjarig) huurcontract van een atelier of atelierwoning afloopt. Dit wordt beoordeeld op de volgende criteria: een beroep vermeld op de beroepslijst cultuur-ondernemen, gepubliceerd op de gemeentelijke website. Recentelijk gepubliceerd werk zoals externe zichtbaarheid op exposities, open ateliers en community art. Externe waardering en het beoogd gebruik van het atelier (Gemeente Amsterdam, 2016). Deze CAWA toets wordt uitgevoerd door de gemeente Amsterdam waar bureau broedplaatsen een onderdeel van is. Hierdoor weet de gemeente zeker dat de woonruimtes daadwerkelijk worden bewoond door de beoogde doelgroep. Respondenten met een CAWA gaven aan dat ze vaak via vrienden op de hoogte zijn gesteld van de beschikbare ruimtes, mogelijk heeft dit te maken met de selectieprocedure van Urban Resort. In het selectieproces heeft Urban Resort aangegeven dat er voorrang werd gegeven aan kunstenaars die zich als een groep aanmelden. Urban Resort geeft aan dat dit is gedaan vanuit de achterliggende gedachte dat wanneer mensen in een woongroep wonen het beter gaat als ze zelf kiezen met wie ze samenwonen. Dit resulteerde in vier woongroepen die zich als groep hebben aangemeld en twee woongroepen die door Urban Resort zijn samengesteld. Op iedere woongroep was ruimte voor een kunstenaar met een vluchtelingstatus. Voor deze spreiding heeft Urban resort gekozen na gesprekken met Vluchtelingenwerk, Wonen Amsterdam en Socius, een vastgoedorganisatie die ook woonruimtes voor nieuwkomers in Amsterdam faciliteert.

Urban Resort geeft aan dat voor nieuwkomers de werving anders verliep dan voor de CAWA-kunstenaars. Vluchtelingenwerk heeft landelijk advertenties uitgezet waar mensen op konden reageren. Wanneer er interesse was werden mensen uitgenodigd voor een rondleiding en vonden er interviews plaats. Uit de interviews blijkt dat veel nieuwkomers op de advertenties zijn geweest door begeleiding vanuit de gemeente of door vrienden. De nieuwkomers hebben geen CAWA-toets hoeven doen maar er is door Wonen Amsterdam en vluchtelingenwerk actief gezocht naar mensen die creatieve interesse hadden. Ook konden alleen nieuwkomers onder de 28 jaar in aanmerking komen voor een ruimte in de LELY. Dit in verband met de driejarige duur van het project. Wanneer iemand onder de 28 zich aanmeldde had de gemeente de mogelijkheid om na het project te helpen bij het vinden van een nieuwe geschikte woonruimte. Anders dan bij de normale procedure, waarbij nieuwkomers een woning toegewezen krijgen, was het wonen in de LELY op vrijwillige basis en konden de ruimtes worden afgewezen. Een van de respondenten werkzaam bij Urban Resort gaf aan dat het wonen in een woongroep voor veel nieuwkomers die een bezoek brachten een van de belangrijkste redenen was om toch geen kamer te nemen in de broedplaats. Voor anderen was dit juist een belangrijke motivatie om wel in de broedplaats te komen wonen.

De regeling van het vinden van een nieuwe woonruimte wanneer het project eindigt, geldt enkel voor bewoners die hiervoor nog geen eigen woonruimte hadden geaccepteerd. Een respondent en bewoner van de LELY gaf aan dat dit voor hem het geval was. Vanwege zijn werk in Amsterdam gaf hij er de voorkeur aan om dit risico toch te nemen. Deze bewoner zal na het project, net als de overige bewoners,

zelf een nieuwe woning moeten vinden. Van invloed op de keuze voor een woning is inkomen. Nieuwkomers hebben recht op een uitkering, hierdoor is veel woonruimte in Amsterdam voor hen erg duur. Om hier rekening mee te houden biedt Urban Resort hen kleinere ruimtes aan waardoor de huur voor een lagere prijs kan worden aangeboden. Hierdoor hebben de meeste nieuwkomers een woonruimte van 24 vierkante meter, dit is een half klaslokaal, maar zorgt er wel voor dat er een woonruimte aangeboden kon worden.

In plaats van de realisatie van Cosmopolis Calvijn is de LELY volgens Urban Resort een broedplaats geworden welke kunstinstellingen als de Appel, STEIM, de AHK en Frascati (gelegen in de gymzaal) huisvest. Op de website beschrijft Stichting Urban Resort het voormalige Calvijn College als een gastvrije broedplaats, waar 7 nieuwkomers met een artistieke achtergrond samenwonen en werken met kunstenaars. LELY biedt momenteel 47 woon/werkruimtes en 30 werkruimtes, samen met ruimtes voor ondernemingen en een aula voor evenementen. Er wordt genoemd dat de LELY een plek is waar kunstenaars hun ideeën laten ontkiemen. Waar ondernemers voet aan de grond krijgen, waar internationale kunstenaars en vluchtelingen met een verblijfsstatus mogen aarden. En ook: waar culturele programma's het licht zien (2018). Deze beschrijving geeft een beeld van de diversiteit aan huurders en gebruikers van LELY.

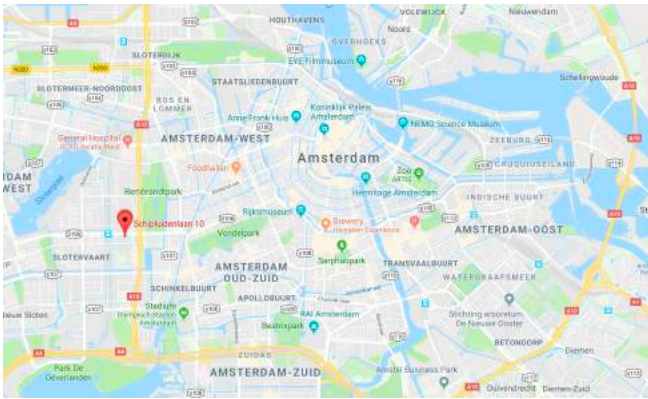
LOCATIE

Geografisch gezien is broedplaats LELY gelegen in Amsterdam Nieuw-West, Slotervaart. Vanaf de LELY is het twee minuten lopen naar station Lelylaan en het is gelegen nabij de A10. In dit gebied vindt een transformatie plaats waarin naast een stationsvoorziening ook commerciële voorzieningen, woningen, horeca, kleinschalige bedrijfs- en kantoorruimte en een hotel worden gerealiseerd (Gemeente Amsterdam, 2011). Dit heeft als gevolg dat de omgeving waarin broedplaats LELY zich bevindt continu verandert. De gebouwen rondom het voormalige college worden een voor een gesloopt en vervangen door moderne woontorens. Ook de LELY zelf zal in de toekomst worden verbouwd tot een woonfunctie en de gymzaal zal een horeca bestemming krijgen. Deze toename in voorzieningen en woningen in de wijk heeft mogelijk invloed op de beoordeling en de diversiteit van het gebied.

Er wordt aangegeven door de bewoners van Nieuw-West dat er momenteel weinig voorzieningen in de buurt aanwezig zijn. Het horeca aanbod wordt door bewoners als onvoldoende beoordeeld en winkelend publiek geeft lage cijfers aan het Delfdlandplein en het August Allebéplein. Ook is de culturele participatie van de bewoners in Amsterdam Nieuw-west erg laag (OIS, 2017, p.1).

Vanaf 2000 is er in Nieuw-West begonnen met gebiedsvernieuwingen. Deze ontwikkelingen zijn enige tijd gestagneerd maar momenteel weer sterk op gang gekomen. In Slotervaart zullen vooral door te verdichten ruim 6.000 woningen worden gerealiseerd in de ringspoorzone waar ook de LELY is gelegen (OIS, 2017, p. 2). Hierdoor zijn er steeds meer nieuwe bewoners in de wijk en is de samenstelling naar herkomst langzaam aan het veranderen. Momenteel is de helft van de bewoners van niet-westerse herkomst (49% versus 35% in Amsterdam). Dit aandeel is aan het afnemen. Ook het aandeel bewoners van Nederlandse herkomst daalt licht (van 35% in 2012 naar 24% in 2017) en is lager dan gemiddeld in de stad (48%). Het aandeel bewoners met een westerse migratie-achtergrond neemt gestaag toe en ligt nu op het stedelijk gemiddelde (OIS, 2017, p. 2). Uit de gebiedsanalyse 2017 van Amsterdam Nieuw-West blijkt dat bewoners van het stadsdeel weinig tevreden zijn met hun buurt en ook geen verbetering verwachten de komende tijd. Er wordt slecht gescoord op het gebied van sociale cohesie. Er is meer dan gemiddeld sprake van spanningen tussen verschillende groepen bewoners en deze nemen toe (idem, p.1).

Bovenstaande beschrijving toont aan dat de broedplaats zich bevindt in een superdiverse wijk waar mensen met verschillende achtergronden samenwonen. Binnen de wijk is weinig cultuur aanbod en cultuurparticipatie. Deze elementen hebben een invloed op de relatie tussen de LELY en de bewoners van de wijk en zal in het volgende hoofdstuk op worden terug gekomen.

Afbeelding 3: Locatie LELY, Amsterdam

Afbeelding 4: locatie LELY, stadsdeel: Nieuw-West

4.3: PROBLEEM ANALYSE

“Ieder jaar vestigen zich in Amsterdam vluchtelingen die noodgedwongen en met gevaar voor eigen leven huis en haard hebben moeten verlaten. In het najaar van 2015 staat in Europa, Nederland en ook Amsterdam de toename in het aantal asielzoekers als gevolg van het langlopende conflict in Syrië hoog op de agenda. Als verantwoordelijke hoofdstad heeft Amsterdam [...] de bijzondere taak om statushouders een nieuw thuis te bieden. Amsterdam wil voor vluchtelingen vooral een veilige haven zijn waar ontberingen en onzekerheid plaatsmaken voor bestendigheid, waardering en kansen voor een nieuwe toekomst (Gemeente Amsterdam, 2015, p.6).”

Bovenstaande sectie is de inleiding van het Amsterdams vluchtelingenbeleid 2015-2018 en beschrijft de taak van de gemeente Amsterdam om vluchtelingen een thuis te geven in de gemeente. Zoals al eerder is aangegeven vond er plotseling een onverwachte stijging plaats in het aantal nieuwkomers dat een veilige plek zocht in Nederland. Door deze plotselinge stijging stuitte de gemeente op problemen als een gebrek aan geschikte huisvesting en wordt de vraag hoe nieuwkomers het beste kunnen integreren in de samenleving weer actueel (Razenberg et al., 2017). Uit interviews met Urban Resort is gebleken dat de LELY is ontstaan vanuit het idee dat een kunstenaarsbroedplaats kan bijdragen bij de integratie van nieuwkomers en de urgentie van de gemeente Amsterdam om woonruimtes te realiseren voor nieuwkomers. De gemeente heeft de taak om een thuis te bieden aan het groeiende aantal vluchtelingen dat een nieuwe toekomst start in de stad. Allereerst zouden in de LELY naast woonruimtes voor nieuwkomers ook bedrijven komen die mogelijk konden bijdragen aan ‘harde’ integratie door het faciliteren van werkgelegenheid en skills. Door verandering in het concept heeft dit uiteindelijk niet meer plaatsgevonden en is er voornamelijk gefocussed op het faciliteren van een netwerk. Het sociaal culturele domein van integratie verwijst naar de afstand die leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan, maar ook naar de verschillende cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen tussen verschillende etnische groepen (de Gruijter & de Winter-Kocak, 2018, p.5). Deze sociale interactie wordt beoogd te worden bereikt middels het aanbieden van gemengde huisvesting en plekken voor ontmoetingen. Er is in het theoretisch kader al kort aandacht besteed aan aspecten die volgens onderzoekers en beleidsmakers een belangrijke rol spelen op het gebied van integratie zoals het leren van de Nederlandse taal, een geschikte opleiding of andere skills en een sociaal netwerk. Hieronder zal een overzicht worden gegeven over het Nederlandse en Amsterdamse beleid ten opzichten van de opvang van nieuwkomers en wat deze doen om het integratieproces van nieuwkomers te stimuleren.

NEDERLAND

Het vluchtelingenbeleid in Nederland kent een taakverdeling tussen Rijk en gemeentes. Het Rijk is verantwoordelijk voor de eerste opvang en procedure, terwijl de gemeentes zich richten op duurzame integratie van erkende vluchtelingen die aan hen zijn gekoppeld. Het Rijk beoordeelt of vluchtelingen in aanmerking komen voor een verblijfsvergunning. Dit wordt gedaan door de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND). Vervolgens is het Centraal orgaan Opvang Asielzoekers (COA) verantwoordelijk voor de opvang. Wanneer er een verblijfsvergunning is toegekend hebben gemeentes de wettelijke verplichting op grond van de Huisvestingswet om woonruimte aan te bieden. Vluchtelingen in Nederland worden verspreid over het land. Dit hangt samen met het feit dat gemeentes een wettelijke taakstelling hebben om een verplicht aantal vluchtelingen te huisvesten. Het totale aantal vergunninghouders wordt naar rato van het aantal inwoners over de Nederlandse gemeentes verdeeld. De exacte bepaling welke vergunninghouder in welke gemeente terecht komt, is de verantwoordelijkheid van het COA. Vervolgens is de gemeente verantwoordelijk voor het vinden van een geschikte woning (Butter, 2017).

In het opvangbeleid wordt ervan uitgegaan dat een groot deel van de vluchtelingen ook in de toekomst in Nederland zal blijven wonen. Dit omdat de wens om te vertrekken naar alle waarschijnlijkheid niet in de nabije toekomst gerealiseerd zal worden door vaak langdurig lopende conflicten (Dourleijn & Dagevos, 2011, p.24). Hierdoor is het belangrijk dat vluchtelingen mogelijkheden hebben in de Nederlandse samenleving waardoor na de toekenning van een status meteen kan worden begonnen aan de integratie. Zoals hierboven al is vermeld is dit een taak die de toegewezen gemeente op zich neemt.

AMSTERDAM

De gemeente heeft de taak vluchtelingen te huisvesten. Wanneer een nieuwkomer een woning toegewezen krijgt in een Nederlandse gemeente, is deze verantwoordelijk voor de verdere integratie. Deze opvang bestaat uit verschillende onderdelen. Allereerst heeft iedere nieuwe toegelaten vluchteling recht op een woonruimte. Bij grote aantallen nieuwkomers worden er creatieve oplossingen gezocht om dit te realiseren (Gemeente Amsterdam, 2015, p.7). Om onderdak te geven wordt meestal gebruik gemaakt van het aanbod sociale huurwoningen. Tot 1 juli 2017 vormden nieuwkomers, net als mantelzorgers of slachtoffers van huiselijk geweld, een categorie die volgens de huisvestingswet voorrang moet krijgen bij de toewijzing van een sociale huurwoning (Butter, 2017, p.12). Momenteel kunnen gemeentes zelf beslissen of ze in hun huisvestingsverordening voorrang willen blijven geven of niet. Ook kunnen er tijdelijke vormen van huisvesting worden gegeven zoals containerwoningen of omgebouwde kantoren (Gemeente Amsterdam, 2015). Indien nodig verstrekt de gemeente een uitkering en ondersteunt de nieuwkomer bij het opbouwen van een nieuwe toekomst door in te zetten op een persoonsgerichte ontwikkeling gefocust op scholing, werk en participatie. Amsterdam streeft naar maximale arbeidsparticipatie van vluchtelingen. Voor een van de eerste prioriteiten: 'de taal leren in een inburgeringscursus' is de nieuwkomer zelf verantwoordelijk (p.7).

In Amsterdam is er ook een actieve rol weggelegd voor wat de gemeente noemt: het maatschappelijke middenveld. Dit zijn initiatieven vanuit de samenleving die ondersteuning bij integratie en maatwerk kunnen bieden. Dit gebeurt bijvoorbeeld door een aansluiting te zoeken met initiatieven in de wijk omdat dit een goed aanknopingspunt kan zijn voor meedoen. Deze organisaties uit het maatschappelijke middenveld spelen een belangrijke rol op het gebied van belangenbehartiging en informatieverstrekking en kunnen een beroep doen op gemeentelijke subsidie (idem, p.10).

Bovenstaande taken leiden tot de volgende doelstellingen die de gemeente Amsterdam beoogt te behalen:

1. Huisvesting: iedere nieuwe toegelaten vluchteling heeft een woonruimte.
2. Taal en inburgering: 100% van de vluchtelingen heeft aan de inburgeringsplicht voldaan, bij voorkeur op niveau startkwalificatie, zodra hij/zij 3,5 jaar in Amsterdam woont.
3. Maatschappelijke participatie en burgerschap: meer vluchtelingen maken eerder gebruik van de infrastructuur van de stad of buurt en zetten zich mogelijk daarvoor in
4. Onderwijs en scholing: 100% van de vluchtelingen met studiepotentieel volgt bijscholing op hoger niveau. Middelbaar opgeleide vluchtelingen hebben een startkwalificatie. Laagopgeleiden ontvangen begeleiding gericht op passend onderwijs, dualiteit en participatie.
5. Werk, inkomen, ondernemerschap: nader in te vullen wanneer er een beter beeld is van de doelgroep
6. Welzijn en gezondheid: er is structurele aandacht voor gezondheid bij gemeentelijke begeleiding (p 3-4).

PROBLEMEN WAAR GEMEENTEN MOMENTEEL TEGENAAN LOPEN

Sinds 2015 is er een hogere taakstelling geprognostiseerd voor de gemeente Amsterdam dan het gemiddelde van 350 nieuwkomers van de jaren hiervoor. Voor 2016 was er een prognose gesteld voor een taakstelling van 2.043 nieuwkomers (Gemeente Amsterdam, 2015, p.22). Daarom waren er aanpassingen noodzakelijk op het beleid dat de gemeente Amsterdam tot dan toe voerde. Om de doelstelling op het gebied van huisvesting te behalen noemt de gemeente de noodzaak voor nieuwe en creatieve woonvormen. Denk hierbij aan het invoeren van woningdelen, inzetten jongeren en studentenhuusvesting en het realiseren van tijdelijke woonunits (idem). Door krapte op de woningmarkt liep de gemeente enige tijd achter op de te behalen doelstelling waardoor nieuwkomers een langere wachttijd ervoeren wat leidde tot een langere onzekerheid en een verlaatte start van het integratie proces. Er is momenteel nog weinig bekend over hoe deze tijdelijke woonvorm werd ervaren.

Vanuit de participatiewetgeving is de gemeente verplicht tot het begeleiden van burgers naar de arbeidsmarkt. In het geval van nieuwkomers begint dit met taal en een inburgeringstraject, bij voorkeur naar het niveau van startkwalificatie, maatschappelijke participatie en burgerschap waarin nieuwkomers zich inzetten voor de buurt (idem, p.3). Beheersing van de Nederlandse taal en voldoende kennis van de Nederlandse samenleving worden gezien als noodzakelijk voorwaarden voor maatschappelijke participatie en bemiddeling naar de arbeidsmarkt (p. 23). Onderzoek van Witvliet et, al (2013) laat zien dat succesvolle inburgering een positief effect heeft op de arbeidsparticipatie van vluchtelingen (idem, p.23). Vanaf 2013 is de verantwoordelijkheid voor inburgering bij de gemeente weggefallen en ligt deze bij de nieuwkomer zelf (Butter,2017). Onderzoek van de Algemene Rekenkamer (Antenbrink et al., 2017) toont aan dat er momenteel tegenvallende integratiecijfers zijn door deze verandering in wetgeving alsmede door bezuinigingen en de rol van gemeente . Er is de verwachting dat gemengde huisvesting mogelijk op een positieve manier bijdraagt aan de integratie van nieuwkomers. Dit doordat er een netwerk wordt geboden dat hieraan kan bijdragen. De bovenstaande problemen en beschrijving van het integratieproces geven aan waarom het interessant is voor de gemeente om te kijken naar innovatieve ideeën die mogelijk op een positieve manier kunnen bijdragen aan dit proces

---

CONCLUSIE

Dit hoofdstuk heeft een beschrijving gegeven van de verschillende facetten die een invloed hebben gehad op het ontstaan van broedplaats LELY in de huidige form. Hoe de broedplaats functioneert wordt beïnvloed door de relatie met deze verschillende facetten en door de context waarin de broedplaats zich bevindt. Het idee voor broedplaats LELY is beïnvloed door de hoge toestroom van vluchtelingen de afgelopen jaren. Dit maakte de vraag actueel hoe vluchtelingen het beste kunnen worden ondersteund in hun proces van integratie en participatie , hetgeen uiteindelijk leidde tot de ontwikkeling van een culturele broedplaats waar 7 nieuwkomers samenwonen en werken met 49 kunstenaars in een gebouw waar ook andere culturele instellingen zijn gevestigd. In het theoretisch kader zijn al enkele verwachtingen geformuleerd op welke gebieden kunstenaarsbroedplaatsen mogelijk kunnen bijdragen aan de integratie van statushouders. De laatste sectie van dit hoofdstuk heeft beschreven dat Integratie, arbeidsbegeleiding en de huisvesting van nieuwkomers verantwoordelijkheden zijn van de gemeente. Momenteel is deze op zoek naar manieren waarop de doelstellingen op deze gebieden kunnen worden bereikt. Zonder subsidies van wonen Amsterdam was het niet mogelijk geweest om deze broedplaats te realiseren. Een kunstenaarsbroedplaats biedt een tijdelijke huisvesting maar zoals al eerder is vermeld is er ook de verwachting dat deze gemengde woonvorm op het gebied van integratie een rol kan spelen.

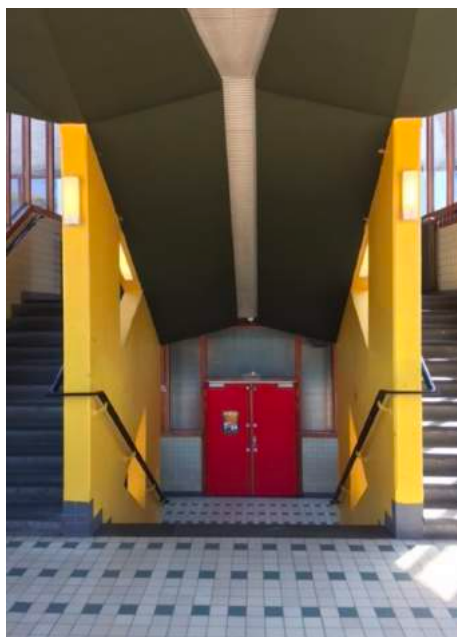
HOOFDSTUK 5: DATA-ANALYSE

5.1: INLEIDING

Dit hoofdstuk analyseert op basis van de interviews of er ontmoetingen plaatsvinden en wat deze ontmoetingen betekenen voor de bewoners en gebruikers van broedplaats LELY. Allereerst wordt er een overzicht gegeven van de locaties in de broedplaats waar het mogelijk is om ontmoetingen te hebben en met wie. Vervolgens zal er worden uitgeweid welke omstandigheden ontmoetingen stimuleren in de broedplaats. Ook zijn er elementen die er juist voor zorgen dat er geen ontmoetingen plaatsvinden. Deze worden beïnvloed door zowel persoonlijke als externe factoren. Als laatste wordt er gekeken wat de resultaten zijn van deze ontmoetingen. Hoe ervaren nieuwkomers en kunstenaars het om samen in een kunstenaarsbroedplaats te wonen?

5.2: OP WELKE LOCATIES IS ER DE MOGELIJKHEID TOT ONTMOETINGEN EN MET WIE?

Het belangrijkste onderwerp in dit onderzoek is of er onderling contact is binnen de broedplaats en welke elementen van invloed zijn op dit contact. De onderstaande sectie zal een overzicht geven van de plekken in de broedplaats waar ontmoetingen plaatsvinden en tussen wie. Vanuit de interviews met bewoners en gebruikers van de LELY kan worden herleid dat binnen de LELY zijn drie verschillende typen ruimtes zijn te onderscheiden. Voor de identificatie van deze drie verschillende typen ruimtes kan gebruik worden gemaakt van het concept relationele sferen van Lofland (1989). Ondanks dat deze identificatie bijdraagt aan een simplificatie van de werkelijkheid is het hierdoor wel mogelijk beter aan te tonen in welke ruimtes in de LELY er de mogelijkheid is om in contact te komen met de diversiteit. Mensen die van elkaar verschillen in de mate waarin je bekend bent met hun geschiedenis, waarden of perspectieven (p. 455). In de LELY zijn deze ruimtes ontstaan door de mate waarin er toegang tot deze locaties is. Er zijn plekken die enkel worden bezocht door een specifieke gebruikersgroepen die met elkaar worden verbonden door gemeenschappelijke interesses of activiteiten. Maar er zijn ook plekken die niet toegankelijk zijn voor iedereen. De volgende sectie geeft een overzicht van deze ruimtes en welke invloed dit heeft op het al dan niet plaatsvinden van ontmoetingen.

Afbeelding 5: Woongroep (foto: respondent)

De LELY heeft zes woongroepen waar kunstenaars samenwonen met een of twee nieuwkomers. De woongroep is enkel toegankelijk voor bewoners en is afgesloten van de rest van het gebouw door een deur richting de trap zoals te zien in afbeelding 5. Binnen de woongroepen zijn er verschillende plekken waar mensen elkaar kunnen tegenkomen en gemeenschappelijke activiteiten plaatsvinden. Door de beperkte toegankelijkheid van deze ruimte kan deze worden gecategoriseerd als een privésfeer waar in een relatief kleine kring privé zaken worden uitgewisseld. De privé sfeer kan worden gezien als een intieme plek binnen een huishouden of persoonlijk netwerk (Lofland, 1989, p.455).

De woongroepen zijn de plekken waar door geïnterviewde bewoners wordt aangegeven als de plek waar de meeste interactie plaatsvindt. Deze interactie vindt echter alleen tussen bewoners binnen de woongroep plaats. Dit komt doordat de ruimte is afgesloten en niet vrij toegankelijk is voor andere gebruikers van de LELY. Respondenten hebben verschillende locaties binnen de woongroep genoemd waar ze elkaar tegenkomen. De gemeenschappelijke gang is een plek die door sommige woongroepen actief wordt gebruikt om samen te eten maar waar anderen aangeven wel een gezamenlijke tafel te hebben maar nooit samen te eten. Maickel, een van de bewoners van de LELY die hier al vanaf het begin woont en ook wel eens bij andere woongroepen over de vloer komt, noemt dit verschil en het belang van de gemeenschappelijke gang: *Onze woongroep, ik denk dat we eigenlijk de meest sociale groep zijn van het gebouw. Wij zijn altijd op de gang en we eten altijd samen.* De gemeenschappelijke gang wordt door de verschillende woongroepen op een andere manier ingedeeld.

De manier waarop de gang is ingedeeld heeft ook invloed op de mogelijkheid om mensen tegen te komen. In enkele gangen staan gemeenschappelijke banken waar mensen samen gebruik van maken. Andere woongroepen hebben de ruimtes voor de kamers opgedeeld per kamer. Daarnaast is er een gedeelde badkamer en keuken waar mensen elkaar ook kunnen tegenkomen. De gemeenschappelijke plekken worden als belangrijk locaties gezien voor interactie. Marnik, één van de respondenten die al op 12 verschillende locaties in Amsterdam heeft gewoond, geeft aan dat hij dit als een erg positief aspect ervaart van het wonen in een woongroep: *Er is altijd iemand in de hal om mee te praten. Hierdoor voel ik mij niet alleen en ik denk dat belangrijk is. Hierdoor is het niet als een flat, we hebben onze eigen woonruimte maar delen een keuken waardoor we hier mensen ontmoeten. Het is een hoek om te socialiseren.*¹ De mogelijkheid om elkaar snel tegen te komen wordt door veel bewoners als positief ervaren en door enkele nieuwkomers zelfs benoemd als een belangrijke motivatie om in de LELY te wonen. Simon, een nieuwkomer die woont in een van de woongroepen van de LELY, beschrijft het voorbeeld van een vriend in een situatie zonder sociale contacten: *Eerst gaf de gemeente mij een huis. Maar ik heb een vriend hier in Amsterdam waar ik heb gekeken. Hij zit alleen maar in het huis. Hij weet niet waar de kunstenaars zijn, waar het werk is en waar je kan samenwerken. Daarom vind ik het hier echt mooi.* Simon zegt dat hier naast de gemengde woonvorm voor hem ook de gemeenschappelijke interesse in kunst een reden was om in de broedplaats te komen wonen.

---

¹ Originële quote: *There's always somebody in the corridor to talk. So i don't feel lonely and i think this is important. So it is not like a flat, we have our own space but we share the kitchen so there you meet everyone. It is like a corner to socialize.*

Binnen de woongroep worden verschillende plekken genoemd waar mensen elkaar tegenkomen. Aan tafel, in de badkamer, bij de wasmachine en tijdens het koken, dit doordat het voornamelijk gedeelde voorzieningen zijn. Hierdoor spelen activiteiten in de broedplaats een rol in de mogelijkheid tot interactie. Wanneer er wordt gevraagd naar waarom je elkaar tegenkomt in de woongroep vinden veel respondenten dit een vanzelfsprekendheid. Maarten geeft aan: *Ja gewoon, je zit op dezelfde gang en kookt samen en je douchen samen en zit naast elkaar op dezelfde wc.* Deze vanzelfsprekendheid maakte het moeilijk om te achterhalen wat precies de activiteiten waren in de woongroep wanneer bewoners contact met elkaar hadden en of ze voor dit contact ook expres naar de gang toe kwamen of dat dit vanzelf plaatsvond.

Wel werd er aangegeven dat door het samenwonen in een woongroep het ook kan zijn dat je elkaar te vaak tegenkomt. Er wordt samengewoond met veel verschillende mensen die allemaal hun eigen gewoontes hebben. Sam beschrijft hoe dit soms lastig kan zijn en ook andere respondenten geven aan dat het hierdoor niet voor alle nieuwkomers een geschikte woonvorm is. Sam: Voor sommigen is dit een erg gekke plek waar je samenwoont met anderen. Na het kamp, wat een plek was waar alleen mensen woonden met dezelfde cultuur en mensen met dezelfde problemen, kwamen we naar een kunstenaarsplek waar iedereen heel anders is².

Meerdere respondenten geven aan dat er in de woongroepen soms wel een gebrek aan privacy wordt ervaren. Dit voornamelijk door de dunne wanden waardoor er bijna alles wordt gehoord wat er in andere ruimtes gebeurt. Max een muzikant die woont in de LELY verteld over dit probleem: *Tussen de kamers in hebben we dunne muren die nauwelijks zijn geïsoleerd. Hierdoor hebben we minder privacy. Maar het zorgt ook voor problemen met de burens.*³ Dit gebrek aan privacy is mogelijk ook de reden waarom bewoners de LELY niet gebruiken als werkruimte. Veel bewoners geven aan dat de LELY niet representatief genoeg is om bezoekers te ontvangen en houden er daarom vaak een tweede werkruimte op na. Hierdoor is er minder snel de mogelijkheid om iemand anders dan bewoners of vrienden van bewoners tegen te komen in de woongroepen.

Ook de gesloten uitstraling wordt door bewoners als reden genoemd om mensen minder snel tegen te komen. Het is voor andere bewoners niet mogelijk om snel toegang te krijgen tot andere woongroepen. Simon verteld hierover: *ik kan andere verdiepingen niet alleen bezoeken, daarom heb ik een reden nodig of persoon om daar naartoe te gaan*⁴. De woongroep kan door bovenstaande elementen voornamelijk gezien worden als een plek waar interactie plaatsvindt tussen de bewoners van die specifieke woongroep. Mensen die elkaar regelmatig spreken of ze dit willen of niet omdat er gezamenlijk gebruik wordt gemaakt van facilitaire voorzieningen waardoor het mogelijk is deze plekken te categoriseren als privésfeer

---

² No not for them. Yes because for some of them this is really a crazy place where you live with others. Like after the camp and place with the same culture and people with the same problems we came to an artist place where everyone is different.

³ Originele quote: In between the rooms we have tiny wall with hardly any isolation. Due to this we have less privacy. But this also gives some challenges with the neighbours.

⁴ Because I can not really enter every floor by myself, therefore I need to have a reason or a person to go over there.

CULTURELE INSTELLINGEN EN ONDERNEMINGEN

Op de begane grond, eerste verdieping en op de zesde verdieping van de LELY zijn ondernemingen gevestigd. De drie grotere culturele instellingen zijn gevestigd op de eerste verdieping. Dit zijn de **Appel**, **Steim** en **Mix Tree** welke alle drie ook open zijn voor bezoekers. De instellingen zorgen ervoor dat er ook bezoekers naar de LELY toe komen. Uit interviews met respondenten is gebleken dat er op de verschillende evenementen en tentoonstellingen een ander type publiek afkomt. Deze bezoekers mengen vaak niet en bezoeken ook niet de andere locaties. Deze bezoekers komen voor specifieke activiteiten en combineren dit zelden met een bezoek. Hierdoor kan gesteld worden dat de ondernemingen ieder een eigen parochiaal relationele sfeer hebben. Er is een gevoel van gemeenschappelijkheid binnen de ruimtes en de evenementen die georganiseerd worden (Lofland, 1989). Onderstaande sectie geeft een beschrijving van deze drie verschillende parochiale ruimtes in de LELY. Hier is voor gekozen omdat ze elk een eigen doelgroep naar de LELY brengen.

De Appel is een hedendaagse kunstinstelling met een kunstcentrum en educatief programma voor curatoren. De stichting richt zich op lokale, internationale en nationale samenwerkingen en kan gezien worden als een presenterende instelling, als onderzoeksinstituut, levend archief en opleidingsinstituut. De kantoren van de Appel zijn gelegen op de eerste verdieping aan de oostzijde en ze hebben een expositieruimte op de begane grond. De balie van de expositieruimte is gelegen in de begane grond tegenover de ingang.

Afbeelding 6: de Appel tentoonstelling (foto: Urban Resort)

Er zijn verschillende elementen van de LELY die hebben bijgedragen aan de vestiging van de Appel in de LELY. Naast dat er bijna geen ruimtes te vinden zijn in Amsterdam zegt de appel het volgende hierover:

Hier in de LELY konden we het betalen, maar ook vond ik het gebouw erg mooi. Dat speelde voor mij echt een rol. Ook de aula biedt veel mogelijkheden voor een instelling als de Appel die zich bezighoudt met performance arts. Ik zou alleen op voorhand nooit hebben gedacht 'kom laten we als de Appel in een kunstenaarsbroedplaats gaan zitten'. Dit was zeker geen beweegreden. [...] Zo'n ruimte moet ook passen bij wat je doet. We hebben heel veel nieuwbouw gezien en dat heeft echt geen ziel. Dat zijn lege betonnen kokers en dat maakt alle kunst plat. Dit gebouw heeft gewoon heel veel ziel [...] Ook is er een toegankelijkheid voor de kunst en een goede beschikbaarheid voor publiek.

De Appel is een bekende kunstinstelling in Amsterdam die altijd heeft gevaren onder eigen vlag. De instelling brengt haar eigen bezoekers naar de LELY, hierover vertelt de instelling: *“Bezoekers zoeken ook echt naar de Appel. Wij zijn een grotere en bekendere locatie dan waar we ons nu bevinden.”* Naast bezoekers van buiten de LELY, geeft de Appel aan dat ook bewoners gebruik maken van de aanwezigheid van de instelling. Dit doordat er een gemeenschappelijke interesse is in de kunst en dit helpt bij het maken van contact. De Appel wordt door bewoners om verschillende redenen bezocht waaronder het gebruiken van de bibliotheek en het archief. Alleen niet alle bewoners bezoeken de Appel of werken met hen samen. Opvallend is dat alle nieuwkomers aangeven dat ze nooit naar de Appel toegaan. Ook niet naar de evenementen. Maickel een van de bewoners die zich bezighoudt met beeldende kunst zegt hierover: *De Appel is heel bekend. Maar ik weet over de nieuwe richting die ze hebben genomen, ik weet ervan, maar ik denk heel veel mensen die hier wonen niet. Ze weten niet wat ze doen of waar ze geïnteresseerd in zijn. Ja, dit vind ik een beetje raar.*

De Appel heeft een positieve beleving van het gevestigd zijn in een kunstenaarsbroedplaats. Ze ervaren het als een voordeel dat er ook kunstenaars en andere kunstinstellingen aanwezig zijn. Door de geografische nabijheid is het makkelijker om samen te werken. Het eerste contact met de bewoners werd gemaakt via Urban Resort. Daarna, zegt de Appel, bouw je als instelling langzaam zelf een netwerk op. Dit leidt tot een visie van de broedplaats als een klein ecosysteem: *Je hebt hier alles wat in de grote wereld zit. Ik vind dat deze goed werkt. Tuurlijk er zijn ook ergernissen links en rechts maar in de buitenwereld is dit ook. Hierdoor kan je het echt zien als een afspiegeling en ik vind dat dit ecosysteem goed werkt. [..] iedereen heeft een positieve starthouding en wil er iets van maken. Niet iedereen is even betrokken maar dit gaat ook niet. Maar de interesse is er.*

Steim is een componisten initiatief, opgericht in 1971, gelegen aan de westkant van het gebouw, met kantoren, werkplaatsen en geluidsstudio's op de begane grond en op de eerste verdieping. Steim beschrijft dat er de afgelopen jaren een ontwikkeling is doorgemaakt naar een bedrijf dat zich richt op de presentatie van elektronische muziek. Zowel op het podium als in een museale setting. Op de gang van de eerste verdieping staat de tentoonstelling: Hometone, waar geluidskunstwerken worden gepresenteerd. Deze ruimte is open voor bezoekers op donderdag en vrijdag van 13.00-17.00. Wanneer er mensen aanwezig zijn bij Steim staat de deur naar hun vleugel altijd open.

Tot nu toe geven zowel Steim als de bewoners aan dat er weinig contact is. Meerdere bewoners geven aan raakvlakken te hebben met Steim maar dat ze elkaar nog niet zijn tegengekomen en dat ze niet zomaar naar binnen lopen. Steim geeft zelf aan dat wanneer er contact is tussen bewoners dit voornamelijk is op het gebied van dienstverlening: *Bewoners komen hier wel eens iets lenen. Of ze komen wel eens iets gebruiken. Ze maken gebruik van de studio's. Deze zijn hier tenslotte en deze zijn hier niet voor niks. Ook ten dienste van de mensen die in de pand wonen en werken.* Dit zijn voornamelijk de bewoners die zich met muziek bezighouden. Andere bewoners weten soms niet wat Steim is. Maickel, een van de bewoners, zegt hierover: *Ik weet nog dat we in het begin dachten Steim? Wat is dat? Veel mensen hadden dat vraagteken. Wie is Steim? .* Steim kan geplaatst worden in een specifieke nichemarkt. De bewoners die Steim wel kennen beschrijven Steim bijvoorbeeld als: *"The Hardcore electronic music groups"*. Doordat Steim zich op deze nichemarkt bevindt komen er vaak bezoekers die alleen voor Steim komen. Deze brengen of een bezoek aan de tentoonstelling of hebben een zeer specifieke vraag.

Afbeelding 7: Tentoonstelling Hometone Steim (foto: Urban Resort)

Mix Tree is gevestigd op de eerste verdieping, tussen de Appel en Steim in, direct tegenover de trap. De stichting is geselecteerd op de ondersteunende functie die deze kan bieden voor het gebouw maar ook op de culturele programmering en doelstellingen. De locatie heeft enige tijd leeg gestaan voordat Urban Resort een geschikte partij vond voor de ondersteunende horeca. Dit betekent dat een bedrijf zichzelf niet mag adverteren als horeca. Wanneer er evenementen zijn wordt er eten en drinken bij aangeboden. Mix Tree geeft aan dat dit in eerste instantie niet was waar zij zich op richtte, ze waren een taalschool en organiseerden evenementen. De ruimte waarin Mix Tree is gevestigd ligt achter de aula. Het is een grote ruimte met een bar, zitgelegenheid en een podium. Daarnaast zijn er klaslokalen voor de Engelse taallessen. Mix Tree beschrijft op de website de ambitie om een plek te creëren waar kunstenaars met alle verschillende soorten culturen en achtergronden kunnen samenkomen.

Dagelijks zijn de medewerkers van de taalschool (Mix Tree) in het café te vinden, velen gebruiken dit ook als kantoor. Overdag zijn de bezoekers van het café voornamelijk leerlingen die komen voor de taallessen in de ruimtes ernaast, maar er zijn ook bewoners te vinden. Dit zijn er alleen maar een handjevol en altijd dezelfde. Als reden voor het lage aantal bewoners dat naar Mix Tree toekomt heeft Mix Tree de volgende verklaring:

Nu ik met sommige heb gesproken, weet ik waarom mensen hierheen komen. Sommige willen graag een verandering van de omgeving. Maar het eten werkt niet zo goed. Het zijn kunstenaars met een klein budget. Wij hebben niet het goedkoopste eten hier. We hebben goed eten maar het is voor hun makkelijker om naar de Albert Heijn te gaan [...] ze hebben een eigen kamer, hebben een eigen koelkast, ik ga zelf ook niet altijd naar het café. Vanuit dat perspectief is het wel vreemd. We zijn hier voor het gebouw maar het gebouw komt hier niet.⁵

Respondenten die in de LELY wonen geven aan niet het gevoel te hebben dat Mix Tree zich richt op hen. Er wordt genoemd dat het publiek van Mix Tree voornamelijk bestaat uit de internationale gemeenschap die in Amsterdam is en dat er een bezoek wordt gebracht tijdens specifieke evenementen. Max een van de bewoners beschrijft de moeizame relatie die bestaat tussen de bewoners en Mix tree: *Misschien dachten ze wel dat de mensen in het gebouw actiever zouden zijn. Ik krijg het gevoel dat ze teleurgesteld zijn omdat de mensen in het huis niet komen opdagen. Maar ze benaderen mensen ook niet, ze hebben geen speciaal aanbod voor de mensen die hier wonen. Het is belangrijk voor de mensen in het huis om ze een gevoel te geven dat ze hier horen.⁶*

Meerdere respondenten hebben aangegeven het jammer te vinden dat er geen goede aansluiting is tussen Mix Tree en de andere bewoners/gebruikers van het gebouw. Hierdoor geven ze aan dat er een mogelijkheid tot meer onderlinge interactie verloren is gegaan. Dit is interessant omdat dit in eerste instantie wel past binnen de ambitie van Mix Tree.

---

⁵ Originele quote: *Now having been speaking to some, I know why people come here. Some like to have a change of scene. But the food does not really work. They are artist and are on a tight budget. We don't have the cheapest food. We have good food but it is easier for them to go to the albert heijn [...] they have an own room, have an own fridge, I'm also not going to a cafe all the time. In that sense it is weird because we are here for the building but the building is not going to come here.*

⁶ Originele quote: *Maybe they would have thought that the people in the house would be more active. I get the feeling that they are a bit disappointed because the people in the house do not show up. But they are also not approaching the people, they do not have a special deal for the people here. It is important for the people in the house to make them feel that they belong there.*

Afbeelding 8: Mix Tree, Bar (foto: Urban Resort)

Wat bovenstaande culturele instellingen met elkaar gemeen hebben is dat ze allemaal bezoekers aantrekken van buiten de LELY. De eerste doelgroep waar ze zich op richten zijn niet de bewoners van de broedplaats maar toch zijn hier contacten mee. Deze contacten zijn er voornamelijk wanneer bewoners interesse hebben in de activiteiten van de bedrijven, wanneer ze gebruik maken van de voorzieningen of wanneer er samenwerkingen plaatsvinden. De activiteiten en tentoonstellingen van deze instellingen zijn allemaal gericht op een specifieke doelgroep; elektronische muzikkliefhebbers, hedendaagse kunst en internationale creatievelingen (volgens bewoners: expats). Dit leidt ertoe dat binnen de LELY op specifieke tijden groepen mensen te vinden zijn met een gemeenschappelijke lifestyle. Ze hebben overeenkomstige waarden en interesses en daarom kan de LELY gezien worden als een "location" op het gebied van cultuur (Lofland, 1989, p. 456). Dit kan mogelijk ook verklaren waarom de bezoekers uit heel Amsterdam komen en er weinig verbinding is met de buurt welke zich kenmerkt door een lage cultuurparticipatie (OIS, 2017, p.1).

Naast de grote bedrijven zijn er ook een 20-tal **kleinere werkruimtes** in de LELY aanwezig. Het grootste deel hiervan bevindt zich op de begane grond en delen van een gang. Dit deel van de LELY is niet voor bewoners toegankelijk behalve als ze hier een werkruimte huren of als er evenementen georganiseerd worden. Uit gesprekken met respondenten blijkt dat de creatieve ondernemers die hier aanwezig zijn weinig onderling contact met elkaar hebben. Een van de kleine ondernemers geeft aan dat het een lange tijd heeft geduurd voor contact op gang kwam. Bert beschrijft dit proces: *Voor er hier op deze afdeling een beetje interactie ontstond heeft dit zeker wel een jaar geduurd. Terwijl je ook kan denken laten we er de eerste weken tijd in investeren om elkaar te leren kennen. Dan loop je zo bij elkaar naar binnen zeg maar. Dit heb ik alleen zelf ook niet gedaan.* Mogelijk komt dit ook door de vormgeving. Er zijn veel dichte deuren zonder ramen. Hierdoor zie je niet of iemand wel of niet aanwezig is. Wel is er een kleine keuken die met elkaar wordt gedeeld. Dit is de plek waar de gebruikers elkaar kunnen tegenkomen. Verder ontbreken er in de gang plekken waar mensen interactie met elkaar kunnen hebben. Er is door Bert geprobeerd om dit te stimuleren door het plaatsen van een ping pong tafel in de hal. *Ik had hem daar gezet omdat ik dan wist dat er mensen met elkaar met elkaar in contact zouden komen. Dan denken mensen: "hé dat is grappig" en dan krijgen ze misschien een balletje naar zich toe en gaan ze ook*

meedoen. Op die manier hebben mensen dan contact gemaakt. Dit was echter maar voor een korte duur. Wanneer er spullen in de hal worden geplaatst komen er al snel andere spullen naast te staan waardoor op dit moment de afspraak is dat niemand hier iets neer mag zetten. Ook Brit, zelfstandige met een werkruimte in de broedplaats, geeft aan weinig contact te hebben met de anderen. Dit komt alleen door haarzelf, ze is niet vaak op kantoor en dan alleen om te werken. Doordat deze ruimtes zich in een andere deel van het gebouw bevinden, dat afgesloten is voor onbevoegden kunnen deze locaties van de LELY niet worden gedefinieerd als een parochiale ruimte. Ook vindt op deze locaties vrij weinig interactie plaats tussen de verschillende gebruikers. Hierdoor passen ze niet helemaal in de definitie van een priveruimte en is het moeilijk deze ruimtes te plaatsen binnen een van de relationele sferen. De aanwezigheid van deze ondernemingen is echter wel van belang omdat er hierdoor een nieuwe gebruikersgroep in het gebouw aanwezig is waar contact mee kan zijn in de publieke ruimtes en die kunnen bijdragen aan een netwerk/werk voor bewoners.

PUBLIEKE RUIMTES

Er zijn enkele locaties in de LELY die zich kenmerken door gemeenschappelijk gebruik en toegankelijk zijn voor zowel bewoners, gebruikers en bezoekers. Lofland (1973) noemt deze de 'publiek relationele sfeer' en Amin (2002) heeft het over 'spaces of co presence'. Hieronder wordt het publiek domein verstaan, de plekken van bekende en onbekende gezichten. Dit zijn plekken waar je elkaar onverwachts kan tegenkomen en spontane ontmoetingen kunnen plaatsvinden. Er wordt hier de nadruk gelegd op de publiek relationele sfeer omdat er niet een type gebruiker is die een gemeenschappelijke interesse heeft. Deze ruimtes zijn de gang, het trappenhuis, de entree en buitenruimtes.

Afbeelding 11: Buitenruimte

Afbeelding 12: Trap naar hal

Een van deze gemeenschappelijke ruimtes die alle onderdelen van het gebouw met elkaar verbindt is het trappenhuis. Dit trappenhuis heeft verschillende functies. Het is de weg die werknemers volgen naar de Appel, Steim, Urban Resort en Mix Tree op de eerste verdieping. Het is de weg naar huis voor bewoners. Ook bezoekers gebruiken de trap op weg naar tentoonstellingen en soms om kunstobjecten te bekijken die in de trap worden geëxposeerd. Naast doorgangsroute en expositieruimte is de trap ook zeer geschikt voor een work-out. Bezoekers van de sportschool op de bovenste verdieping van de LELY gebruiken de trap hier regelmatig voor. Dit is een van de plekken in het gebouw waar iedereen elkaar kan tegenkomen.

Bij de ingang van de LELY staan enkele tafels en stoelen. Dit is de enige buitenruimte samen met de parkeerplaats waar bewoners en gebruikers gebruik van maken. Deze gedeelde ruimtes in de LELY kenmerken zich echter door hun gebrek aan spontane interactie. Bert een van de huurders van een ruimte op de begane grond beschrijft dit: *Ik zeg altijd iedereen gedag. Helemaal in het begin. Maar er zijn gewoon heel veel mensen die hier in de trap naar de hal toe lopen en je gewoon straal voorbijlopen. [...]mensen doen dat niet zo snel. Ook niet de creatieve leuke mensen die wij geacht worden te zijn.*

Het gebrek aan interactie buiten de woongroep is ook door andere bewoners en ondernemingen genoemd. Hierdoor kenmerken de gemeenschappelijke ruimtes in de LELY zich door een gebrek aan spontane interactie.

CONCLUSIE

Uit bovenstaande beschrijvingen van de verschillende ruimtes waar interactie kan plaatsvinden in de LELY blijkt dat het afhankelijk is van het type ruimte of er de mogelijkheid is tot ontmoetingen en met wie deze ontmoetingen plaatsvinden. Er zijn ruimtes waar enkel een ons-kent-ons publiek op af komt, zoals naar de Appel, Steim en Mix Tree. Bezoekers die doelgericht hun bestemming hebben gekozen. Bewoners die een privéruimte hebben in de woongroepen waar er voornamelijk contact is met eenzelfde groep mensen omdat alleen zij hier toegang tot hebben en openbare ruimtes die door alle verschillende groepen worden gebruikt. Deze verschillende ruimtes en mensen die in deze ruimtes aanwezig zijn komen overeen met de parochiale sferen beschreven door Lofland. Ruimtes hebben verschillende typen gebruikers, waar er een onderscheid kan worden gemaakt tussen openbaar, ons-kent-ons en privé. De openbare ruimte en de ontmoetingen die hier plaatsvinden zijn echter beperkt en naar de parochiale ruimtes komen cultuur liefhebbers. Hierdoor is het grootste deel van de broedplaats te onderscheiden als een "location" waar een scheiding aanwezig is op basis van interesses. Uit de analyse van de verschillende type ruimtes die zich in de LELY bevinden kan al snel worden afgevraagd of het begrip betekenisvolle ontmoetingen het juiste concept is om hier te handhaven. Onder betekenisvolle ontmoetingen wordt in dit onderzoek het volgende verstaan: onderling contact dat de vooroordelen die mensen tegenover elkaar hebben aanpast. Contact waardoor daadwerkelijk waarden worden veranderd (Valentine, 2008). In eerste instantie was er gekozen voor dit concept omdat er de verwachting was dat er ontmoetingen plaats zouden vinden tussen mensen die elkaar als anders beschouwden. Uit de analyse van de verschillende type ruimtes kan worden herleid dat dit niet het geval is. Er vindt echter wel interactie plaats in de broedplaats en deze hebben invloed op hoe bewoners het ervaren om in de broedplaats te wonen en werken. Hier zal in de volgende sectie verder op worden ingegaan.

5.3: MOGELIJKHEDEN VOOR INTERACTIE

Phillips et al. (2013) geven aan dat interacties gezien kunnen worden als de mogelijkheid om connecties en solidariteit tussen nieuwe en bestaande groepen te creëren. Om dit te bereiken moet er wel interactie plaatsvinden. De publieke ruimtes in de LELY, waar iedereen elkaar spontaan tegen kan komen kenmerkt zich door een gebrek aan interactie. Wat overeenkomt met de theorieën ondergebracht onder de geografie van ontmoetingen welke aangeven dat nabijheid alleen niet voldoende is (Wilson, 2018). Bert een van de respondenten met een werkruimte op de begane grond van de LELY beschrijft dit als volgt:

Wat ik heel erg jammer vond is dat heel veel mensen al vanaf dag een echt gesloten waren. Ik weet niet of je dit kan voorkomen. Bijvoorbeeld in week twee, toen kwam ik iemand tegen en zei ik hallo en toen werd er al niet op gereageerd. Maar misschien heeft dit wel met de huidige tijdsgeest te maken.

Geografische nabijheid is niet voldoende om interactie op gang te laten komen in de LELY. Uit de interviews zijn drie momenten te herleiden wanneer er wel interactie plaatsvindt in de kunstbroedplaats. In de woongroepen wanneer bewoners elkaar tegenkomen, tijdens evenementen en wanneer er wordt samengewerkt. Dit zijn plekken en momenten waar een gemeenschappelijke activiteit plaatsvindt of waar mensen aanwezig zijn door een gemeenschappelijke interesse. Dit zijn elementen die Amin (2002) koppelt aan Micro Publics. Binnen Micro Publics vinden groepsactiviteiten plaats welke leiden tot betekenisvolle ontmoetingen. Dit zijn plekken waar mensen samenkomen ondanks hun verschillende achtergronden door gemeenschappelijke activiteiten en interesses. Zelf noemt hij voorbeelden als de sportclub, muziekvereniging of gemeenschappelijke tuin (Amin, 2008).

SAMENWERKINGEN

Er zijn enkele bewoners die samenwerken met bedrijven en andere bewoners in de LELY. Door deze samenwerking is er een reden voor contact met andere gebruikers van de broedplaats. Simon een fotograaf die dit ook al was voor hij in Nederland woonde, geeft aan veel samenwerking te hebben met zijn burens en Mix Tree. Hierdoor heeft hij interactie in het gebouw en een netwerk buiten het gebouw opgebouwd. Deze samenwerking is tot stand gekomen door gesprekken met zijn burens die een fotograaf konden gebruiken en Simon die graag een netwerk en portfolio wilde opbouwen in Nederland. Hierdoor ontstond er een gelijkwaardige samenwerking waar beide partijen een voordeel aan hadden. Ook Maickel doet samen kunstprojecten met een bewoonster van de 3de verdieping. Hierdoor is hij vaak in haar woongroep en heeft hij ook contact met de bewoners van deze verdieping. Deze samenwerkingen kunnen op verschillende momenten ontstaan, bijvoorbeeld tijdens dagelijkse bezigheden. Maarten een van de bewoners geeft hier een voorbeeld van: *“Dat je tijdens het koken discussieert over waar je mee bezig bent. Ik heb ook een EP uitgebracht eind vorig jaar en daar heeft mijn huisgenootje het artwork voor gemaakt.”*

Naast voorbeelden van samenwerkingen tussen bewoners, zijn er ook bewoners die werken voor bedrijven in de LELY. Voornamelijk in de vorm van dienstverlening. Door hun werkzaamheden hebben ze meer interactie met de andere gebruikers van het gebouw. Op de vraag of werken in de LELY zorgt voor meer interactie antwoordt Max van de bewoners die hier ook schoonmaakt het volgende: *Ja heel erg, Ik ben in het huis en ontmoet hier nieuwe mensen en voel me onderdeel van de gemeenschap. Ik heb het gevoel dat ik ergens aan bijdraag. Het is fijn en ik zou dit werk nooit hebben gedaan als het ergens anders was geweest. Als het niet in een huis als deze was geweest. Waar ik weet dat ik onderdeel ben van een*

*gemeenschap. Dat zijn de plekken waar ik voor wil schoonmaken. Als het in de McDonalds was had ik het nooit gedaan*⁷.

Bovenstaande quote geeft aan dat de mogelijkheid tot interactie met andere gebruikers van de LELY een belangrijke motivatie kan zijn om hier ondersteunende werkzaamheden uit te voeren. Voor deze motivatie speelt de perceptie die iemand heeft op de LELY een belangrijke rol. Deze perceptie kan invloed hebben op de motivatie om bepaalde werkzaamheden wel of niet uit te voeren. Ook het aanbieden van werk wordt beïnvloed door de perceptie die de culturele instellingen hebben van de bewoners. Meerdere bedrijven geven aan de voorkeur te geven aan bewoners omdat deze makkelijk te bereiken zijn en snel ter plaatse, maar ook doordat ze weten dat het kunstenaars zijn die het niet altijd even breed hebben en deze graag willen ondersteunen.

WOONGROEP

Gedeelde voorzieningen

Dat de woongroep een van de belangrijkste locaties voor interactie is blijkt wel uit het antwoord van Melanie op de vraag waar kom je mensen tegen: *Nou bijvoorbeeld in mijn woongroep, die zie ik natuurlijk het meest en ken ik het beste en we zitten hier soms gezellig aan tafel met elkaar.* Bewoners komen elkaar voornamelijk in de gedeelde ruimtes tegen omdat er gezamenlijk gebruik wordt gemaakt van de facilitaire voorzieningen. Het is bijna onmogelijk binnen de woongroep om geen contact met elkaar te hebben. Zoals al eerder gezegd zien mensen elkaar in de keuken, gang, tijdens het wassen en samen eten. Daarnaast zorgen ook organisatorische aspecten ervoor dat er interactie plaatsvindt bijvoorbeeld door het maken van een schoonmaakrooster, het samen beslissen wie de nieuwe huurder wordt of door de Whatsapp groepen. De mate waarin onderling contact plaatsvindt in de woongroep verschilt erg van elkaar. Meerdere respondenten geven aan dat je iedere dag hier wel iemand tegenkomt. Dit kan in de ochtend zijn of in de avond. Sommige woongroepen eten iedere avond samen, andere proberen dit een keer per maand te doen en soms wordt er een gezamenlijke tafel neergezet maar is het er nog nooit van gekomen om daadwerkelijk samen te eten. Sean vertelt over hoe je elkaar op deze manier leert kennen: *We kennen elkaar nu. We zijn aan elkaar gewend geraakt. Bijvoorbeeld in de ochtend kom ik meteen een of twee mensen tegen, misschien in de avond wanneer ik thuiskom van werk of school zie ik weer mensen.*⁸ Bewoners van andere woongroepen lopen niet zomaar bij elkaar naar binnen om gebruik te maken van elkaars voorzieningen. Er zijn hierdoor voornamelijk ontmoetingen met personen van de eigen woongroep. Sepp beschrijft dit als volgt: *Om eerlijk te zijn ken ik niemand behalve de mensen hier in de gang en een andere persoon. Dit komt doordat ik haar al eerder kende. Zij woont op de vierde verdieping. Ik kende haar al voordat ik hier woonde.*⁹ Uit gesprekken met respondenten blijkt dat andere woongroepen alleen bezocht worden als mensen elkaar al kenden voordat ze in de LELY kwamen wonen. Het is nauwelijks zo dat mensen van verschillende woongroepen elkaar in het gebouw hebben leren kennen en nu veel bij elkaar langskomen. Soms zien bewoners online dat ze gemeenschappelijke interesse hebben maar dit levert geen nieuwe contacten op in de broedplaats.

---

⁷ *Yes, totally, I'm around the house and meet new people and feeling a part of the community. I have the feeling that I'm kind of helping out. It is nice and I would have never worked at this kind of job if it were somewhere else. If it wasn't in a house like this. Where I know that I am in a community. I will clean for that kind of place. If it were in a McDonald's or something I would have never done it.*

⁸ *we know each other now. We have adapt with each other like for something. For example in the morning i see directly one two persons, maybe in the evening when i come home after work or school is see also people.*

⁹ *To be honest I do not know anyone except the people who are living here in this hallway and there is only one other person that I know. This because I already knew her from before. She is on the 4th floor. I already knew her before I lived here.*

Identiteit

Een woongroep is in eerste instantie een thuis. Een plek waar mensen naartoe komen om hun rust te vinden. Hierdoor is een gevoel van amicaliteit erg belangrijk. Elkaar de ruimte geven je ergens thuis te voelen (Blokland & Nast, 2016). Sam geeft aan dat dit is waar nieuwkomers het meeste naar opzoek zijn; een plek om je thuis te voelen. Hierdoor is dit voor Sam belangrijker dan het kunstenaarsaspect: *Het is goed om samen te zijn met kunstenaars. Maar het is ook moeilijk want als je hier heen komt om je thuis te voelen deel je een plek als burens en niet als een kunstgemeenschap.*¹⁰ Toch is er geselecteerd op een interesse in de kunst voor nieuwkomers die wonen in de woongroepen. Dit omdat er de verwachting was dat een kunstenaarsbroedplaats hen mogelijk ook kon helpen met het creëren van een professioneel netwerk. Bij de selectie van bewoners was het voor kunstenaars noodzakelijk om door de CAWA toets te komen. Hierdoor zijn bewoners van de LELY actief bezig met het maken van kunst. Bij drie door de interviewer gesproken nieuwkomers is deze gemeenschappelijke interesse duidelijk aanwezig. Uit de interviews met hen en halgenoten blijkt dat dit invloed had op het maken van contact. Er wordt aangegeven, door Sepp, dat mensen elkaar makkelijker begrijpen: *Uhhh ik denk, ik weet niet hoe ik dit moet uitleggen, misschien is het teveel een kunstenaars praatje, maar ik zie kunst als een universele taal. Dus het is iets dat, zelfs als mensen uit een andere cultuur komen, ervoor zorgt dat mensen het met elkaar kunnen vinden. Soms. Meestal maar niet altijd. Het vertelt meer over je dan waar je vandaan komt. Wat je passie is vertelt volgens mij meer over je dan waar je vandaan komt in mijn mening. Omdat waar je vandaan komt geen keuze is maar je passie is iets echt van jou.*¹¹ Passie wordt door deze bewoner gezien als een belangrijker aspect van identiteit dan etniciteit. Andere respondenten beschrijven dit niet als een gemeenschappelijke passie maar als een gemeenschappelijke levensstijl. Doordat mensen geen 'negen tot vijf ritme' hebben, begrijpen ze elkaar beter. Eén van de bewoners heeft enige tijd met consultants samengewoond en geeft aan dat dit toch heel erg anders is. Melanie vertelt dat haar voorgaande huisgenoten het een beetje merkwaardig vonden dat ze zo laat sliep en dit nu totaal niet het geval is: *Als je met kunstenaars bij elkaar zit snap je elkaars levensstijl een beetje. [...] Hier hebben wij allemaal onze eigen tijden. Iedereen eet wanneer ze willen eten en douchen wanneer ze willen douchen, dat snappen we gewoon van elkaar.*

Uit de bovenstaande quote's blijkt dat ondanks de 18 verschillende nationaliteiten, de bewoners van de woongroepen het als erg fijn ervaren om met gelijkgestemden samen te wonen en dat mensen het idee hebben dat ze elkaar begrijpen. Twee nieuwkomers die in de LELY wonen houden zich in de praktijk minder met kunst bezig. Opvallend is dat blijkt uit de interviews met hen en halgenoten dat het moeilijk was om contact te maken. Max beschrijft hoe hij deze interactie ervaart: *Het is langzaam gegaan. Hij is heel erg verlegen. Dus het is een langzaam proces geweest van het bouwen van vertrouwen. En voor hem kan ik me voorstellen dat... of ik zie dat het heel moeilijk is voor hem om in deze situatie te wonen. Met een groep mensen die elkaar al kenden en samen een interesse delen. Wat in ons geval kunst is en waar hij niet zo veel vanaf weet.*¹²

---

¹⁰ About the art thing in the life: Being with artists is good. But it is also hard because when you come to make a home you are sharing as neighbours and not as an artist community. For me it is not really like they are artist or not. I talk with the persons.

¹¹ *Uhhh i think I don't know how to explain this, maybe this is to much an artie talk, but I see art as an universal language. So it is something, even if people are from different cultures, they get along together. Sometimes. Most of the times not always. It tells more about you than where you are from. What your passion is tells more about you than where you come from in my opinion. Because where you come from you to not choose it, but what your passion is is something really you.*

¹² *It has been slow so to say. He is a really shy person. So it has been a really slow process of building trust somehow. And for him I can imagine that...or I see that this had been really difficult for him to live in this situation. With a group of people that officially know each other and share how to say interest. Which is in our case art and he does not know that much about it.*

Er vinden wel ontmoetingen plaats maar deze zijn moeilijker omdat mensen minder goed weten waar met elkaar over in gesprek te gaan. Hierdoor lijkt het dat gemeenschappelijke interesses bijdragen aan het hebben van contact. Maarten vertelt over de huisetentjes die ze bij hem in de woongroep een keer per maand organiseren. Dit is het moment dat iedereen van de woongroep bij elkaar komt en hij vertelt dat dit voornamelijk het moment is dat hij zijn medebewoner met een statusachtergrond tegenkomt: *Dan zien we elkaar maar verder spreken we hem niet zoveel, je ziet hem af en toe zijn was doen. Ik vraag me eigenlijk af hoe het gaat. Het mengt niet zo. Dit is ook eigenlijk wel jammer want het is heel goed voor iemands integratie en het is ook wel een verrijking voor jezelf om te gaan met iemand die echt een hele andere achtergrond heeft dan jij.* Door bovenstaande voorbeelden lijkt het te zijn dat gemeenschappelijke aspecten van invloed zijn. Het kan echter ook een van meerdere elementen zijn die invloed hebben op het goed verlopen van onderling contact. Hier zal later op worden teruggekomen.

Uit bovenstaande beschrijvingen zijn verschillende elementen te herleiden die van invloed zijn op het plaatsvinden van ontmoetingen in de woongroepen in LELY. Het belangrijkste aspect is het delen van voorzieningen waardoor je elkaar niet kan ontkomen, maar een gemeenschappelijke interesse lijkt in de LELY bij te dragen aan het hebben van contact doordat er een gelijksoortig ritme is en er over kunst gepraat kan worden.

EVENMENTEN

Tijdens evenementen kunnen mensen elkaar tegenkomen. De meeste evenementen vinden plaats in de aula van de broedplaats en in Mix Tree maar kunnen ook op andere locaties plaatsvinden bijvoorbeeld in de hal. Hierdoor veranderen deze plekken tijdelijk in 'spaces of collaboratie'. Hier is de mogelijkheid tot ontmoetingen niet omdat mensen hier toevallig aanwezig zijn maar doordat er actief iets is georganiseerd om een ontmoeting op gang te brengen. De vraag is alleen tussen wie deze ontmoetingen plaatsvinden en welke elementen hier invloed op hebben.

Afbeelding 13: Tentoonstelling in de Aula (foto: Urban Resort)

Er zijn verschillende typen evenementen in de LELY en verschillende partijen die deze organiseren. De aula wordt verhuurd door Urban Resort aan externe partijen maar ook regelmatig aan de Appel of Steim. Ook op de begane grond vinden wel eens evenementen plaats, bijvoorbeeld openingen van de Appel en exposities van @7. @7 is een samenwerking van bewoners van de LELY met een gedeelde werkplaats op de begane grond, een keer per maand hebben deze een programma dat toegankelijk is voor bezoekers. Al deze evenementen trekken een ander type bezoekers aan. Het opvallendste is dat er vrijwel geen bewoners op af komen ook al weten ze wel dat er evenementen plaatsvinden. Melanie een bewoner van de LELY die de verhuur van de aula regelt beschrijft dit als volgt: *Bijvoorbeeld bij evenementen of programma's zoals bij Mix Tree, die heeft filmavonden. Of Urban Resort die organiseren soms een borrel. Maar dan kom je eigenlijk dezelfde mensen tegen. Het is hetzelfde handjevol mensen uit het gebouw die het leuk vinden om de programma's te zien of naar een borrel te gaan. Maar er is eigenlijk twee derde van het gebouw die ik nauwelijks tot nooit spreek.* Ook geeft Max, een van de bewoners van de LELY en actief betrokken bij @7, aan dat naar hun evenementen ook bijna geen andere bewoners komen. Ze zeggen wel dat ze komen maar wanneer het evenement plaatsvindt zijn ze nergens te bekennen.

Wanneer er geen bewoners komen naar de evenementen is er ook geen ontmoeting tussen bezoekers en bewoners. Geen ontmoetingen met mensen met andere interesses of achtergrond. Ondanks dat bewoners zelf niet naar evenementen toekomen ervaren ze het wel als positief dat er veel dingen gebeuren Maarten geeft aan: *Het is gewoon cool dat er heel veel dingen gebeuren. Het is een goed idee bedoel ik. Hoe het op dit moment is ingevuld is aardig alleen heb ik het idee dat Mix Tree niet echt de mensen trekt die hier ook wonen. Dat had ik wel verwacht toen ze zeiden er komt hier een café. Toen dacht ik dit is leuk want hier kan ook iedereen samenkomen.*

CONCLUSIE

Tijdens het (samen)werken in de LELY, het wonen in de woongroep en het bezoeken van evenementen vinden er ontmoetingen plaats. De meeste ontmoetingen vinden plaats tussen bewoners in de woongroep, dit omdat evenementen beperkt worden bezocht door bewoners en er ook weinig contact is tussen woongroepen. Wanneer iemand in de LELY werkt en woont vinden er ook ontmoetingen plaats met de bedrijven. Er kan worden beargumenteerd dat de ander in de LELY niet wordt gedefinieerd op basis van de etnische achtergrond. Iemand wordt als anders gezien wanneer deze geen interesse of kennis heeft van kunst. Daardoor identificeren bewoners voornamelijk iemand als anders wanneer dit niet het geval is. Het lijkt erop dat mogelijk dit een invloed heeft op de aansluiting binnen een woongroep. Dit zal alleen niet een opzichzelfstaande factor zijn aangezien er ook veel andere factoren invloed kunnen hebben op dit contact zoals bijvoorbeeld leefstijl en levensfase. Aspecten die niet voldoende zijn bevraagd om hier een beeld te krijgen van de invloed van andere elementen op de interactie. Doordat bewoners nauwelijks een bezoek brengen aan evenementen en ook geen van de nieuwkomers werkt voor een instelling in de LELY is de woongroep de voornaamste plek waar ontmoetingen plaatsvinden en sociale interactie plaatsvindt. In de woongroep speelt een gevoel van thuis een belangrijke rol, veel nieuwkomers geven aan hier te wonen omdat het een kans was om te wonen in Amsterdam. Binnen de woongroep streven mensen ernaar om zich thuis te voelen en ook wel naar een gevoel van amicaliteit. Blokland en Nast (2016) geven aan dat amicaliteit mensen de mogelijkheid geeft om zich thuis te voelen, en de ander deze ruimte ook te bieden. Hierdoor is het mogelijk geen probleem als bewoners minder betekenisvolle ontmoetingen hebben in de broedplaats zolang mensen zich thuis voelen.

5.4 BEPERKINGEN VAN INVLOED OP HET PLAATSVINDEN VAN INTERACTIE

Het al dan niet plaatsvinden van een ontmoeting wordt niet alleen beïnvloed door de plek en de activiteiten. Er zijn andere factoren die het hebben van sociale interactie met anderen kunnen belemmeren. Dit kan persoonlijke motivatie zijn: er is niet de motivatie om in contact met de ander te komen, of dit contact wordt zelfs actief ontweken (Valentine, 2008). Maar er zijn ook andere aspecten die ervoor zorgen dat contact lastig is. Zill (n.d) onderzocht het grandhotel in Augsburg, een plek door kunstenaars en activisten omgebouwd tot een ruimte voor 40 bewoners zonder vluchtelingstatus, inclusief toeristen en 60 bewoners met vluchtelingenstatus (p.4). In haar onderzoek heeft ze een onderscheid gemaakt tussen persoonlijke en externe factoren die van invloed zijn op ontmoetingen. Ook in dit onderzoek zijn deze factoren uit de data te herleiden. Persoonlijke factoren zijn persoonlijke karakteristieken zoals iemands interesse, het al dan niet kunnen spreken van de taal en leefstijl. Op externe factoren heeft iemand zelf geen invloed, zoals de locatie van de kamer en het plaatsingsproces in de woongroepen. Onderstaande sectie geeft een overzicht van de factoren die zijn genoemd door respondenten en een invloed hebben op interacties in de broedplaats.

PERSOONLIJKE BARRIERES

Taal

Er was een groot verschil in de mate waarin nieuwkomers Nederlands en Engels konden spreken. Tijdens de intakegesprekken met Urban Resort was er een tolk aanwezig zodat de motivatie en interesses van nieuwkomers duidelijk werden maar tijdens het wonen in de woongroep is dit niet het geval. Doordat bewoners onderling contact hebben, was het idee dat nieuwkomers sneller Nederlands zouden leren. Respondenten geven aan dat taalbarrières soms voor verwarring zorgde. Max benoemt dit: *Dus over het algemeen is alles goed maar er zijn wel veel communicatieproblemen. Zo veel misverstanden en hij is ook zo verlegen en verontschuldigt zich veel. Hij zegt altijd sorry voor alles, en je voelt altijd en zegt altijd dat hij nu een van ons is. Dat hij spullen in de keuken kan pakken en ze vies mag maken. Daar moet je geen sorry voor zeggen. Zo is het een beetje maar het wordt nu wel beter.*¹³

Nieuwkomers in Nederland en in de LELY moeten de Nederlandse taal leren. Hiervoor volgt een deel van de nieuwkomers in de LELY taallessen. Alleen is er niet de mogelijkheid om dit in iedere woongroep te oefenen. Een groot deel van de bewoners van de LELY spreekt zelf namelijk geen Nederlands. Hierdoor moeten nieuwkomers zowel hun Nederlands als Engels verbeteren. Het is het hierdoor nog maar de vraag of het wonen in de LELY voor iedereen bijdraagt aan het leren van de Nederlandse taal.

---

¹³ *So it has been in general good but also really communicatively difficult. So many misunderstandings, also because he is so shy and so sorry. He is always saying sorry for everything, and you always feel and say that he is one of us now. That he can take all the stuff in the kitchen and make it dirty. Don't say sorry for that. It is a bit like this. But it is getting better now.*

Persoonlijke problemen

Nieuwkomers zijn naar Nederland gekomen omdat het in het land van herkomst onveilig was. Hierdoor hebben ze een moeilijke periode achter de rug en is het soms emotioneel zwaar. Bewoners van de LELY geven aan dat het voornamelijk na het wonen in een asielzoekerscentrum wennen is, om op een plek te wonen waar weer hele andere sociale normen gelden. De eerste periode wordt beschreven als een moeilijke periode waarin bewoners zich aanpassen aan de nieuwe situatie. Sam en andere respondenten geven aan dat de een het makkelijker vindt om zich aan te passen aan een nieuwe situatie dan de andere en dat dit afhankelijk is van hoe iemand zich voelt. Onderstaande beschrijving, van Sam, geeft een goed beeld van hoe dit een invloed heeft op het hebben van interactie met andere bewoners.

*Soms voel ik me comfortabel en soms niet. Bij veel dingen in mijn leven moet ik echt stilstaan en mijn best doen om me op mijn gemak te voelen om te weten wat ik precies wil. Ik hoef niet iedere dag met iedereen samen te zitten en eten. Ik zie ze en praat met ze. Het gaat stapje voor stapje [...] maar dit is wat ik nu nodig heb. Ik heb het nodig om meer samen met een groep te zijn. Omdat ik lang heel erg alleen ben geweest. Het was een lange reis met veel problemen. Dit heb ik nodig om me thuis te voelen in de stad.*¹⁴

Desondanks dat nieuwkomers niet altijd zin hebben om contact te hebben met andere bewoners vinden ze het wel belangrijk dat er de mogelijkheid is tot contact. Dit is vaak ook een van de redenen die de keuze beïnvloed heeft om in de broedplaats te komen wonen.

Perceptie op de LELY

De identiteit die mensen geven aan een locatie is van grote invloed op hoe ze zich in deze ruimte gedragen en wie ze meenemen naar een locatie. Vervolgens hebben bezoekers, van gemeenschappelijke ruimtes en evenementen, invloed op de mogelijkheid om hier met anderen in contact te komen. Bert een van de ondernemers op de begane grond zegt: *Als ik hier ben, ben ik meestal aan het werk. Ik ga eigenlijk nooit bij de tentoonstelling van de Appel kijken. Want ik denk ik ga naar de LELY, want ik moet werken.* Schönfeld en Bertolini (2017) noemden de problemen die steden hebben met contrasterende percepties op de openbare ruimte. Ze kunnen gezien worden als plekken voor ontmoetingen, openbare ruimte politieke plekken en leefruimtes (p.48). Deze contrasterende percepties zijn ook aanwezig in de LELY. Bovenstaande quote van Bert geeft aan hoe de identiteit van de LELY-invloed heeft op wat hij hier doet. Dit geldt ook voor bewoners. Wanneer bewoners aangeven dat ze de LELY zien als een plek waar ze wonen geven ze ook aan nauwelijks naar evenementen te gaan. Max beschrijft deze beleving: *Ik heb het gevoel dat wanneer je in een huis woont, en het is een gek gevoel, maar op de een of andere manier is naar een evenement gaan in het huis, is het niet. Dit is mijn huis. Ik kan het niet uitleggen. Maar veel mensen delen dit gevoel. Tijdens evenementen zie je niet echt mensen die hier wonen*¹⁵.

---

¹⁴ *Sometimes I feel comfortable and sometimes I feel not. With many things in my life I really have to stay and try to feel relaxed to know what I want. I don't have to sit with them everyday and eat. I see them and talk to them. It goes step by step. [...] but this is what I need right now. I need to be with a group more. Because for a long time I have been really alone. It was a long trip with a lot of trouble. This I need to feel home in this city.*

¹⁵ *I have the feeling when you live in a house it is a strange feeling but somehow going to an event inside the house, is like no. This is my house. I cannot explain it. But a lot of people share this feeling. At the events you do not really see the people that live here.*

Motivatie

Naast het willen wonen met gelijkgestemden worden er ook andere redenen genoemd om in de LELY te wonen. Deze hebben invloed op de mate waarin iemand het belangrijk vindt een goede relatie te hebben met medebewoners en evenementen te bezoeken. Sepp vertelt wat voor hem de reden was om in de LELY te komen wonen. *Het zijn lieve mensen (bewoners woongroep), maar ik ben geen fan van gedeelde ruimtes. Op dit moment moet ik wel omdat deze ruimte het enige is wat ik kan betalen in Amsterdam, om eerlijk te zijn.*¹⁶ Melanie een van de bewoners geeft aan hoe deze houding van bewoners invloed heeft op de activiteiten die in de LELY plaatsvinden. De mensen die het gezellig vinden om hier te wonen en zijn gekomen voor de programma's zorgen volgens haar ook voor levendigheid en activiteiten. Wanneer deze motivatie er niet is kan het in het ergste geval zijn dat mensen ontmoetingen proberen te vermijden en vindt er hierdoor geen interactie plaats.

EXTERNE BARRIERES

Plekken om elkaar tegen te komen

In de LELY ontbreken buiten de woongroepen plekken waar bewoners met elkaar in contact komen. Mix Tree zou een van deze locaties kunnen zijn maar veel bewoners geven aan dat deze plek niet voor hen is maar zich richt op expats. Respondenten noemen verschillende voorbeelden van invullingen voor gemeenschappelijke ruimtes die hierdoor interactie op gang brengen. Gemeenschappelijke ruimtes om foto's te ontwikkelen, gedeelde muziekkamers, exposities in de gang met werk van de kunstenaars die in de LELY wonen, een terras en een gemeenschappelijke moestuin zijn maar enkele van de ideeën. Er is de motivatie om andere bewoners in het gebouw beter te leren kennen. Alleen zijn er niet veel plekken buiten de woongroep in de LELY die aanzetten tot een bezoek. Met als gevolg dat veel mensen binnen de woongroep blijven. Opvallend is dat Urban Resort aangeeft dat in vergelijking met andere broedplaatsen de LELY juist een groter aantal gemeenschappelijke ruimtes heeft. Enkele respondenten zien het niet gebruiken van de gemeenschappelijke ruimtes als een gemiste kans:

Iedereen blijft een beetje binnen de woongroep dus ontstaan er minder snel gezamenlijke ideeën. Ik denk dat dit wel een gemiste kans is. We zitten er met onze woongroep wel eens over te sparren wat we daarvoor zouden kunnen doen. Gewoon een leuke BBQ met bring your own beer. Dit is vorig jaar ook wel eens gebeurd of filmavonden dat we kunnen stemmen over welke film er wordt gekeken. Dat je je iets meer onderdeel voelt van wat er aan de hand is (Maarten).

Door bovenstaande beschrijvingen lijkt het erop dat er een gebrek aan 'Micro Publics' is in de LELY, plekken die gemeenschappelijke interactie op gang te brengen.

Gesloten uitstraling

Naast een gebrek aan ruimtes met een gemeenschappelijke invulling heeft ook de architectuur van de LELY grote invloed op de interactie die hier al dan niet plaatsvindt. De LELY was voorheen een school en dit heeft invloed op de indeling. De uitstraling wordt als gesloten ervaren. Zowel van de buitenkant als aan de binnenkant van het gebouw. Er is weinig toegang tot andere verdiepingen. Veel respondenten noemen daarom het gebouw zelf als de oorzaak tot een gebrek aan interactie: *Ik weet niet hoe, het is denk ik ook wel de opbouw van het gebouw. Je hebt een groot trappenhuis met dikke deuren ertussen dan*

---

¹⁶ They are nice people but i am not a big fan of sharing spaces. But i have to because this is what i can only afford in Amsterdam to be honest. But they are nice people so i think i live in the best case of shared spaces. I am lucky with this group.

krijg je ook meer dat mensen elkaar niet ontmoeten. Iedere verdieping heeft twee woongroepen. Eén in de oost- en één aan de westkant met ieder eigen voorzieningen. In het middelste deel tegenover de deur naar de trap bevinden zich drie kamers. Deze liggen buiten de deur die de rest van de woongroepen van elkaar scheidt. Hierdoor lijkt het alsof deze kamers buiten de woongroepen vallen. Ze hebben namelijk geen gedeelde gang met de rest. De meeste nieuwkomers hebben een woonruimte in dit deel van de gang omdat hier de kamers kleiner zijn. Maarten noemt dit als een oorzaak voor het hebben van minder contact met de bewoners in dit deel van het gebouw. Hij zegt: *Wat een beetje het probleem is. Zijn (nieuwkomer) kamer zit niet binnen de woongroep maar er echt buiten. Er zit een dikke deur tussen. Wij hebben bijvoorbeeld ook een kat en zijn redelijk paranoia voor inbraken en dat soort dingen, die deuren zijn dus ook gewoon dicht. Maar zijn kamerdeur is bijvoorbeeld ook dicht.* Ook vindt niet iedereen de LELY representatief genoeg om klanten mee naartoe te nemen. Kamers worden gebruikt door sommige bewoners als woon- en werkruimtes maar feitelijk neemt niemand hier zijn klanten mee naartoe. Hierdoor is de kans om een netwerk op te bouwen kleiner.

De middelgrote instellingen benoemen is de gesloten uitstraling van de broedplaats een probleem voor het aantrekken van mensen uit de buurt. Door de combinatie wonen en werken is het niet mogelijk om de deuren open te hebben. Van de buitenkant ziet de LELY er erg gesloten uit waardoor mensen er niet zomaar naar binnen lopen. Zowel de Appel, Steim en Mix Tree hebben aangegeven dat het daarom erg belangrijk is dat er altijd iemand bij de deur aanwezig is. Dit wordt zelfs genoemd door een van de respondenten als een vereiste in een gebouw met dergelijke architectuur. Mix Tree geeft aan dat de relatie tussen bewoners en bedrijven soms leidt tot een catch 22 situatie: *Ik denk niet dat dit gebouw uitnodigend is, en ik denk dat dit opgelost kan worden met bordjes. Een groot bord waarop staat: wij zijn een kunstenaarsbroedplaats en er zijn hier evenementen. Maar wat als al deze bezoekers komen? Het is een "catch 22".*¹⁷

Vindbaarheid

De LELY biedt voor ondernemingen enkele uitdagingen. Door het samen gevestigd zijn in een gebouw waar dit voorheen niet het geval was ontstaan problemen op het gebied van zichtbaarheid. De Appel beschrijft dit als een van de grootste bezwaren voor het vestigen in de LELY. *We zijn gewend om onder eigen vlag te varen. Ons publiek moet ons kunnen vinden en dat is natuurlijk erg moeilijk in een collectieve constructie. [...] Dit is ook in de praktijk erg moeilijk gebleken.* Ook Steim ervaart dit probleem. Voor mensen die al met de instelling bekend zijn wekt het gevestigd zijn in de LELY-verwarring op. Daarom is er nog niet geprobeerd om gezamenlijk de buurt te benaderen als broedplaats LELY. Mogelijk zou dit wel tot een ander type bezoekers leiden. Nu komen bezoekers gericht voor een doel wat leidt tot parochiale ruimtes in de broedplaats.

---

¹⁷ *I do not think that this building is particularly inviting, and I think this is a shame and could be resolved with some signs. A big sign here, we are an artistic community and there are events here, but what if all these people come? It is like a catch 22.*

Afbeelding 9: Ingang LELY

Afbeelding 10: Route naar broedplaats

5.5: RESULTATEN VAN INTERACTIE

De voorgaande sectie beschreef hoe zowel persoonlijke als externe factoren van invloed zijn op het hebben van interactie. Deze factoren leiden ertoe dat ontmoetingen verschillen per ruimte en welke resultaten dit contact oplevert. Pas wanneer mensen met elkaar in contact komen leren ze van elkaar en is er de mogelijkheid tot het krijgen van een netwerk, het vinden van een baan en het leren van de taal. Het al dan niet plaatsvinden van interactie is daarom van groot belang wil een broedplaats bijdragen aan het integratieproces van nieuwkomers. De onderstaande sectie gaat in op de vraag wat het betekent om in een kunstenaarsbroedplaats te wonen voor nieuwkomers en kunstenaars.

In broedplaats LELY vindt interactie plaats tussen de verschillende gebruikersgroepen. Deze vindt voornamelijk plaats binnen de woongroep tussen de bewoners. Alle nieuwkomers waar in dit onderzoek mee is gesproken geven aan de LELY te zien als hun woonplek. Dit is gelijk ook het belangrijkste wat een broedplaats biedt voor nieuwkomer. Een plek voor zichzelf waar ze zich thuis kunnen voelen. Misschien zouden ze graag een eigen woning willen maar voor nu is het wonen in een kunstenaarsbroedplaats prima. Sam beschrijft dit als antwoord op de vraag wat LELY voor haar betekent: *Een kamer, eindelijk [...] ik heb hiervoor tien andere plekken geprobeerd, ik ben verhuist tussen tien verschillende steden in anderhalf jaar. Ik kwam hier met mijn vriend en eindelijk, eindelijk vertelde ze me dat ze iets hadden gevonden. Ik wilde zo graag in Amsterdam wonen.*¹⁸ Hierdoor is het voor nieuwkomers minder belangrijk om actief deel te nemen aan de activiteiten in de broedplaats maar speelt goed contact met mede bewoners een belangrijke rol.

Daarnaast biedt samenwonen met mensen die al langer in Nederland zijn nieuwkomers de mogelijkheid om in contact te komen met mensen die meer weten over de stad, gewoontes en gebruiken. Anderzijds biedt samenwonen met nieuwkomers kunstenaars een nieuw perspectief. Khovanov-Rubicondo & Pinelli (2013) geven aan dat het ontmoeten van mensen met verschillende culturele achtergronden nieuwe kennis en nieuwe vragen oproept die op een andere manier worden opgelost. Hierdoor stimuleert diversiteit creativiteit en probleemoplossend vermogen (p.4). De bewoners van de broedplaats staan positief tegenover contact met de ander, ook al vindt dit contact niet altijd even soepel plaats. Max benoemt dat ondanks dat er wel eens botsingen plaatsvinden dit alleen maar goed is: *Maar in mijn mening is het ook gezond. Om geconfronteerd te worden met iemand die een volledig andere achtergrond heeft. Een andere kijk op het leven.*¹⁹

Identiteit

Een ander gevolg van het samenbrengen van kunstenaars en nieuwkomers met een kunstinteresse in de LELY is dat bewoners worden aangesproken op een ander deel van de identiteit. Het is een gemeenschappelijke interesse in kunst die alle verschillende elementen van de LELY met elkaar verbindt. Martiniello (2015) geeft aan dat in kunstdisciplines de mogelijkheid ligt om ontmoetingen te faciliteren tussen bevolkingsgroepen met verschillende etnische achtergronden. Deze gemeenschappelijke interesse creëert een nieuwe identiteit. Voorwaarden hiervoor zijn een gelijke groepsstatus met een

---

¹⁸ *Having a room, finally! [...] I have tried ten places before, i have moved between ten cities in one year and a half. I came with my boyfriend and finally, and finally they told me we have found something for you. I wanted to live crazy bad in Amsterdam.*

¹⁹ *But in my view this is also healthy. To be confronted with someone that is coming from completely different background. Another way of seeing life.*

gemeenschappelijk doel, gewoonte en inter-groep samenwerkingen. Dit zijn belangrijke voorwaarden voor een succesvolle vermindering van vooroordelen door interactie, benoemd door Pettgrew & Tropp (2005). Deze elementen zijn duidelijk in de LELY aanwezig door de selectieprocedure van de bewoners.

Skills

De LELY is geen plek die bijdraagt aan het leren van de Nederlandse taal of het vinden van werk. Mix Tree levert enkel Engelse taallessen en door de vele verschillende nationaliteiten in de LELY wordt hier voornamelijk Engels gesproken. Het werk dat in de LELY wordt aangeboden biedt nieuwkomers niet de mogelijkheid om meer skills te ontwikkelen en sluit naar alle waarschijnlijkheid ook niet aan bij hun interesse of behoeftes aangezien hier nog nooit op is gereageerd: *Bij ons woont Seth. Dus, het is een leuke jongen en hij heeft best wel aardig Nederlands geleerd maar dit komt zeker niet door ons. Dat heeft hij echt zelf gedaan.* Het leren van Nederlands wordt door veel nieuwkomers voornamelijk buiten de broedplaats gedaan. Door contacten van buiten of tijdens de Nederlandse les.

Netwerk

Wel is het zo dat het wonen in de LELY bijdraagt aan het creëren van een netwerk en hierdoor indirect ook een bijdragen levert aan het vinden van werk. Deze netwerken ontstaan tijdens ontmoetingen in de woongroep. Eén van de nieuwkomers heeft in broedplaats LELY een nieuw netwerk gevonden met als gevolg nu zelfstandig ondernemer te zijn. Ook Simon benoemd dat ondanks dit succes de LELY voor hem een huis is maar dat de combinatie hem erg aanspreekt. *Hier woon ik voornamelijk. Misschien volgende keer wanneer het hier klaar is wil ik nog een keer hier samen werken en wonen. It is Fun. Het is heel mooi voor mensen die hier willen werken. Actieve mensen om je heen is heel goed.* Het lijkt dat het belangrijkste van een broedplaats voor nieuwkomers een gevoel van herkenbaarheid, veiligheid en een zekere mate van controle is. Dit gevoel wordt gecreëerd door korte (non)verbale interacties tussen mensen uit verschillende sociale kringen en kunnen anderen leesbaarder, voorspelbaarder en benaderbaarder worden voor elkaar (Specht & van der Zwaard, 2011).

5.6: CONCLUSIE

Bovenstaande data analyse geeft antwoord op de vraag in hoeverre er ontmoetingen plaatsvinden tussen de verschillende bewoners en gebruikers van broedplaats LELY, waar deze ontmoetingen plaatsvinden en welke aspecten van invloed zijn op het al dan niet hebben van betekenisvolle ontmoetingen. Ook is er aandacht besteed aan de resultaten van deze ontmoetingen. Uit de data kan worden herleid dat er in de broedplaats drie verschillende type ruimtes aanwezig zijn. Er zijn ruimtes waar enkel een ons-kent-ons publiek op af komt, zoals naar de Appel, Steim en Mix Tree. Met bezoekers die doelgericht hun bestemming hebben gekozen. Daarnaast zijn er privéruimtes in de woongroepen waar bewoners voornamelijk contact hebben binnen eenzelfde groep mensen omdat alleen zij hier toegang tot hebben en openbare ruimtes die door alle verschillende groepen worden gebruikt.

De openbare ruimtes van de broedplaats kenmerken zich door een gebrek aan interactie tussen de verschillende type gebruikers. Dit kan worden gerelateerd aan de identiteit die bewoners en gebruikers geven aan de LELY. Wanneer iemand de LELY alleen ziet als zijn of haar huis of werkruimte is de kans kleiner dat iemand in de broedplaats ook andere activiteiten uitvoert. Wanneer bewoners de LELY zien als een broedplaats hebben ze vaak een opener houding tegenover de activiteiten die hier plaatsvinden en ideeën over wat er allemaal nog meer mogelijk kan zijn in de broedplaats.

De meeste ontmoetingen vinden plaats binnen de woongroepen waar bewoners elkaar ontmoeten tijdens hun dagelijkse activiteiten. Deze ontmoetingen worden beïnvloed door persoonlijke en externe barrières. Deze leiden ertoe dat de ervaringen die nieuwkomers hebben in het gebouw erg verschillend zijn omdat de woongroepen erg van elkaar verschillen.

De laatste sectie van dit hoofdstuk gaf een overzicht van hetgeen bewoners van deze gemengde huisvesting eraan hebben om samen in een kunstbroedplaats te wonen. Hier is aangegeven dat pas wanneer mensen met elkaar in contact komen ze van elkaar leren en er de mogelijkheid is tot het krijgen van een netwerk, het vinden van een baan en het leren van de taal. Dit zijn verschillende aspecten die door wetenschappers zijn geïdentificeerd als belangrijk voor een integratieproces. Hierin wordt duidelijk dat het belangrijkste dat een kunstbroedplaats nieuwkomers biedt een woonplek in Amsterdam is maar ook een kleine gemeenschap waar altijd de mogelijkheid is om vragen aan elkaar te stellen wanneer dit nodig is. Een andere gevolg van het samenbrengen van kunstenaars en nieuwkomers met een kunstinteresse in de LELY is dat bewoners worden aangesproken op een ander deel van de identiteit. Door het wonen in een broedplaats is er altijd de mogelijkheid om mensen iets te vragen. Ook al is dit niet altijd nodig, het kan wel. Dit zorgt ervoor dat de broedplaats voor nieuwkomers een gevoel van herkenbaarheid, veiligheid en een zekere mate van controle biedt.

HOOFDSTUK 6: CONCLUSIE

Sinds 2015 heeft er een stijging plaatsgevonden in het aantal vluchtelingen dat naar Nederland komt. De vraag hoe we de mogelijkheid vinden om samen te wonen in een steeds meer divers wordende samenleving en hoe we intolerantie kunnen voorkomen wordt dan ook steeds vaker gesteld (Gidley, 2016). Het is op lokaal niveau dat bewoners met verschillende achtergronden met elkaar in contact komen en daarom zijn er in Nederland steeds meer initiatieven ontstaan die aandacht schenken aan het creëren van ontmoetingen tussen oude en nieuwe bewoners in buurten en wijken (Ghorashi & Rast, 2018). Ook een kunstenaarsbroedplaats kan als een initiatief worden gezien met de ambitie mensen uit diverse sociale contexten elkaar te laten ontmoeten en hierdoor onorthodoxe verbindingen te creëren.

Vanuit de theorie was de verwachting dat de broedplaats kon bijdragen aan verschillende maatschappelijke problemen van de gemeente Amsterdam, een gebrek aan huisvesting voor nieuwkomers en een bijdrag aan de intergratie van nieuwkomers. Integratie is het proces dat plaatsvindt als iemand in contact komt met de ontvangende samenleving en zich hieraan aanpast maar ook zijn of haar eigen cultuur behoudt (Berry, 1980). Intergratie bestaat uit twee domeinen. Het eerste domein betreft de positie van migranten op de arbeidsmarkt, inkomstenverdeling, huisvesting en ruimtelijke spreiding. Het tweede domein verwijst naar de afstand die verschillende leden van verschillende groepen tot elkaar bewaren en de sociale banden die tussen hen bestaan, maar ook de verschillende cultuurgebonden oriëntaties en gedragingen van verschillende etnische groepen (de Gruijter & de Winter-Kocak, 2018, p.5). Een van de eerste stappen op het gebied van integratie is het leren van de taal. Vervolgens is het vinden van werk erg belangrijk omdat dit er aan bijdraagt dat nieuwkomers in contact komen met anderen. Voor het mogelijk is om ergens aan het werk te gaan zijn vaardigheden en een netwerk van belang. De mate waarin kunstenaarsbroedplaatsen actief bijdragen aan integratie kunnen worden gemeten door de ervaringen die respondenten hebben met deze onderwerpen.

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is allereerst gekeken naar de elementen van een broedplaats die kunnen bijdragen aan het integratieproces van nieuwkomers. Een kunstenaarsbroedplaats kan gezien worden als een gemengde woonvorm die door het samenwonen van nieuwkomers en kunstenaars de mogelijkheid biedt sociale interactie te bevorderen. De 'contact hypothese', die focust op sociale interactie die ontstaat door ontmoetingen in de openbare ruimte (Askins & Pain, 2011, p.2), ziet sociale interactie als een van de belangrijkste domeinen van integratie. Maar literatuur geeft ook aan dat geografische nabijheid alleen niet werkt en dat er tevens moet worden voldaan aan enkele andere voorwaarden (Gidley, 2016, p.4). Elementen die in een broedplaats voorkomen en waar uit de data blijkt dat ze onderling contact stimuleren zijn: een gemeenschappelijke betrokkenheid in huis en buurtprojecten worden ook onderschreven door Phillips et al.(2013). Daarnaast wordt een gemeenschappelijke interesse in de kunst benoemd in de literatuur door onder andere Martiniello (2015). Amin (2002) beschrijft dat 'micro public' de plekken zijn waar ontmoetingen met de ander plaatsvinden. Dit zijn plekken waar groepsactiviteiten zijn. Hier komen mensen met verschillende achtergronden samen ondanks hun verschillen door gemeenschappelijke activiteiten/interesses. Ook deze zijn aanwezig in de broedplaats. De evenementen gehouden in broedplaats LELY kunnen gezien worden als tijdelijke micro publics.

Bovengenoemde kenmerken faciliteren ontmoetingen in de broedplaats maar wat is de betekenis van ontmoetingen en welke potentie hebben ze voor het realiseren van veranderingen? In de deelvragen over de omgang met diversiteit is onder andere de vraag gesteld of bewoners 'betekenisvolle ontmoetingen' hebben binnen de broedplaats. Betekenisvolle ontmoetingen wordt door Valentine (2008) omschreven als contact dat de vooroordelen die mensen tegenover elkaar hebben aanpast. Het is contact dat daadwerkelijk waardes verandert in plaats van alleen te accepteren dat iemand er is. Om dit begrip te onderzoeken is het noodzakelijk te achterhalen wat iemands mening was tegenover de ander en vervolgens te kijken of deze is veranderd. Dit was moeilijk te achterhalen met enkel een interview en daarom is de focus tijdens het onderzoek verandert van betekenisvolle ontmoetingen naar het plaatsvinden van interactie. Ook is het de vraag wanneer iemand als anders wordt geïdentificeerd. Waarom iemand als anders wordt gezien verschilt per locatie. Het is de uitkomst van een dynamisch proces waarin individuen en groepen gecategoriseerd worden door zichzelf en anderen. Vaak worden subgroepen gecategoriseerd op basis van etniciteit en taal, maar er zijn vele andere aspecten die hierop van invloed kunnen zijn (Khonanova-Rubicondo & Pinelli, 2012, p.3). In de LELY wonen mensen met 18 verschillende nationaliteiten. Hierdoor zijn bewoners gewend aan een diversiteit in etniciteit en taal en wordt dit niet als bijzonder ervaren. Dit kan gerelateerd worden aan het concept alledaagse diversiteit van Wessendorf (2012). Diversiteit op deze gebieden wordt gezien als een normaal onderdeel van het sociale leven. Uit de data blijkt dat diversiteit in de broedplaats gerelateerd is aan interesse. Iemand wordt als anders gezien dan de rest als er geen interesse of kennis is van kunst. Dit komt overeen met de theorie van Martiniello (2015) waarin hij aangeeft dat er jongeren zijn die hun identiteit niet baseren op etniciteit of religie maar op een gedeelde interesse (p.1232). Een van de nieuwkomers die in de LELY woont zegt dat wat je passie is meer over je vertelt dan je etnische achtergrond. Ook wordt er aangegeven dat contact met nieuwkomers moeilijker verloopt als deze gemeenschappelijke interesse er niet is.

Er is in de LELY diversiteit aanwezig maar dit is afhankelijk van het type ruimte waar iemand zich in bevindt. Hierdoor bestaat de mogelijkheid om de ander te ontmoeten wat volgens Khovanova & Pinelli (2012) leidt tot nieuwe kennis en nieuwe vragen (p.4). Uit de data blijkt dat het in de LELY afhankelijk is van het van het type ruimte of er daadwerkelijk ontmoetingen plaatsvinden en met wie. Deze ruimtes kunnen gecategoriseerd worden in de parochiale sferen van Lofland (1973). Er zijn ruimtes waar voornamelijk een ons-kent-ons publiek op af komt, zoals naar de Appel, Steim en Mix Tree. Dit betreft bezoekers die doelgericht hun bestemming hebben gekozen. Daarnaast zijn er bewoners die een privéruimte hebben in de woongroepen waar voornamelijk contact is met eenzelfde groep mensen omdat alleen zij hier toegang tot hebben en openbare ruimtes die door alle verschillende groepen worden gebruikt. Nieuwkomers bezoeken nauwelijks evenementen of bedrijven in de LELY. Hierdoor vindt interactie voornamelijk in de woongroep plaats. De gemengde woonvorm kan zo gezien worden als een van de belangrijkste aspecten die bijdragen aan de integratie van nieuwkomers. Als nieuwkomers samen een woongroep zouden vormen was er geen contact geweest met de andere bewoners en hadden zij niet de mogelijkheid om meer te leren over de stad en elkaar. Het biedt een mogelijkheid om mensen vragen te stellen wanneer er onduidelijkheden zijn want je moet toch samen gebruik maken van gemeenschappelijke ruimtes. Dit leidt soms tot lastige situaties maar uiteindelijk kunnen deze confrontaties ook leiden tot een andere beeld van de werkelijkheid. Het samenwonen met nieuwkomers biedt een ander perspectief.

Groeiende wachtlijsten en minder doorstroming lijken de woningmarkt in Amsterdam op slot te zetten. Kunstenaarsbroedplaatsen bieden zowel kunstenaars als nieuwkomers een betaalbare woonruimte in Amsterdam waar ze tijdelijk kunnen wonen. Een plek om zich thuis te voelen en waar nieuwkomers de tijd hebben om wegwijs te worden binnen de Nederlandse samenleving. Dit biedt op microniveau

onmiskbaar een bijdrage aan integratie maar dit is nog maar het begin. Integratie is een complex proces dat wordt beïnvloed door sociale, maatschappelijke en historische context.

Discussie:

Er zijn enkele discussiepunten waar ik kort aandacht aan wil besteden. Allereerst kom je in dit onderzoek veel termen tegen die systematisch een onderscheid maken tussen de kunstenaars en nieuwkomer, samenleving en migranten. Hierdoor lijkt het dat deze groep buiten de samenleving wordt geplaatst en als problematisch wordt gezien. Integratie is een tweezijdig proces waar de ontvangende samenleving een net zo grote rol in speelt als nieuwkomers. Voor dit onderzoek was het van belang de nadruk te leggen op dit wij/zij perspectief. Alleen dan was het mogelijk om te achterhalen hoe de doelgroep het ervaart om in een gemengde woonvorm te wonen en te zoeken naar de beste manier om mensen een veilige plek te bieden die op een positieve manier kan bijdragen aan het opbouwen van een leven in een nieuwe omgeving.

Daarnaast werd in het theoretisch kader van dit onderzoek is kort benoemd dat steden steeds homogener locaties worden. Dit heeft te maken met voor wie de stad ontwikkeld wordt. Door een afname van het aantal sociale huurwoningen ontstaat er een gebrek aan woningen voor spoedzoekers. De stad is hierdoor niet meer toegankelijk voor iedereen. Binnen dit onderzoek is weinig aandacht besteed aan deze ontwikkeling. Het huisvesten van nieuwkomers in tijdelijke woonruimtes kan ook gezien worden als een problematische ontwikkeling omdat er minder zekerheid is over huisvesting terwijl dit een doelgroep is welk juist extra gebaad is bij zekerheid. Om hier een uitspraak over te kunnen doen zou er in de toekomst longitudinale onderzoek moeten plaatsvinden naar de gevolgen van deze manier van huisvesten voor de doelgroep.

Binnen dit onderzoek is er een verschil waargenomen in de maten van interactie tussen bewoners met dezelfde interesse en mensen die dit niet hebben. De groep respondenten was echter te klein om daadwerkelijk te kunnen achterhalen of er niet ook andere factoren een belangrijke rol speelde. Dit is een onderwerp waar meer onderzoek naar gedaan kan worden. Een vergelijking tussen een groep statushouders in een gemengde woonvorm met dezelfde interesse en een groep die dit niet heeft. Dit geeft meer inzicht in de meerwaarde van een gelijke interesse in een gemengde woonvorm en of dit in alle gevallen bijdraagt aan een gevoel van thuis.

- Aelbrecht, P.S. (2016). 'Fourth places' : the contemporary public settings for informal social interaction among strangers, *Journal of Urban Design*, 21(1), 124-152.
- Ahmed, S. (2000). *Strange encounters: Embodied others in post-coloniality*. New York: Routledge.
- Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and Planning A*, 34(6), 959-980.
- Amin, A. (2013). Land of strangers, *Identities*, 20(1), 1-8.
- Amir, Y. (1998). 'Contact hypothesis in ethnic relations'. In: Weiner, E. (red) ,*The handbook of inter-Ethnic Co-Existence*. New York: Continuum, 162-181.
- Antenbrink, P., Boers, I., Burgert, J., Kusters, L., Lamboo, D., Neyn van Hoogwerff, A.S. de, ... Streppel-Kroezen, M.L. (2017). *Inburgering: Eerste resultaten van de Wet inburgering 2013*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Askins, K., & Pain, R. (2011). Contact zone: participation, materiality, and the messiness of interaction. *Environment and Planning D: Society and space*, 29(5), 803-821.
- Bakker, L. (2015). *Seeking Sanctuary in the Netherlands: Opportunities and obstacles to refugee integration*. (Proefschrift Erasmus Universiteit). Rotterdam.
- Berry, J.W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In Padilla A.M. (red.), *Acculturation: Theory, models, and some new findings* (pp. 9-25). Boulder: Westview Press.
- Beuzenberg, V & Wassenberg, F. (2017). *Huisvesting vergunningshouders in beeld: voorbeelden uit de praktijk*. Den Haag: Platform 31.
- Blokland, T., & Nast, J. (2014). 'From public familiarity to comfort zone: The relevance of absent ties for belonging in Berlin's mixed neighbourhoods'. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38, 1142-1159.
- Bolt, G., Phillips, D., & Kempen, R. van (2010). Housing policy, (de)segregation and social mixing: An international perspective. *Housing studies*, 25(2), 129-135.
- Bryman (2012). *Social Research Methods, chapter 3 Research Designs*, pp. 44-64 Oxford: Oxford University Press.
- Bureau Broedplaatsen (2016). *Werkplan 2017 & Jaarrapportage 2016*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Butter, E. (2017). *Welke rechten en plichten hebben asielzoekers en vluchtelingen in Nederland?* Utrecht: Movisie.
- Castels, S. (2000). *International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues*. Unesco.
- Crossen, B., & Olma, S. (2014). *The Volkskrant Building: Manufacturing Difference in Amsterdam's Creative City*. Amsterdam: Amsterdam Creative Industries Publishing.

- Dam, J. Van, (2015). *Integratie en diversiteit: de stand in het land* (Verslag bijeenkomst kennisplatform Integratie & Samenleving). Utrecht: Verwey-Jonkers instituut.
- Diversiteit (2018), in gemeente Amsterdam. Opgevraagd op 1 juni, 2018. Verkregen van <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/diversiteit/>
- Dourleijn, E., & Dagevos, J. (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Duyvendak, J.W. & Wekker, F. (2015). At home in the city? The difference between friendship and amicability. In: Mamadouh, V. & Wageningen, A. Van (red.), *Urban Europe: fifty tales of the city* (pp. 23-29). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Engbersen, G., Dagevos, J., Jennissen, R., Bakker, L., & Leerkes, A. (2015) Wrr-Policy Brief 4: geen tijd verliezen van opvang naar integratie van asielmigrant. Sociaal en cultureel planbureau.
- Feijten, P., Mulder, C.H., & Hooimeijer, P. (2008). Residential Experience and Residential Environment Choice over the Life-course. *Urban Studies*, 45, 141-162.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2), 219-245.
- Gelder, L. van (2017, 9 juni). 'Ruimte voor creativiteit houdt de stad leefbaar'. Verkregen van <https://www.parool.nl/amsterdam/-ruimte-voor-creativiteit-houdt-de-stad-leefbaar~a4499898/>
- Gemeente Amsterdam (2015). *Beleidskader Vluchtelingen in Amsterdam 2015-2018*. Amsterdam: Participatie, afdeling Educatie & Inburgering.
- Gemeente Amsterdam (2016). Regelement CAWA. Opgevraagd op 3 mei, 2018. Verkregen van de website van Gemeente Amsterdam: <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/organisatie/overige/cawa/taken/>
- Gemeente Amsterdam (2017). *Gebiedsanalyse 2017, Slotervaart, Stadsdeel Nieuw-West (Rapport Onderzoek Informatie en Statistiek)*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Gent, W.P.C. van, Musterd, S., & Ostendorf, W.J.M (2009). Bridging the social divide? Reflections on current Dutch neighbourhood policy. *Journal of housing and the Built Environment*. 24(3). 357-368.
- Ghorashi, H. (2017, 18 december). Kansen vluchtelingenvraagstuk door verbinding oud en nieuw. Kennisplatform integratie en samenleving. Verkregen van <https://www.kis.nl/blog/verbinding-vluchtelingenvraagstuk-door-samenwerking-oud-en-nieuw>
- Ghorashi, H. & Rast, M.C. (2018). Dancing with 'The Other': Challenges and Opportunities of Deepening Democracy through Participatory Spaces for Refugees. *Social Inclusion*, 6(1), 188-198.
- Gidley, B. (2016). Action for Inclusion in Europe City Working Groups Cohesion and Belonging : Review of the Evidence. *Global Exchange; On Migration & Diversity*, (December).
- Grünenberg, K., Freiesleben, A.M. van, (2015). Right kinds of mixing? Promoting Cohesion in a Copenhagen Neighbourhood. *Nordic journal of Migration Research*, 6 (1). 49-57.
- Grzymala-Kazłowski A. & Phillimore, J. (2018). Introduction: rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (2), 179-196.

- Hajer, M., & Reijndorp, A. (2001). The public domain as perspective. *In Search of New Public Domain*, Rotterdam: NAI Publisher, 7–17, 109–141.
- Hay, I. (2010). Ethical practice in Geographic Research. In: Clifford, N, French, S. and G. Valentine (eds.) *Key Methods in Geography*. 35-48.
- Hennink, M. de, & Winter-Kocak, S. de (2018). *Toen gevlucht... hoe is het nu? Voormalig vluchtelingen aan het woord over integreren in Nederland*. Utrecht: Verwey-Jonker instituut.
- Hennink, M., Hutter, I. and A. Bailey (2011) , *Qualitative Research Methods, chapter 2 The nature of qualitative research*. pp. 8-28. London: SAGE.
- Integratie en participatie (2018), in COA. Opgevraagd op 9 Maart, 2018. Verkregen van <https://www.coa.nl/nl/voor-gemeenten/vroege-integratie-en-participatie>
- Khovanova-Rubicondo, K., & Pinelli, D. (2012). Evidence of the Economic and Social Advantages of intercultural Cities Approach. *Intercultural cities*, 1-30.
- King, R. (2012). Geography and migration studies: Retrospect and prospect. *Population, space and place*, 18(2), 134-153.
- Lofland, L.H. (1989). Social life in the public realm. *Journal of contemporary ethnography*, 17(4), 453- 482.
- Martiniello, M. (2015). Immigrants, ethnicized minorities and the arts: a relatively neglected research area, *Ethnic and Racial Studies*, 38(8), 1229-1235.
- Mayblin, L., Valentine, G., Kossak, F., & Schneider, T (2015). Experimenting with space of encounter: creative interventions to develop meaningful contact. *Geoforum*, 63, 67-80.
- Meissner, F., & Vertovec, S. (2015). Comparing super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 38(4), 541-555.
- Mitchell, K. (2004). Geographies of identity: Multiculturalism unplugged. *Progress in Human Geography*, 28(5), 641-651.
- Mitchell, K., Marston, S. A., & Katz, C. (2012). *Life's Work: Geographies of Social Reproduction*. John Wiley and Sons.
- Mol, A. (2006). *De logic van het zorgen. Active patiënten en de grenzen van het kiezen*. Amsterdam: Genep.
- Motel Mozaïque (2018, z.d) When we clash, we meet (introduction). Geraadpleegd op 7 juli 2018. Verkregen van <https://motelmozaïque.nl/festival/over/>
- Odé, A., & Dagevos, J. (2017). Statushouders aan het werk: De moeizame positieverwerving op de arbeidsmarkt en de betekenis van beleidsfactoren. *Mens & Maatschappij*, 92(4), 447-468.
- Over stichting Urban resort (2018). In *Urban Resort*. Opgevraagd op 8 februari, 2018. Verkregen van www.urbanresort.nl/
- Overtoom, M. E., Elsinga, M.G., Oostra, M., & Bluysen, M. (2018). Making a home out of a temporary dwelling: literature review and building transformation case studies. *Intelligent Buildings International*.
- Pater, B. de, (2011). *Denken over regio's: Geografische perspectieve*. Bussum: Coutinho.

- Phillips, D., Athwal, B., Robinson, D. & Harrison (2014). Towards intercultural engagement: Building shared visions of neighbourhood and community in an Era of New Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), 42-59.
- Phillips, D., Athwal, B., Robinson, D., & Harrison, M. (2014). Towards Intercultural Engagement: Building Shared Visions of Neighbourhood and Community in an Era of New Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), 42-59.
- Pratt, M. L. (1991). Arts of the Contact Zone. *Profession*. 91, 33-40.
- Ramalingam, V. (2013). *Integration, what works? Research report*. Institute for strategic dialogue.
- Razenberg, I.D., Kahmann, M.J., & Gruijter, M. De, (2017). *Monitor gemeentelijk beleid arbeidstoeleiding vluchtelingen 2017: Vluchtelingen aan het werk, gemeenten in beweging*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Ritchie, J., Lewis, J., McNaughton Nicholls, C., & Ormston, R. (2014). *Qualitative Research Practice: a guide for social science students and researchers*. London: SAGE.
- Roseman, C. C. (1971). Migration as a spatial and temporal process. *Annals of the Association of American Geographers*, 61(3), 589–598.
- Schiller, N.G., & Çağlar, A. (2016). Displacement, emplacement and migrant newcomers: rethinking urban sociabilities within multiscalar power. *Identities*, 23(1), 17-34
- Schöfeld, K.C. von & Bertolini, L (2017). Urban streets: epitomes of planning challenges and opportunities at the interface of public space and mobility. *Cities*. 68, 48-55.
- Selim, G. (2015). The landscape of difference: Contact and segregation in the everyday encounters. *Cities*, 46, 16-25.
- Sihvonen, T., & Cnossen, B. (2015). Not only a workplace. Reshaping creative work and urban space. *Observatorio (OBS) Journal, Media City: Spectacular, Ordinary and Contested Spaces*, 47-69.
- Smits, A., Wenneker, C. & Jacobs, E. (2016). *Trendanalyse: diversiteit van de Amsterdamse bevolking*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Specht, M., & Zwaard, J. van der (2015). *De uitvinding van de leeszaal: collectieve tactieken en culturele uitwisseling*. Trancity.
- Spencer, S. (2011). *The migration debat*. Bristol: The Policy Press.
- Statushouder en ondernemerschap: een succesformule? (2018, 15 maart) Verkregen van <https://www.gemeentenvandetoekomst.nl/themas/sociaal-domein/artikel/statushouders-en-ondernemerschap-een-succesformule/>
- Urban Resort (2016). *Cosmopolis Calvijn: Vluchtelingen Broedplaats: Opvang van vluchtelingen in een kansrijke omgeving*. (Project beschrijving, Cosmopolis Calvijn). Amsterdam: Urban Resort.
- Urban Resort (2016). *Jaarverslag 2016*. Verkregen van de website van Urban Resort: https://www.urbanresort.nl/wp-content/uploads/2018/02/URBAN-RESORT_JAARVERSLAG_2016.pdf

- Urban Resort (z.d.). Living and working together with creative, cultural organizations and refugees (artist)[afbeelding] Geraadpleegd op 18 juli 2018. Verkregen van <http://broedplaatslely.wixsite.com/english>
- Valentine, G. (2008). Living with difference: Reflections on geographies of encounter. *Progress in Human Geography*, 32(3), 323–337.
- Valentine, G., & Sadgrove, J. (2014). Biographical Narratives of Encounter: The Significance of Mobility and Emplacement in shaping attitudes towards difference. *Urban Studies*, 51(9), 1979-1994.
- Van Riezen & Partners (2011) Bestemmingsplan stationslocatie LELYLAAN; vastgesteld op 16 maart 2011. Verkregen van: https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0363.R0903BPSTD-VG02/t_NL.IMRO.0363.R0903BPSTD-VG02_index.pdf
- Velden, van der J., Tiggeloven, P. & Wassenberg, F. (2016). *De Magic Mix: Een verkenning van wooncomplexen waar verschillende doelgroepen gemengd wonen*. Den Haag: Platform 31.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2017). Handreiking: woning delen. Verkregen van de website van de Vereniging van Nederlandse Gemeente: <https://vng.nl/files/vng/20170710-handreiking-woningdelen.pdf>
- Vertovec, S. (2007). Super-Diversity and Its Implications. *Ethnic and Racial Studies*, 30(6), 1024-1054.
- Wessendorf, S. (2013) Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': perceptions of difference in a London neighbourhood, *Identities*, 20(4), 407-422.
- Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2006). Evaluatie Vreemdelingenwet 2000. Den Haag.
- Wilson, H.F. (2017). On geography and encounter: Bodies, borders and difference. *Progress in Human Geography*, 41(4), 451-471.
- Witvliet, M., Paulussen-Hoogeboom, M., & Odé, A. (2013). *Inburgering en participatie: de bijdrage van inburgering aan de participatie van migranten in de Nederlandse samenleving*. Amsterdam: Regioplan.
- Yigitcanlar, T., & Martinez-Fernandez, C. (2007). "Making space and place for knowledge production: knowledge precinct developments in Australia", Proceedings of the State of Australian Cities 2007 National Conference, University of South Australia and Flinders University, Adelaide, 83–140.
- Young, C., Diep, M. & Brabble, S. (2006). Living with Difference? The 'Cosmopolitan City' and Urban Reimagining in Manchester, UK. *Urban Studies*, 43 (10), 1687-1714.
- Zill, M. (n.d.). Creating spaces for encounter : The Grandhotel Cosmopolis – a " social sculpture " in the heart of Augsburg, Germany (Master thesis Universiteit Utrecht).